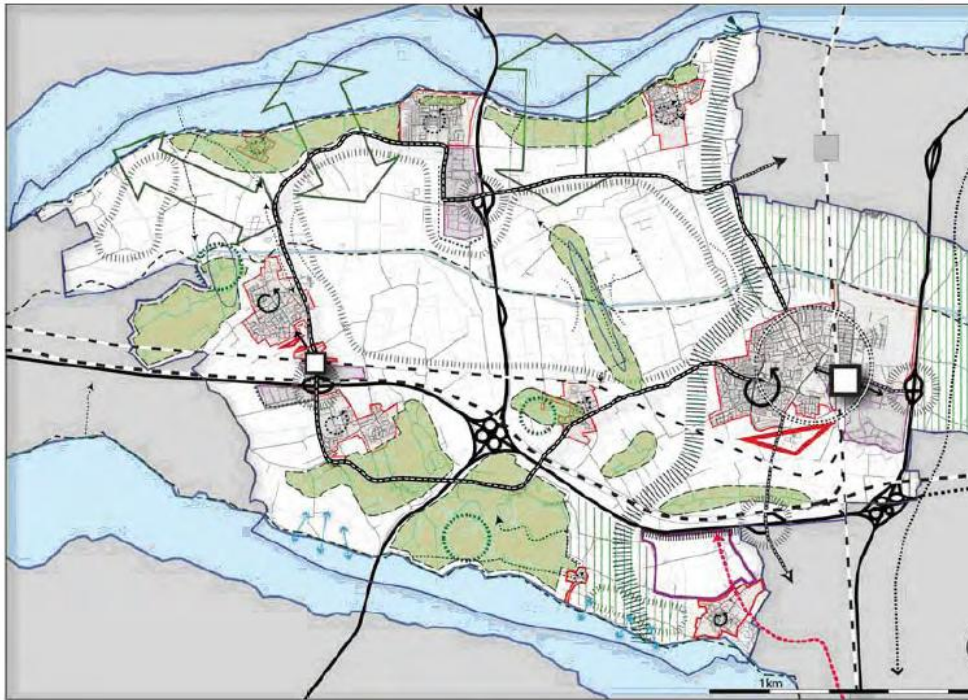

De leefbaarheid in de gemeente Overbetuwe

De invloed van de verstedelijking van de Stadsregio
Arnhem Nijmegen op de kernen binnen de gemeente

Bachelorthesis Geografie, planologie en milieu (GPM)
Faculteit der Managementwetenschappen
Radboud Universiteit Nijmegen
augustus 2012

Anne van Mullem

De leefbaarheid in de gemeente Overbetuwe

**De invloed van de verstedelijking van de Stadsregio
Arnhem Nijmegen op de kernen binnen de gemeente**

Bachelorthesis Geografie, planologie en milieu (GPM)
Faculteit der Managementwetenschappen
Radboud Universiteit Nijmegen
augustus 2012

Anne van Mullem
Studentnummer 3042022
Begeleider Mr. dr. M.A. Wiering

Voorwoord

Deze bachelorthesis is gemaakt als afsluiting van de bachelorfase van de opleiding geografie, planologie en milieu. Mijn interesses liggen het meest aan de planologische kant waardoor er voor deze bachelorthesis voor een planologisch onderwerp gekozen is.

Aangezien ik mezelf naast deze theoretische opleiding ook op het praktische vlak van de planologie wilde ontwikkelen, heb ik tijdens de thesisperiode een stage gezocht. Uiteindelijk heb ik stage gelopen bij de Stadsregio Arnhem Nijmegen. Hier hield ik me bezig met het project Arnhem Nijmegen 20 – 40.

Naast mijn stage heb ik met veel plezier aan dit onderzoek gewerkt. Omdat ik veel affiniteit met het onderzoeksgebied heb, ik ben er opgegroeid, vond ik het leuk om over de gemeente Overbetuwe meer te weten te komen.

Mijn dank gaat uit naar mijn stagebegeleider op de Stadsregio, mevrouw Van de Zandschulp, projectleider regionale ontwikkeling, die mij met aandacht, raad en advies heeft bijgestaan. Ik bedank haar voor mijn stagetijd bij de Stadsregio.

Inhoudsopgave

Paginanummer

Samenvatting

1. Inleiding	1
1.1 Projectkader	1
1.2 Doelstelling	4
1.3 Vraagstelling	5
1.4 Onderzoeksmodel	7
1.5 Relevantie van het onderzoek	7
2. Theorie	9
2.1 Definitie leefbaarheid	9
2.2 Leefbaarheid in kleine kernen	9
2.3 Operationalisatie leefbaarheid	10
2.4 Cumulatieve causatie	11
2.5 Verdieping cumulatieve causatie	12
2.6 Conceptueel model	14
3. Methodologie	16
3.1 Soort onderzoek	16
3.2 Onderzoeksstrategie	16
3.2.1 De casestudie	17
3.2.2 Selectie casus	18
3.3 Onderzoeksmateriaal	19
4. Feitelijke gegevens gemeente Overbetuwe	22
4.1 Ligging gemeente Overbetuwe	22
4.2 Korte beschrijving per kern	22
4.3 Enkele gegevens op een rij	24
5. Analyse resultaten	28
5.1 Interpretatie leefbaarheid	28
5.2 Mening leefbaarheid in eigen kern	33
5.3 Alle gemeentelijke aandacht naar Elst?	40
5.3.1 Meest zichtbare investeringen in Elst	40
5.3.2 Elst aanzuigende werking?	47
5.4 Oorzaak grote ontwikkeling Elst, relatie verstedelijking Arnhem Nijmegen	49
5.5 Vergelijking met gemeente Bellingwedde in Oost-Groningen	51
5.6 Cumulatieve causatie	53
6. Conclusie en aanbevelingen	58
6.1 Conclusie	58
6.2 Kritische reflectie	61
6.3 Aanbevelingen verder onderzoek	62
Literatuurlijst	64
Bijlagen	67
I Interviewguide	67

Samenvatting

De aanleiding voor het onderzoek is de problematiek wat betreft de leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe. Ondanks lokale initiatieven zoals de dorpsontwikkelingsplannen en de toenemende roep om lokale voorzieningen, wordt het probleem van de druk op de leefbaarheid in de kleine kernen in de Overbetuwe door overheden niet echt erkend. De kleine kernen in het westelijke deel van de gemeente Overbetuwe vervullen volgens de verschillende overheden, zoals de Stadsregio, vooral een landelijke functie waarin geen grote ontwikkelingen passen. Het oostelijke gedeelte van de gemeente Overbetuwe behoort volgens de overheden echter tot het intermediaire gebied van de Stadsregio, hierdoor zijn in dit gedeelte wel grote ontwikkelingen gepland. Dit wijst op een ongelijkheid binnen de gemeente Overbetuwe. Volgens de kernen in het westelijke deel van de gemeente zorgt de verstedelijking ervoor dat de mensen en voorzieningen richting het oostelijke deel van de gemeente trekken. Dit zou resulteren in een druk op de leefbaarheid in de kernen van het westelijke deel. De suggestie wordt dus gewekt dat de verstedelijking van Stadsregio Arnhem Nijmegen een negatief effect op de leefbaarheid in de gemeente Overbetuwe zou hebben.

In dit onderzoek wordt de gemeente Overbetuwe als onderzoeksgebied genomen. Landelijk worden bij meer kernen nabij een stedelijk netwerk problemen met de leefbaarheid waargenomen. Omdat de gemeente Overbetuwe precies tussen de steden Arnhem en Nijmegen in ligt, kan hier de mogelijke invloed van de verstedelijking op de leefbaarheid goed worden waargenomen. Wat de gemeente Overbetuwe interessant maakt voor onderzoek is dat binnen de gemeente de verschillen wat betreft leefbaarheid in de kernen vrij groot zijn.

Het doel van dit onderzoek is verheldering brengen in wat precies de rol van de verstedelijking van de Stadsregio is binnen de verminderde leefbaarheid in de verschillende kernen in gemeente Overbetuwe. Gekeken zal worden of de verstedelijking, c.q. het vormen van een Stadsregio, een verklaring is voor de verschillen qua leefbaarheid tussen de verschillende kernen in de Overbetuwe. Aan de hand van de beantwoording van vijf hoofdvragen zal de doelstelling van dit onderzoek bereikt moeten worden. De vijf hoofdvragen van het onderzoek luiden als volgt:

- 1) Wat wordt er verstaan onder het begrip leefbaarheid in de (kleine) kernen van de gemeente Overbetuwe?
- 2) Wat zijn de verschillen wat betreft leefbaarheid tussen de verschillende kernen in de gemeente Overbetuwe? En waardoor worden deze verschillen veroorzaakt?
- 3) Waardoor wordt de aversie vanuit de verschillende kernen in de gemeente Overbetuwe tegen de kern Elst veroorzaakt?
- 4) Wat is de oorzaak van de grote ontwikkeling van de kern Elst? En welke rol speelt de verstedelijking van Stadsregio Arnhem Nijmegen hierin?
- 5) Welke rol speelt de verstedelijking van Stadsregio Arnhem Nijmegen op de leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe?

De maatschappelijke relevantie van dit onderzoek is om te weten komen of verstedelijking en daarmee het vormen van een stedelijk netwerk daadwerkelijk een negatief effect heeft op de leefbaarheid in nabij liggende kernen. Als dit zo is zou het beleid ten behoeve van de leefbaarheid in de westelijke kernen van de gemeente Overbetuwe aangepast kunnen worden. De wetenschappelijke relevantie ligt in het feit dat het onderzoek een bijdrage kan leveren aan de kennis over de gevolgen van het vormen van een stedelijk netwerk wat betreft de leefbaarheid in de omliggende kleine kernen. Daarbij zou een goede

toepasbaarheid van de cumulatieve causatie theorie op leefbaarheid in kleine kernen zorgen voor een verbreding van deze cumulatieve causatie theorie.

In dit onderzoek staat het begrip leefbaarheid centraal. Leefbaarheid is een complex begrip en wordt vaak op verschillende manieren gedefinieerd. In dit onderzoek zal de volgende definitie gehanteerd worden: *Leefbaarheid is een kenmerk van een goede samenleving waarin de voorwaarden en behoeften die de mens aan de leefomgeving stelt zo goed mogelijk aansluiten bij de werkelijke leefomgeving. Hierbij wordt voornamelijk gekeken naar de bestaanszekerheid, het woonklimaat, het sociaal klimaat, de verzorgingssituatie en het bestuurlijk klimaat.*

Naast de theorie over leefbaarheid zal ook de cumulatieve causatie theorie gebruikt worden. Deze theorie komt er in het kort op neer dat als een regio eenmaal over goede condities voor economische groei beschikt, deze regio altijd een voordeel zal behouden in vergelijking met andere regio's. Cumulatieve causatie heeft twee bijverschijnselen. Als eerste het spread-effect: doordat de regio over goede condities beschikt en het economisch goed doet zal deze regio een grote aantrekking hebben op andere mensen en bedrijven en waaieren op die manier de economische activiteiten uit. Het andere bijverschijnsel is het backwash-effect: doordat arbeidskrachten en bedrijven uit andere regio's richting economische kernregio trekken, raken deze regio's economisch gezien in een neerwaartse spiraal. Voor het onderzoek zal deze theorie aan leefbaarheid gekoppeld worden. Door het spread-effect van de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen zal de kern Elst in dit geval als kernregio met een goede leefbaarheid beschouwd worden, hierdoor zullen mensen en voorzieningen uit de westelijke kernen van de gemeente zich richting deze kern begeven en treedt in deze kernen het backwash-effect op.

Of dit backwash-effect werkelijk optreedt zal onderzocht gaan worden middels een casestudie. Er is voor dit onderzoek gekozen voor de onderzoeksstrategie casestudie omdat er sprake is van een empirisch diepte onderzoek, dat kwalitatief van aard is. De casus voor dit onderzoek is natuurlijk de gemeente Overbetuwe. Het onderzoeksmateriaal zal verzameld worden middels bureauonderzoek en voor het merendeel via semigestructureerde kwalitatieve interviews. Om een zo breed mogelijk beeld van de gemeente te krijgen zullen alle dorpsraadvoorzitters van de kernen van de gemeente Overbetuwe geïnterviewd worden. Voor een wat abstracter beeld zullen ook de wethouders van de gemeente en een procesbegeleider van de Landelijke Vereniging van Kleine Kernen (LVKK) geïnterviewd worden.

Voor het eerste deel van het onderzoek zijn eerst de feitelijke gegevens van de gemeente Overbetuwe uiteengezet. Zo bestaat de gemeente Overbetuwe uit elf kernen: Elst, Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg, Zetten, Hemmen, Herveld-Andelst, Randwijk, Heteren en Driel. Ook is er informatie verzameld over zaken als het aantal inwoners, leeftijdsopbouw inwoners, aantal woningen, winkels en voorzieningen en het aanbod van openbaar vervoer. De belangrijkste punten hieruit zijn dat Elst ver weg de grootste kern is, dat de kern Zetten Hemmen over het grootste percentage ouderen beschikt en dat er voor winkels en voorzieningen binnen de gemeente een grote oriëntatie op Elst is.

Uit de analyse kan geconcludeerd worden dat de kernen van de gemeente Overbetuwe het begrip leefbaarheid vooral relateren aan het voorzieningenniveau en de sociale cohesie. Er wordt voor de leefbaarheid minder belang gehecht aan de landschappelijke waarde, gevoel van veiligheid, bereikbaarheid en rust & ruimte. De wethouders hechten echter wel meer waarde aan landschappelijke waarde, gevoel van veiligheid, bereikbaarheid en rust & ruimte. Er zit tussen de dorpsraden en de wethouders dus wel een discrepantie in de interpretatie van leefbaarheid.

De meningen wat betreft de leefbaarheid in de gemeente Overbetuwe lopen sterk uiteen. Het grootste deel van de kernen is ondanks de negatieve geruchten die het uitgangspunt van dit onderzoek waren, toch best tevreden met de leefbaarheid, hieronder vallen de kernen Elst, Zetten Hemmen, Herveld-Andelst, Valburg Homoet, en Randwijk. De kern Heteren is gematigd. De kernen Driel, Oosterhout en Slijk-Ewijk Loenen zijn echter opvallend negatief wat betreft de leefbaarheid.

Wat alle kernen wel gemeen hebben is een aversie tegen het dorp Elst. Volgens de wethouders van de gemeente Overbetuwe is de aversie tegen Elst vooral gebaseerd op de emotie van 'alles gaat naar Elst'. Deze emotie ontstaat doordat de meest zichtbare investeringen in Elst plaatsvinden. Zo wordt er in Elst de grote nieuwe woonwijk Westeraam aangelegd, ligt Elst midden in park Lingezegen, wordt het nieuwe Huis der Gemeente in Elst gerealiseerd, vindt in het centrum van Elst een grote ontwikkeling plaats door de komst van de nieuwe Albert Heijn met 9 nieuwe winkelunits en mag bedrijventerrein de Aam als enig bedrijventerrein van de gemeente nog uitbreiden.

De grote ontwikkelingen in de gemeente Overbetuwe vinden plaats bij Elst, doordat Elst de beste ligging heeft ten opzichte van de infrastructuur in vergelijking met de andere kernen van de gemeente Overbetuwe. De kern Elst beschikt over een station en heeft een goede aansluiting heeft op de A15 (en daarmee de A50) en de A325. Naast de goede ligging van Elst ten opzichte van de infrastructuur bevindt Elst zich ook nog eens in het hart van Stadsregio Arnhem Nijmegen. De ontwikkelingen in Elst krijgen dus een extra boost omdat ook het belang van de Stadsregio erbij betrokken is.

De veronderstelling was dat de verstedelijking van de Stadsregio Arnhem Nijmegen een negatief effect op de leefbaarheid in de westelijke kernen van de gemeente Overbetuwe zou hebben. Maar de vergelijking met de gemeente Bellingwedde, die als referentiekader gebruikt werd, maakt duidelijk dat het helemaal niet zo slecht gesteld is met de leefbaarheid in de westelijke kernen van de gemeente Overbetuwe. Ook blijkt dat de kernen die het verst verwijderd zijn van het stedelijke netwerk nog best tevreden zijn met de leefbaarheid, terwijl verondersteld werd dat daar het backwash-effect juist het sterkst zou optreden. Er wordt zelfs gesteld dat alle kernen in de gemeente Overbetuwe van de verstedelijking kunnen profiteren doordat de gemeente door de ontwikkeling bij Elst meer inkomsten krijgt en zo ook meer in de gemeente kan investeren. Dit zou betekenen dat er in de gemeente Overbetuwe juist sprake is van het spread-effect in plaats van het backwash-effect. Wel kan vastgesteld worden dat de traditionele leefbaarheid onder druk staat. Dit is een landelijk fenomeen dat veroorzaakt wordt door de demografische ontwikkeling (vergrijzing, ontgroening en krimp), toegenomen mobiliteit, schaalvergroting en veranderende consumenten behoeften. Deze druk wordt nog eens vergroot doordat door het spread-effect van de verstedelijking, wat zorgt voor een extra toename van de mobiliteit en de schaalvergroting. Op deze manier zorgt de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen dus wel voor een druk op de traditionele leefbaarheid, maar deze verstedelijking zorgt ook voor de ontwikkelingsmogelijkheden in de gemeente die de 'nieuwe' leefbaarheid weer verhogen.

1. Inleiding

1.1 Projectkader

In de gemeente Overbetuwe is sprake van een ongelijkheid wat betreft de leefbaarheid in de verschillende kernen binnen de gemeente. Zo hebben de verschillende kleine kernen als bijvoorbeeld Driel en Heteren in grote mate te maken met een druk op de leefbaarheid. Dit uit zich onder andere in de terugloop van het voorzieningenniveau en een verminderde sociale samenhang. In tegenstelling tot deze kleine kernen groeit de kern Elst in de gemeente Overbetuwe wel. Het voorzieningenniveau in deze kern is groot en het winkelaanbod is divers. Deze tegenstelling en de dalende leefbaarheid in de kleine kernen wordt door vooral de bewoners van de kleine kernen in de Overbetuwe als een probleem ervaren (Colen, et al. 2009, p. 30).

Figuur 1. De leegstand van een winkelpand in Driel (Mullem, 2012).

De gemeente Overbetuwe stelt dat doordat voorzieningen als een geldautomaat, een zorgpost, een postagentschap en een (mini)supermarkt in kleine kernen vaak een plek van sociale contacten en ontmoeting zijn, het verdwijnen van deze voorzieningen ervoor zorgt dat de verbindende kracht in de dorpskern sterk vermindert. Door de gemeenteraad van de Overbetuwe is in juni 2009 een motie opgesteld om de leefbaarheid in de kleine kernen te verhogen. Dit wilde men voornamelijk doen door het voorzieningenniveau op peil te houden. (Korthouwer, 2009, p. 1).

Het verschil tussen de verschillende kernen in de Overbetuwe wordt door de gemeente Overbetuwe erkend en de gemeente stelt zelfs een verschil te maken tussen het oostelijk en het westelijk deel van de gemeente. In het oostelijk deel bevindt zich de grootste kern Elst en de kern Oosterhout die zeer beïnvloed worden door de stedelijke druk van Arnhem en Nijmegen. Dit deel is te zien als intermediair gebied in de Stadsregio ('tussenstad') tussen Arnhem en Nijmegen. In het westelijk deel bevinden zich de overige dorpen Herveld-Andelst, Hemmen, Valburg, Homoet, Oosterhout, Randwijk, Slijk-Ewijk, Driel en de op een na grootste kern Zetten. Dit gebied heeft een meer landelijke functie en hier vinden dan ook geen grote ontwikkelingen plaats (Colen, et al. 2009, p. 31/32).

De gemeente stelt ook dat de inwoners van de gemeente voor wat betreft niet

dagelijkse consumptieartikelen voornamelijk gericht zijn op Elst en dat het voorzieningenniveau in de kleinere kernen onder druk staat. Daarbij komt dat er in het centrum van de kern Elst zeer weinig parkeergelegenheid is en de verbindingen van het openbaar vervoer vanuit de kleine kernen naar Elst minimaal zijn (Gemeente Overbetuwe², 2009, p.9). Door deze situatie, samen met de vergrijzing, die ook in de Overbetuwe zal toeslaan; het aantal het aantal mensen boven de 65 jaar zal in 2015 met 70% toegenomen zijn ten opzichte van 2008 (Colen, et al. 2009, p. 42), zal de roep om lokale voorzieningen steeds groter worden.

Volgens de ex-directeur Lingewaard wonen (Mulder, 2008, p. 1) zorgt het verminderde voorzieningenniveau voor het wegtrekken van bewoners: "Mensen blijven er niet wonen als ze elke dag voor een brood en een fles melk naar Elst moeten. Dat geldt ook voor sportvoorzieningen of een bibliotheek. Daar zullen we met zijn allen wat aan moeten doen".

In de gemeente Overbetuwe is de druk op de leefbaarheid in de kleine kernen dus erg merkbaar. Hierdoor is de gemeente gestart met het stimuleren van de dorpen tot het maken van een dorpsontwikkelingsplan. Een dorpsontwikkelingsplan is een toekomstvisie van het dorp opgesteld door en voor de eigen inwoners. De kracht van een dorpsontwikkelingsplan komt voort uit de eigen initiatieven die het dorp ontplooit gedurende dit proces (Gemeente Overbetuwe¹, 2011, p.1). De roep voor de in stand houding van het voorzieningenniveau en daarmee de verbindende kracht in de dorpskern is in de DOP's van de gemeente Overbetuwe erg groot.

Uit de vele DOP's komt ook naar voren dat men vindt dat er binnen de gemeente ongelijk wordt gekeken naar waar men de gemeentelijk gelden investeert. Inwoner Elst (Colen, et al. 2009, p. 49): "Overbetuwe is groter dan alleen de kern Elst, ook de rest van de gemeente verdient gepaste aandacht."

Figuur 2. Protestbord in Heteren (Mullem, 2012).

Ondanks de vele lokale initiatieven, zoals de DOP's, en de toenemende roep om lokale voorzieningen wordt het probleem van de druk op de leefbaarheid in de kleine kernen in de Overbetuwe door veel overheden, voornamelijk overheden van een hoger schaalniveau, niet in een dermate staat erkend. De huidige situatie van de kernen wordt wel feitelijk besproken maar de dalende leefbaarheid wordt niet omschreven als een probleem. Doordat de gemeente gestart is met het stimuleren van DOP's, die voornamelijk zijn gericht op het verbeteren van de leefbaarheid, geeft dit aan dat de gemeente Overbetuwe zelf de druk op de leefbaarheid wel als een probleem ziet. Maar ondanks dit komt de gemeente in verschillende beleidsdocumenten niet uitgesproken voor het probleem uit. De kleine kernen

vervullen volgens de verschillende hogere overheden, zoals de Stadsregio en de provincie, vooral een landelijke functie en hierdoor zijn grote ontwikkelingen niet gepast (Colen, et al. 2009, p. 31/32). Dit wijst op een meningsverschil tussen de kleine kernen en de hogere overheden wat betreft de leefbaarheid in de kernen en het effect van de verstedelijking van Stadsregio Arnhem en Nijmegen hierop. Dit meningsverschil maakt het voor het onderzoek des te interessanter om na te gaan wat voor dit gebied de gevolgen van de verstedelijking precies zijn op de leefbaarheid.

Figuur 3. Het 'doodse' centrum van Driel (Mullem, 2012).

Uit het bovenstaande wordt duidelijk dat er veel verschillende personen en instanties een mening hebben over de leefbaarheid in de kernen van de Overbetuwe en het mogelijke effect van de verstedelijking van de Stadsregio hierop. Maar hoe het precies zit met de leefbaarheid is nog onbekend, hier is verder onderzoek voor nodig. Wel wordt de suggestie gewekt dat de verstedelijking van de Stadsregio en daarmee de selectieve aandacht van de gemeente, ervoor heeft gezorgd dat de leefbaarheid in de kleine kernen wordt aangetast. Deze negatieve ontwikkeling van de leefbaarheid in de kleine kernen als mogelijk gevolg van de verstedelijking van de Stadsregio zal in dit onderzoek centraal staan.

De druk op de leefbaarheid in kleine kernen is in Nederland een vaker voorkomend fenomeen. Zo is er in veel regio's in Nederland sprake van een ingrijpende verandering in de bevolkingssamenstelling. Er is sprake van vergrijzing en ontgroening en van een krimpende bevolkingsomvang. Deze ontwikkelingen voltrekken zich vooral in het landelijk gebied. Dit heeft belangrijke gevolgen voor de economische ontwikkeling en de leefbaarheid c.q. de sociale samenhang en de aanwezige voorzieningen in de dorpen. De levensvatbaarheid van sommige voorzieningen komt in gevaar. Zo zullen vooral onderwijsvoorzieningen door een teruglopend leerlingenaantal onder druk komen te staan, en is een concentratie van die voorzieningen niet ondenkbaar. De vraag naar lokale voorzieningen voor ouderen zal groter worden (Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen¹, 2011, p. 14).

Een hier parallel aan lopende ontwikkeling is de enorm toegenomen mobiliteit van de dorpsbewoners. Hierdoor zijn in de afgelopen decennia steeds meer autonome dorpen tot woondorpen geworden. Bewoners wonen niet meer hun leven lang in hetzelfde dorp, dorpsbewoners zijn voor werk, sociale contacten en praktische zaken zoals boodschappen steeds minder aangewezen op hun eigen dorp. Tegelijk hebben de schaalvergroting en veranderende behoeften van consumenten ervoor gezorgd dat veel voorzieningen uit de dorpen zijn verdwenen; naarmate meer bewoners voor hun boodschappen de voorkeur

geven aan een grote, goed uitgeruste supermarkt boven de buurtsuper of bakker in het eigen dorp, kunnen die laatsten hun hoofd steeds moeilijker boven water houden. Deze grote supermarkten bevinden zich vaak in de stad. Nieuwe bewoners laten zich bij hun keuze voor een woonplaats dan ook vaker leiden door de landschappelijke schoonheid ('rust en ruimte') en minder door het aanbod aan voorzieningen (Leer, Matijssen, Hado & Janssens, 2012, p. 10).

Bewoners van het platteland moeten dus steeds grotere afstanden afleggen om van voorzieningen gebruik te kunnen maken. Maar door de toenemende vergrijzing is er vooral voor ouderen meer behoefte aan voorzieningen dichtbij huis. Zij zijn tenslotte minder mobiel en voor veel voorzieningen aangewezen op hun eigen dorp (Vereniging Kleine Kernen Gelderland, 2012, p. 1).

Nu worden de problemen van een dalende leefbaarheid in kleine kernen vaak bij kernen nabij een stedelijk netwerk geconstateerd. Zo bevinden de kernen van de gemeente Overbetuwe zich binnen het stedelijke netwerk van Stadsregio Arnhem Nijmegen. Ook nabij de stedelijke netwerken Groningen-Assen (Wal, 2010, p. 13) en Almelo-Hengelo-Enschede worden er problemen wat betreft de leefbaarheid in omliggende kleine kernen waargenomen. Zo wordt in het koopstromen onderzoek van I&O Research (Esselink et al., 2010, p. 9) het krimpende voorzieningen niveau in de kleine kernen bij stedelijk netwerk Enschede-Almelo-Hengelo vermeld. Er zou dus een mogelijk verband kunnen bestaan tussen de verstedelijking in stedelijke netwerken en de verminderde leefbaarheid in omliggende kleine kernen.

In dit onderzoek zal de gemeente Overbetuwe als onderzoeksgebied worden genomen. Het landelijke probleem van een teruglopende leefbaarheid in kleine kernen nabij stedelijke netwerken wordt in dit gebied duidelijk waargenomen. Wat de gemeente Overbetuwe interessant maakt voor onderzoek is dat binnen de gemeente de verschillen wat betreft leefbaarheid in de kernen vrij groot zijn en dat de gemeente precies tussen de steden Arnhem en Nijmegen ligt die samen Stadsregio Arnhem Nijmegen vormen. Hierdoor zal de mogelijke invloed van het stedelijke netwerk goed waargenomen kunnen worden.

In dit projectkader wordt de ongelijkheid wat betreft de leefbaarheid in de verschillende kernen in de Overbetuwe beschreven. Nu rijst de vraag waardoor deze ongelijkheid precies is ontstaan. Mogelijk zou deze ongelijkheid het gevolg zijn van het effect van de verstedelijking van Stadsregio Arnhem Nijmegen op de tussenliggende kernen. Door het vormen van de Stadsregio Arnhem Nijmegen zou de aandacht van de overheden mogelijk selectief zijn geweest en zou dit ertoe hebben geleid dat het oostelijk deel van de gemeente zich ontwikkeld heeft tot een intermediar gebied van de Stadregio en dat in het westelijk deel de nadruk is komen te liggen op de landelijke functie wat een negatief effect heeft op de leefbaarheid. Hierdoor zou de verstedelijking in de Stadsregio er dus indirect voor zorgen dat de leefbaarheid in de kleine kernen wordt aangetast.

1.2 Doelstelling

Uit het projectkader kan worden afgeleid dat er problemen gezien de leefbaarheid in de verschillende kleine kernen in de gemeente Overbetuwe zijn ontstaan en dat er gespeculeerd wordt dat dit het gevolg is van de vergrijzing, ontgroening, krimpende bevolking, toegenomen mobiliteit, schaalvergroting maar **mogelijk ook van de verstedelijking van de Stadsregio Arnhem en Nijmegen**. Onderstaande doelstelling geeft aan wat met dit onderzoek bereikt wil worden:

Het doel van dit onderzoek is verheldering brengen in wat precies de rol van de verstedelijking van de Stadsregio is binnen de verminderde leefbaarheid in de verschillende kernen in gemeente Overbetuwe. Ook zal er gekeken worden of de verstedelijking, c.q. het vormen van een Stadsregio, een verklaring is voor de verschillen qua leefbaarheid tussen de verschillende kernen in de Overbetuwe.

Dit onderzoek zal praktijkgericht zijn. De aanname dat de verstedelijking van Stadsregio Arnhem en Nijmegen, c.q. het vormen van de Stadsregio, effect heeft op de leefbaarheid in de tussenliggende kernen en zo zorgt voor een ongelijkheid tussen de verschillende kernen in de gemeente Overbetuwe, zal getoetst gaan worden om zo de precieze rol van de verstedelijking op de dalende leefbaarheid in de verschillende kleine kernen duidelijk te krijgen.

De aanleiding voor het onderzoek is de problematiek wat betreft de leefbaarheid in de gemeente Overbetuwe en het effect van de verstedelijking van Stadsregio Arnhem Nijmegen hierop. Het onderzoek zal dus in de eerste plaats relevante kennis voor de praktijk in de Overbetuwe opleveren. Er wordt beseft dat de resultaten dus specifiek zullen gelden voor het gekozen gebied en niet vanzelfsprekend generaliseerbaar zullen zijn. Gezien het feit dat er in Nederland bij meerdere te vormen stedelijke netwerken, zoals Groningen-Assen en Enschede-Almelo-Hengelo, een neergang in de leefbaarheid/krimp in omliggende kernen optreedt, zal met de kennis uit dit onderzoek mogelijk ook extra inzicht kunnen worden verkregen voor de problemen in deze gebieden. Dit maakt dat het onderzoek in de Overbetuwe extra interessant.

1.3 Vraagstelling

De vraagstelling moet een duidelijke bijdrage leveren aan het bereiken van de doelstelling. Ook moet uit de vraagstelling afgeleid kunnen worden welke kennis het onderzoek moet opleveren en welk materiaal er moet worden verzameld. Doelstelling en vraagstelling vormen samen de probleemstelling van een onderzoek. De vraagstelling van dit onderzoek heeft betrekking op de hypothese die voortvloeit uit het literatuuronderzoek, namelijk dat de verstedelijking van de Stadsregio Arnhem Nijmegen een negatief effect heeft op de leefbaarheid in de tussenliggende kleine kernen van de gemeente Overbetuwe. De vraagstelling voor dit onderzoek is vierledig en daarom zullen er in dit onderzoek vijf verschillende hoofdvragen gesteld worden die uiteenvallen in verschillende deelvragen.

Hoofdvraag 1: Wat wordt er verstaan onder het begrip leefbaarheid in de (kleine) kernen van de gemeente Overbetuwe?

- Hoe kan leefbaarheid het best geoperationaliseerd worden voor de analyse van de leefbaarheid in kleine kernen?
- Welke factoren worden door de dorpsraden het meest van belang geacht voor het begrip leefbaarheid?
- Wat is precies de relatie tussen leefbaarheid en het voorzieningenniveau en de sociale cohesie?
- Kan leefbaarheid in elke kern hetzelfde geïnterpreteerd worden? Waarvan is deze interpretatie afhankelijk?
- In hoeverre bestaat er een meningsverschil over de interpretatie van leefbaarheid tussen de kleine kernen en de overheden?

Hoofdvraag 2: Wat zijn de verschillen wat betreft leefbaarheid tussen de verschillende kernen in de gemeente Overbetuwe? En waardoor worden deze verschillen veroorzaakt?

- Hoe kijken de inwoners van de kern tegen de leefbaarheid in de kern aan? Waardoor komt dit?
- In hoeverre is het voorzieningenniveau van de kern dekkend voor het aantal inwoners van de kern?
- In hoeverre en in welk aantal zijn de verenigingen in de kernen actief?
- Hoe heeft de leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe zich de laatste jaren ontwikkeld?
- Wat worden er gezien als oorzaak van de verminderde leefbaarheid in de kleine kernen van gemeente Overbetuwe?
- In hoeverre verschilt het beleid aanzien de leefbaarheid (voorzieningen niveau, sociale samenhang) tussen de verschillende kernen?

Hoofdvraag 3: Waardoor wordt de aversie vanuit de verschillende kernen in de gemeente Overbetuwe tegen de kern Elst veroorzaakt?

- In hoeverre wordt Elst gezien als de veroorzaker van de druk op de leefbaarheid in de andere kernen van de gemeente Overbetuwe?
- Waar wordt door de gemeente het meeste in geïnvesteerd? En waarom?
- In hoeverre heeft Elst een aanzuigende werking wat betreft inwoners en voorzieningen?
- In hoeverre gaat de groei van de kern Elst ten koste van de leefbaarheid in de andere kernen van de gemeente Overbetuwe?

Hoofdvraag 4: Wat is de oorzaak van de grote ontwikkeling van de kern Elst? En welke rol speelt de verstedelijking van Stadsregio Arnhem Nijmegen hierin?

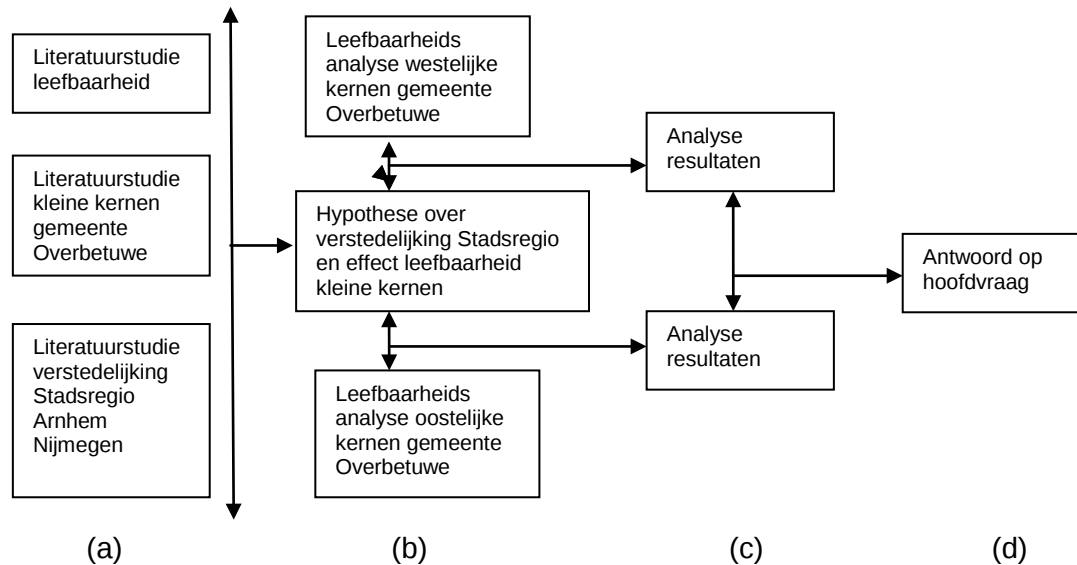
- In welke mate kan de verstedelijking van de Stadsregio Arnhem Nijmegen gezien worden als de veroorzaker van de grote ontwikkeling van de kern Elst?

Hoofdvraag 5: Welke rol speelt de verstedelijking van Stadsregio Arnhem Nijmegen op de leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe?

- In welke mate kan de verstedelijking van de Stadsregio Arnhem Nijmegen gezien worden als veroorzaker van de verminderde leefbaarheid in de kleine kernen van de gemeente Overbetuwe?
- In hoeverre kan er wel van een verminderde leefbaarheid gesproken worden als de gemeente Overbetuwe vergeleken wordt met de referentiegemeente Bellingwedde, die te maken heeft met krimp?
- In hoeverre kan er gesteld worden dat het backwash-effect van de cumulatieve causatie theorie optreedt in de westelijke kernen van de gemeente Overbetuwe?
- Op welke manier kan de cumulatieve causatie theorie gekoppeld worden aan de casus van gemeente Overbetuwe?

1.4 Onderzoeksmodel

Hoe het doel van het onderzoek bereikt zal worden is hieronder in een onderzoeksmodel weergegeven. De opbouw van het onderzoek wordt zo verduidelijkt.

Figuur 4. Onderzoeksmodel

Een (a) bestudering van de literatuur over leefbaarheid, de situatie van de verschillende kernen in de gemeente Overbetuwe en de stand van zaken wat betreft de verstedelijking van Stadsregio Arnhem Nijmegen levert de hypothese dat de stadsuitbreiding van de Stadsregio effect heeft op de leefbaarheid in de tussenliggende kernen van gemeente Overbetuwe, waar (b) de leefbaarheid in de verschillende kernen in het oostelijk en het westelijk deel van de gemeente aan kan worden getoetst. De resultaten (c) wat betreft de leefbaarheid in het oostelijk en westelijk deel zullen worden geanalyseerd om vervolgens (d) antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag.

1.5 Relevantie van het onderzoek

Maatschappelijke relevantie

Uit de literatuur valt de veronderstelling op te maken dat de druk op de leefbaarheid in de omliggende kleine kernen bij Stadsregio Arnhem Nijmegen mogelijk het gevolg is van de verstedelijking van de Stadsregio Arnhem en Nijmegen. Er wordt zelfs gesteld dat gemeente Overbetuwe en de Stadsregio onderscheid maken tussen het oostelijk en het westelijk deel van de gemeente Overbetuwe.

In dit onderzoek zal er kritisch naar het effect van de verstedelijking, c.q. het vormen van een stedelijk netwerk, op de leefbaarheid in de kleine kernen gekeken worden. Als de hypothese, dat de druk op de leefbaarheid in de kleine kernen het gevolg is van de verstedelijking van Stadsregio Arnhem Nijmegen, waar blijkt te zijn, betekent dit dat er vraagtekens gezet kunnen worden bij het beleid wat leidt tot de vorming van stedelijke netwerken in Nederland. Er zou meer moeten worden nagedacht over wat precies de gevolgen van de concentratie in netwerken zijn voor de hele regio. Mogelijk zou door de vorming van stedelijke netwerken de sociale samenhang en het voorzieningenniveau in de kleine kernen worden aangetast en is er dus meer aandacht voor de leefbaarheid in kleine kernen nodig dan nu het geval is.

Dit onderzoek is dus voornamelijk relevant voor het beleid dat leidt tot de vorming van de stedelijke netwerken. Tot op heden worden de stedelijke concentraties omschreven als

een zeer goede en positieve ontwikkeling. Mogelijk leidt de kennis uit dit onderzoek tot een andere kijk op de vorming van deze netwerken en de verstedelijking van steden en zal het beleid in Nederland aangepast worden ten behoeve van de leefbaarheid in de nabij liggende kleine kernen.

Als er gekeken wordt naar de relevantie voor het gebied van het onderzoek, de gemeente Overbetuwe, zou dit onderzoek aan de leefbaarheid van de gemeente kunnen bijdragen. Door het onderzoek zal de relatie tussen de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen en de leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe duidelijk worden. Als blijkt dat de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen inderdaad een negatief effect op de leefbaarheid heeft, zal hier het beleid van de gemeente Overbetuwe meer op aangepast kunnen worden om zo druk op de leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe te verminderen.

Wetenschappelijke relevantie

Wetenschappelijk is de relatie tussen de verstedelijking van een stedelijk netwerk en de verminderde leefbaarheid in nabij liggende kernen nog niet bewezen. Wel wordt er in het ontwikkelingsplan oostelijk rivierengebied (Wilbers et al., 2009, p. 4) gesteld dat in het rivierenlandschap het stedelijk gebied van Arnhem en Nijmegen en de omliggende groeigemeenten een centrale plaats innemen. De verstedelijking neemt in dit gebied steeds verder toe waardoor stad en land steeds verder verweven raken. Ook wordt er gesteld dat een belangrijk deel van de Overbetuwe gekenschetst kan worden als een stedelijk uitloopgebied. Een mogelijke relatie tussen leefbaarheid in kernen en verstedelijking van steden wordt dus al wel lichtjes geschetst maar is nog niet bewezen.

De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek ligt dus in het feit dat het onderzoek een bijdrage kan leveren aan de kennis over de gevolgen van het vormen van een stedelijk netwerk wat betreft de leefbaarheid in de omliggende kleine kernen. Er wordt op deze manier gezorgd dat er meer inzicht komt in de mogelijke relatie tussen de verstedelijking van steden en de leefbaarheid in kleine kernen.

Nog een wetenschappelijke relevantie ligt in de koppeling van de cumulatieve causatie theorie aan leefbaarheid. De cumulatieve causatie theorie, waar dit onderzoek aan opgehangen zal worden, legt vooral de nadruk op de economische verschillen tussen regio's. Nu zal in dit onderzoek de cumulatieve causatie theorie gebruikt worden om de verschillen in leefbaarheid tussen kleine kernen te verklaren. De theorie zal dus gebruikt worden op een lager schaalniveau dan waar de theorie normaal geldig is. Als blijkt dat deze koppeling op een lager schaalniveau, met de nieuwe indicator leefbaarheid in plaats van economische groei, goed toepasbaar is, draagt dit bij aan de verbreding van de cumulatieve causatie theorie.

2. Theorie

2.1 Definitie leefbaarheid

Voor de theorie zal voornamelijk op het begrip leefbaarheid gericht worden. Leefbaarheid is een complex begrip en wordt op veel verschillende manieren gedefinieerd. Hieronder zullen enkele definities gegeven worden. In veel definities ligt de nadruk sterk op de omgeving, terwijl in andere definities de mens meer centraal staat (Mul, 2010, p. 16). Mul (2010, p. 17) definieert leefbaarheid als volgt: 'Leefbaarheid is de mate waarin de leefomgeving aansluit bij de voorwaarden en behoeften die er door de mens aan de leefomgeving worden gesteld op het gebied van woningvoorraad, publieke ruimte, voorzieningen, bevolkingssamenstelling (sociaal/economisch), levensopbouw en samenhang van de bevolking en veiligheid.'

Groot (1972, p. 18) vindt dat het leefbaarheidvraagstuk globaal te herleiden is tot vier factoren die gezamenlijk de leefbaarheid bepalen. De eerste factor is bestaanszekerheid, dit houdt het hebben van werk en inkomen in. De tweede factor is het woonklimaat, dit is de waardering van de woning en het woonklimaat. Ten derde het sociaal klimaat wat de waardering met de sociale contacten inhoudt. Als vierde factor noemt Groot de verzorgingssituatie, dit is de aard en het peil van de aanwezige voorzieningen. Tot slot wordt er nog een vijfde bepalende factor toegevoegd, namelijk het bestuurlijk klimaat, dit houdt de betrokkenheid van de dorpsbewoners bij de lokale besluitvorming in.

Volgens Noll (2002, p. 53) kan de term leefbaarheid op twee manieren worden geïnterpreteerd. In de eerste plaats als een 'kenmerk van een goede samenleving' en ten tweede als 'de kwaliteit van het leven binnen een samenleving en dus gedefinieerd met een duidelijke verwijzing naar individuele kenmerken zoals behoeften en capaciteiten'.

Het is duidelijk dat de term leefbaarheid een complex begrip is en dat het beschouwd kan worden als een containerbegrip. Door de verschillende opvattingen over het begrip leefbaarheid en omdat leefbaarheid een gemeenschappelijk goed is, zullen er in de maatschappij complexe situaties kunnen ontstaan wanneer men de term leefbaarheid hanteert. Het is voor dit onderzoek dus nodig dat er een eenduidige definitie van het begrip leefbaarheid gehanteerd wordt. In dit onderzoek wordt leefbaarheid als volgt gedefinieerd: *Leefbaarheid is een kenmerk van een goede samenleving waarin de voorwaarden en behoeften die de mens aan de leefomgeving stelt zo goed mogelijk aansluiten bij de werkelijke leefomgeving. Hierbij wordt voornamelijk gekeken naar de bestaanszekerheid, het woonklimaat, het sociaal klimaat, de verzorgingssituatie en het bestuurlijk klimaat.*

2.2 Leefbaarheid in kleine kernen

Nu worden in de beleidsvisie 2011-2015 van de LVKK (Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen², 2011, p. 4) verschillende factoren genoemd die invloed hebben op de leefbaarheid in kleine kernen. Hieronder zullen enkele van deze factoren genoemd en toegelicht worden.

De samenstelling en omvang van de bevolking verandert. Over het algemeen vergrijsd de bevolking in Nederland, en dat geldt in sterkere mate voor het platteland. Ouderen blijven langer zelfstandig wonen en jongeren trekken voor studie en werk naar de stad. De woningbehoefte verandert van vooral gezinswoningen naar óók woningen voor minderpersoons- of eenpersoonshuishoudens. Dit heeft ook tot gevolg dat de behoefte aan voorzieningen verschuift (bijvoorbeeld van onderwijs naar zorg) en dat verandering optreedt in de vraag naar en het aanbod van vrijwilligers. Daarnaast daalt de bevolking in aantal waardoor het draagvlak voor voorzieningen deels wegvalt. Door deze veranderende bevolkingssamenstelling moet er kritisch gekeken worden naar de instandhouding van de voorzieningen. Hiervoor is een regionale insteek nodig. Volgens Bree (2006, p. 34) bestaat

een volledig basispakket aan voorzieningen uit de aanwezigheid van detailhandel, bakker en/of slager en/of supermarkt, een basisschool, een kerk en een café. Toch is in een groot deel van de dorpen in Nederland dit basispakket niet meer aanwezig. Dit betekent echter niet automatisch dat het dorp als onleefbaar wordt ervaren door de inwoners. De Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen geeft aan dat ook zonder deze voorzieningen een dorp leefbaar kan zijn, als er maar een plek is waar men elkaar kan ontmoeten (Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen¹, 2011, p. 17).

Hiernaast groeit de mobiliteit. In hoge mate is de plattelandsbewoner voor zijn of haar levensbehoeften niet meer aangewezen op de in het eigen dorp aanwezige voorzieningen. Een grote groep plattelanders maakt gebruik van voorzieningen op enige afstand van het eigen dorp en heeft daar geen moeite mee. Een kleine groep (voornamelijk ouderen en gehandicapten) heeft niet die grotere mobiliteit. Daar komt bij dat het openbaar vervoer van kleine kernen naar de stad vaak slecht geregeld is en door de bevolkingsdaling onder druk staat.

De sociale cohesie in de dorpen verandert. Er wonen op het platteland steeds meer mensen uit de stad of uit andere delen van het land. Hun binding met het dorp en verwachtingen naar mededorpsbewoners is vaak anders dan onder de autochtone bevolking. Verdergaande individualisering en de economische activiteit van vele bewoners heeft tot gevolg dat het dorp meer een woon- en minder een leefdorp wordt. Volgens Boelhouwer & de Vries (1996, p. 4) is het essentieel dat wordt erkend dat de leefbaarheid in een dorp sterk afhangt van de wijze waarop mensen zich gedragen, de manier waarop ze met elkaar omgaan, de wijze waarop mensen de woning en de openbare ruimte beheren, de mate van sociale controle en de betrokkenheid. Aangezien de binding met het dorp door de nieuwe ontwikkeling verandert, is het voor de leefbaarheid dus belangrijk dat nieuwkomers goed inburgeren en dat in het algemeen de binding met het dorp vergroot wordt.

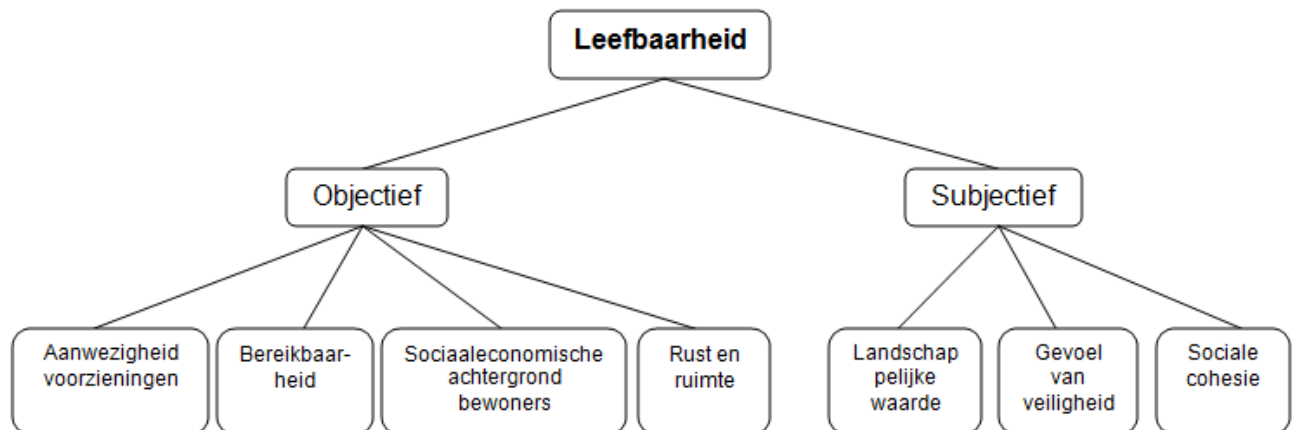
Ook de agrarische activiteit verandert. De agrarische sector is niet langer de alles bepalende motor van de plattelandseconomie. Het aantal werkzame mensen in de agrarische sector is sterk gedaald; de bedrijfsgrootte is toegenomen. Dit leidt soms tot een identiteitsconflict bij plattelanders. Het beeld, in media en politiek, van het platteland blijft sterk agrarisch. Wel is er sprake van een sterke groei van vooral de toeristische en zorgsector. Het platteland is de broedplaats voor veel startende, innovatieve ondernemingen. De ruimtelijke druk op het platteland groeit. Het platteland ervaart steeds meer de druk die vanuit de stad op haar wordt uitgeoefend.

Ook is er sprake van schaalvergroting. Voornamelijk door de gemeentelijke herindelingen worden de lijnen naar de overheid, die in de dorpen van oudsher relatief kort waren, steeds langer. Hierdoor wordt de afstand tussen de burger en de overheid vergroot. Daarbij komt dat er steeds meer een bestuursvacuüm op het platteland dreigt. De al beperkte rol van de landelijke overheid is door decentralisatie nog beperkter geworden. Plattelandsbeleid betreffende sociale cohesie lijkt daarmee ver weg. Hier ligt voor de burgers een mogelijkheid tot zelfsturing door verantwoordelijkheid op zich te nemen.

2.3 Operationalisatie leefbaarheid

Al de bovenstaande ontwikkelingen hebben zoals vermeld effect op de leefbaarheid in kleine kernen. Voor een onderzoek over de leefbaarheid in de verschillende kernen in de Overbetuwe is het nodig dat het begrip leefbaarheid geoperationaliseerd wordt. Bij leefbaarheid gaat het om objectieve zaken als de aanwezigheid van voorzieningen, de bereikbaarheid, de sociaaleconomische achtergrond van de bewoners en de rust en de ruimte van de omgeving. Maar de tevredenheid van burgers met hun leefomgeving is ook

afhankelijk van lastiger te objectiveren zaken als de landschappelijke waarde, het gevoel van veiligheid en de sociale cohesie in een dorp (Leer et al., 2012, p. 4). Het begrip leefbaarheid is hieronder geoperationaliseerd weergegeven.

Figuur 5. Operationalisatie Leefbaarheid

Het begrip leefbaarheid wordt dus in een objectieve en een subjectieve dimensie uiteengezet. Deze dimensies worden vervolgens ieder respectievelijk in vier en drie indicatoren uiteengezet. Deze indicatoren dienen tijdens het onderzoek geanalyseerd te worden.

2.4 Cumulatieve causatie

Omdat er in dit onderzoek een mogelijk verband tussen de verstedelijking van de Stadsregio en de verminderde leefbaarheid in de omliggende kleine kernen aangetoond zou kunnen worden, kan er een goede koppeling gemaakt worden met de cumulatieve causatie theorie.

Het principe van de cumulatieve causatie theorie is volgens Myrdal (Pike, Rodríguez-Pose & Tomaney, 2006, p. 73) de koppeling van het productiemilieu van de regio met de regionale verschillen in economische ontwikkelingen. Myrdal voorspelt dat regio's met gunstige productieomstandigheden zich beter ontwikkelen dan andere regio's. Regio's met een gunstig productiemilieu zullen volgens de theorie door interne en externe schaalvoordelen altijd een voordeel behouden. De cumulatieve causatie veroorzaakt een zichzelf versterkende groei van economische activiteiten, welvaart en mensen. Elke nieuwe economische activiteit kent een gevolg, dat gevolg is op zijn beurt weer een oorzaak voor een ander gevolg enzovoort. De cumulatieve causatie kent twee bijverschijnselen (Jong, 2006, p.22). Het eerste is het backwash-effect. Doordat arbeidskrachten en bedrijven uit andere regio's richting economische kernregio trekken, raken deze regio's economisch gezien in een neerwaartse spiraal. Het andere bijverschijnsel is het spread-effect wat ook wel 'trickle down' genoemd wordt (Hirschman in Pike et al., 2006, p. 74). Dit houdt het uitwaaiëren van economische activiteiten in. Door bijvoorbeeld verkeerscongestie zullen bedrijven zich steeds verder buiten de kernregio gaan vestigen. Hierdoor maakt een groter gebied een economische ontwikkeling door. Myrdal veronderstelt dus dat een gebied aantrekkelijker wordt ten opzichte van andere gebieden als er verbeteringen in het regionale productiemilieu en –structuur worden gedaan. De kwaliteit van de productiefactoren en de verbetering van het productiemilieu vormen aanleiding voor nieuwe economische activiteiten om zich op bepaalde plaatsen te concentreren (Pike et al., 2006, p. 75).

Nu richt de cumulatieve causatie theorie zich vooral op economische ontwikkelingen, maar er wordt verondersteld dat deze theorie ook kan gelden op gebied van het

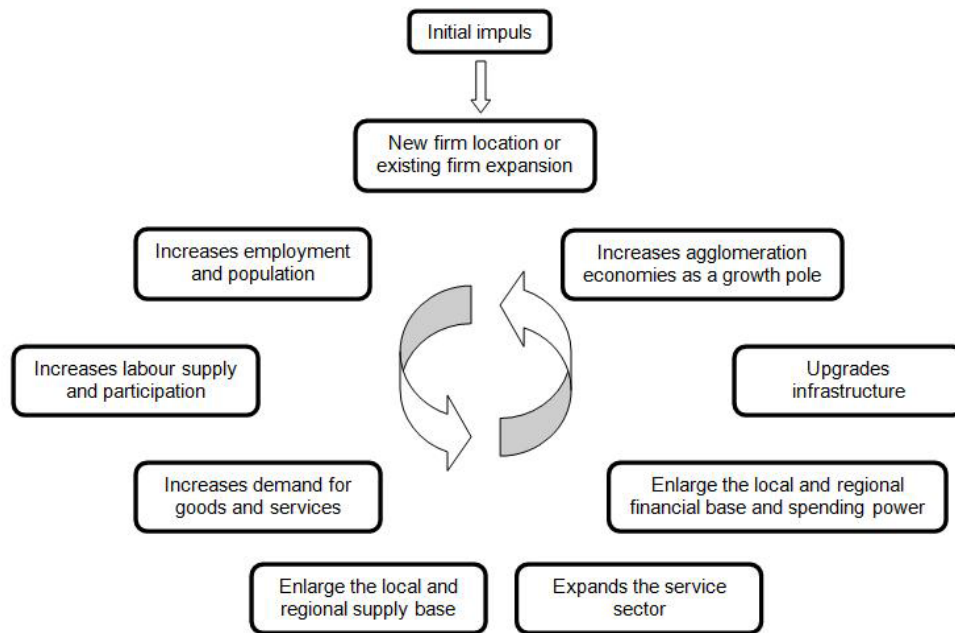
voorzieningenniveau met daaraan gekoppeld de sociale cohesie en de leefbaarheid. Zo zou een concentratie van voorzieningen in een kern andere voorzieningen aan kunnen trekken vanuit andere kernen. Er gelden voor deze voorzieningen immers interne en externe schaalvoordelen, welke ook weer vergroot worden door de vestiging van de nieuwe voorzieningen. Volgens de theorie zal de kern door de schaalvoordelen dus altijd een voordeel behouden ten opzichte van de andere kernen. Dit betekent dat het voor veel ondernemers aantrekkelijker is om zich in de sterke kern te vestigen. Door de schaalvoordelen is het voor de ondernemers goedkoper produceren en door de sterke positie van de kern zijn ze eerder verzekerd van een goede afzet. De vestiging van meerdere voorzieningen zou kunnen betekenen dat de sociale cohesie en daarmee de leefbaarheid in de kern vergroot wordt, immers bestaat er een relatie tussen het voorzieningenniveau en de mate van sociale cohesie en leefbaarheid in de kern (Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen¹, 2011, p. 14).

Vervolgens zou de positie van de sterke kern kunnen betekenen dat het backwash-effect optreedt en de andere kernen te maken krijgen met een neerwaartse spiraal. Doordat in de andere kernen de voorzieningen wegtrekken gaan hier de schaalvoordelen naar beneden, wat het wegtrekken van andere voorzieningen weer in de hand werkt. Doordat volgens de gemeente Overbetuwe voorzieningen in kleine kernen vaak een plek van sociale contacten en ontmoeting zijn, zorgt het verdwijnen van deze voorzieningen ervoor dat de verbindende kracht in de dorpskern sterk vermindert (Korthouwer, 2009, p. 1). Dit heeft weer een negatief effect op de leefbaarheid in de kleine kern.

Als deze theorie aan het gebied van de Stadsregio Arnhem Nijmegen en gemeente Overbetuwe gekoppeld wordt, kan er gesteld worden dat in het oostelijk deel van gemeente Overbetuwe sprake is van de spread-effecten van de Stadsregio. In dit gebied is de stedelijke invloed van de Stadsregio groot en hierdoor doen zich bijvoorbeeld in de kern Elst schaalvoordelen voor. De economische activiteiten waaieren zich als het ware uit tussen de steden Arnhem en Nijmegen en ontmoeten elkaar in de kern Elst. Hierdoor trekken er veel voorzieningen en ondernemers naar de kern Elst. Het backwash-effect doet zich voor in de kernen in het westelijke deel van de gemeente. Door de schaalvoordelen in het oostelijke deel trekken de voorzieningen uit het westelijke deel weg, waardoor het westelijke deel qua voorzieningenniveau en daarmee de sociale cohesie en de leefbaarheid in een neerwaartse spiraal terecht komt.

2.5 Verdieping cumulatieve causatie

Volgens Kaldor (in Pike et al., 2006, p. 73) kan de cumulatieve causatie gezien worden als rendementsverhoging. 'Manufacturing was interpreted as a 'flywheel of growth' capable of fostering innovation and generating significant productivity benefits and faster growth for manufacturing specialized regions compared to resource-bases regions.' Kaldor (in Pike et al., 2006, p. 73) gaat uit van toenemende meeropbrengsten waarbij een toename in de input een disproportionele toename in de hoeveelheid van de output heeft. Groeiprocessen die op deze meeropbrengsten gebaseerd zijn, zijn cumulatief en een regio die zich in zo'n groeiproces bevindt zal het altijd van andere regio's winnen en zal zorgen dat hun specialisme verder uitgewerkt wordt. De manier waarop dit groeiproces ontstaat, op een circulaire en cumulatieve manier, en hoe dit de regionale verschillen vergroot, staat centraal in de cumulatieve causatie theorie. Het cumulatieve groeiproces is weergegeven in figuur 6.

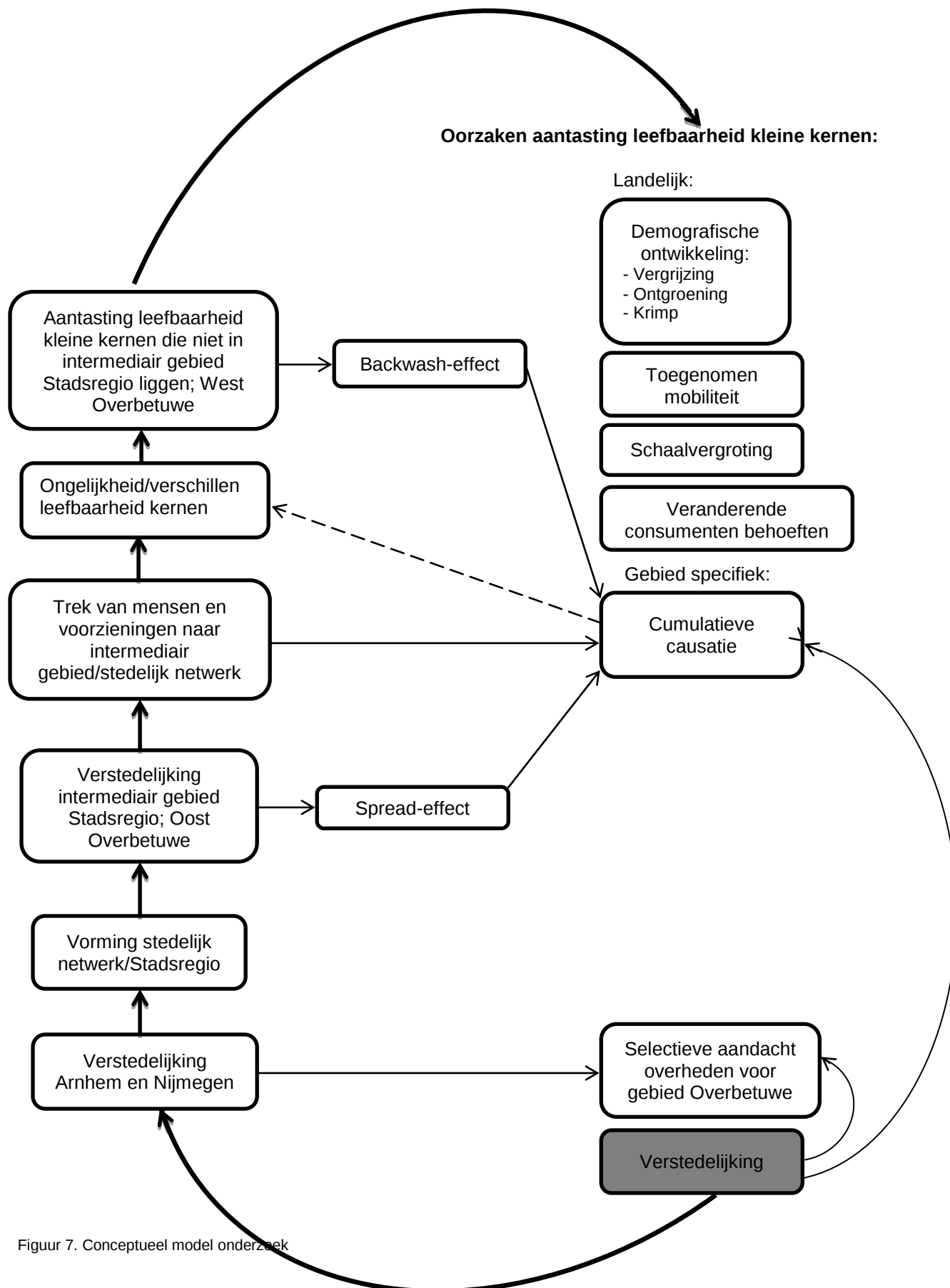

Figuur 6. Cumulatieve regionale groei (Chrisholm in Pike et al., 2006, p. 74).

Figuur 6 geeft aan dat als een regio eenmaal een 'initial impuls' krijgt, deze regio maar door blijft groeien. Er is te zien dat door deze 'initial impuls' uiteindelijk de agglomeratie toeneemt 'as a growth pole'. Volgens Kaldor (in Pike et al., 2006, p. 74) verklaart de theorie van de cumulatieve causatie hoe door de toenemende meeropbrengsten de vroege industriële regio's een voordeel kregen in de internationale handel.

Door de feedbackloops kan de cumulatieve causatie zorgen voor een positieve richting en ontstaan er verschillende groeicirkels wat weer zorgt voor locale en regionale ontwikkeling. Aan de andere kant kunnen negatieve relaties het proces omkeren en zo zorgen voor een afname in de groei van de regio wat misschien wel zo kunnen resulteren in een afname van de concurrentiekracht van de regio (Pike et al., 2006, p. 75).

2.6 Conceptueel model

Figuur 7. Conceptueel model onderzoek

Toelichting conceptueel model

In het bovenstaande conceptueel model is het theoretisch kader schematisch weergegeven. De relatie tussen de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen en de aantasting van de leefbaarheid in de kernen van het westelijke deel van de gemeente Overbetuwe wordt hier uitgebreid aangegeven.

Er wordt verondersteld dat door de vorming van een stedelijk netwerk tussen Arnhem en Nijmegen het gebied tussen de steden Arnhem en Nijmegen gaat fungeren als een intermediair gebied van de Stadsregio en dat daardoor het gebied verstedelijkt. Dit is te koppelen aan het spread-effect van de cumulatieve causatie theorie. Door het verstedelijkte karakter van het intermediaire gebied trekken veel mensen en voorzieningen naar het intermediaire gebied van de Stadsregio en dus het oostelijke deel van de Overbetuwe toe. Dit zorgt voor een ongelijkheid tussen de verschillende kernen in de Overbetuwe. Uit de kernen in het westelijke deel van de gemeente, het deel dat zich niet in het intermediair gedeelte van de Stadsregio bevindt, trekken de voorzieningen namelijk weg omdat ze door onvoldoende omzet niet meer kunnen bestaan. Dit zorgt voor een aantasting van de leefbaarheid in de kernen van het westelijke deel van de Overbetuwe. Dit negatieve effect op de leefbaarheid kan gekoppeld worden aan het backwash-effect van de cumulatieve causatie theorie.

Nu is de druk op de leefbaarheid in kleine kernen een nationaal vaker voorkomend probleem. Mogelijke oorzaken voor de druk op de leefbaarheid zijn de veranderende bevolkingssamenstelling, namelijk de vergrijzing, ontgroening en de krimpende bevolkingsomvang, de toegenomen mobiliteit, de schaalvergroting en de veranderende consumenten behoeften. Naast deze landelijk voorkomende mogelijke oorzaken voor de druk op de leefbaarheid in kleine kernen zal in dit onderzoek ook het effect van verstedelijking, en daarmee de selectieve aandacht van overheden voor het gebied Overbetuwe, op de leefbaarheid geanalyseerd worden.

3. Methodologie

Een essentieel onderdeel bij het schrijven van een wetenschappelijk onderzoek is de verantwoording van de onderzoeksmethode. In dit hoofdstuk wordt de methodologie en werkwijze van dit onderzoek toegelicht. De onderzoeksstrategie, de selectie van de case en de verzameling van het onderzoeksmateriaal worden verantwoord.

3.1 Soort onderzoek

Het onderzoek zal zowel beschrijvend als exploratief van aard zijn. Het eerste deel van dit onderzoek is vooral beschrijvend van aard, waarbij door middel van een literatuuronderzoek de belangrijkste begrippen en theoretische achtergronden onderzocht worden. Ook de casus gemeente Overbetuwe zal door middel van een literatuuronderzoek alvast verkend worden. Deel twee van het onderzoek staat meer in het teken van exploratief onderzoek. Het probleem en zijn onderlinge samenhang zal in beeld worden gebracht. Door middel van uitgebreid bestuderen van de casus gemeente Overbetuwe en het afnemen van kwalitatieve interviews in alle individuele kernen binnen de gemeente wordt getracht om zo precies mogelijk te weten te komen hoe de situatie in de gemeente precies is, en ook hoe het probleem precies in elkaar zit.

Daarnaast is dit onderzoek primair praktijkgericht. Het belangrijkste doel van het onderzoek is verheldering brengen in wat precies het effect van de verstedelijking van de stadsregio Arnhem Nijmegen is op de leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe. Natuurlijk heeft het onderzoek hiernaast ook een theoretische relevantie, daar waar onderzoek gedaan wordt vindt ook theorieontwikkeling plaats, maar dit is niet het hoofddoel van het onderzoek (Verschuren & Doorewaard, 2007, p. 34).

Tenslotte is dit een kwalitatief onderzoek. Een belangrijk kenmerk van kwalitatief onderzoek is dat het te bestuderen verschijnsel wordt bestudeerd in zijn natuurlijke omgeving en daaruit niet 'losgeweekt' wordt. De focus ligt op het begrijpen hoe dingen in elkaar zitten, welke elementen erin voorkomen en hoe die met elkaar samenhangen. Terwijl bij kwantitatief onderzoek de focus meer ligt op het doen van universele uitspraken en het vinden van algemene wetmatigheden door statistische toetsen (Vennix, 2009, p. 90). Voor een goede beantwoording van de hoofdvraag van dit onderzoek zijn hoofdzakelijk kwalitatieve gegevens nodig.

3.2 Onderzoeksstrategie

Een onderzoeksstrategie wordt in Verschuren & Doorewaard (2007, p. 159) gedefinieerd als 'een geheel van met elkaar samenhangende beslissingen over de wijze waarop u het onderzoek gaat uitvoeren'. De onderzoeksstrategie moet vanzelfsprekend goed aansluiten bij het doel van het onderzoek en de centrale vraag, om zo op de juiste manier op zoek te gaan naar antwoorden en conclusies.

Om een passende onderzoeksstrategie te kiezen moeten er drie kernbeslissingen genomen worden. Deze drie kernbeslissingen zijn de volgende (Verschuren & Doorewaard, 2007, p. 164):

Breedte versus diepgang

Dit onderzoek zal zich vooral richten op de diepte. Er wordt namelijk maar één gebied onderzocht; de gemeente Overbetuwe. Dit sluit ook aan bij de tijdslimiet, aangezien er hierdoor geen mogelijkheid is tot een uitgebreid breedte onderzoek met meerdere casussen. Binnen deze gekozen case is ruimte voor precisie en detaillering. Er zal, omdat het gebied precies tussen de steden Arnhem en Nijmegen valt, een goed beeld gekregen kunnen

worden van wat precies het effect van de verstedelijking van de Stadsregio op de leefbaarheid in de omliggende kernen is. De onderzoeksresultaten zullen dus specifiek gelden voor de hier gebruikte case. Wat het onderzoek extra interessant maakt is dat er in Nederland bij meerdere stedelijke netwerken problemen wat betreft leefbaarheid in omliggende kleine kernen voordoen. Mogelijk zou met de kennis uit dit onderzoek ook extra inzicht kunnen worden verkregen voor de problemen in deze gebieden.

Kwantitatief versus kwalitatief

Het onderzoek zal kwalitatief van aard zijn. De benodigde informatie zal verkregen worden uit kwalitatieve, meer verbale en beschouwende, informatiebronnen. De verschillende beleidsstukken over de verstedelijking van de steden Arnhem en Nijmegen en de leefbaarheid in de kernen in de Overbetuwe zullen geanalyseerd worden en dit is niet mogelijk via kwantitatief onderzoek. De gegevens zijn namelijk moeilijk in tabellen, grafieken of berekeningen weer te geven. Ook de interviews met de wethouders van de gemeente Overbetuwe en met de verschillende dorpsraadvoorzitters zijn kwalitatief van aard.

Om een zo breed mogelijk beeld van de leefbaarheid in de verschillende kernen te krijgen is het nodig om zo veel mogelijk verschillende kernen in de gemeente Overbetuwe te spreken middels kwalitatieve interviews. Daarnaast is het ook nodig enkele wethouders van de gemeente Overbetuwe te spreken. Helaas is het door de beperking in tijd niet mogelijk om enquêtes te houden. Hierdoor zullen de resultaten vooral meningen van individuen zijn.

Empirisch versus niet-empirisch

Het onderzoek zal empirisch zijn. De informatieverzameling zal bestaan uit kwalitatieve interviews met verschillende stakeholders zoals de wethouders van de gemeente Overbetuwe, de voorzitters van de dorpsraden, maar ook met een procesbegeleider van de vereniging kleine kernen. Het literatuuronderzoek van verschillende beleidsstukken en dorpsontwikkelingsplannen is ook empirisch van aard omdat het de sociale realiteit betreft die onderzocht wordt.

Een onderzoeksstrategie die goed aansluit bij de hierboven gemaakte keuzes en goed aansluit bij het doel van het onderzoek is de casestudy

3.2.1 De casestudy

Uit het bovenstaande volgt dat de onderzoeksstrategie die goed aansluit bij het doel en de vraagstelling van dit onderzoek de casestudy is. 'Een casestudy is een onderzoek waarbij de onderzoeker probeert om een diepgaand en integraal inzicht te krijgen in één of enkele tijdruimtelijk begrensde objecten of processen' (Verschuren & Doorewaard, 2007, p. 183). Deze onderzoeksstrategie beslaat een smal domein, bestaande uit een klein aantal onderzoekseenheden en focust dus meer op de diepte dan de breedte (Verschuren & Doorewaard, 2007, p. 184). In dit onderzoek richt de casestudie zich op het thema leefbaarheid in de gemeente Overbetuwe. Ook kenmerkt een casestudy zich door het gebruik van kwalitatieve gegevens en dito onderzoeksmethoden en betreft het beweerde in veel gevallen het geheel (Verschuren & Doorewaard, 2007, p. 184). Met behulp van de casestudie wordt het effect van de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen op de leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe onderzocht. De gemeente Overbetuwe is in dit onderzoek het geheel. De kwalitatieve gegevens zijn verzameld middels kwalitatieve interviews.

Een nadeel van de casestudy is de geringe generaliseerbaarheid van de uitkomsten. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van een enkelvoudige casestudie (Vennix, 2009, p. 104). Het onderzoek zal zich dus beperken tot één geval, dat is hier de gemeente Overbetuwe. Omdat slechts één casus in de diepte bestudeerd wordt, zullen de uitkomsten van dit onderzoek waarschijnlijk niet doorgetrokken kunnen worden naar andere gemeenten. Dit komt doordat er momenteel nog weinig kennis beschikbaar is over het effect van verstedelijking op de leefbaarheid in nabij liggende kleine kernen. Maar de uitkomsten van dit onderzoek zouden wel extra inzicht kunnen bieden in het effect van verstedelijking op leefbaarheid in andere gebieden. Daarnaast zou dezelfde onderzoek aanpak gebruikt kunnen worden om uitkomsten in andere gemeenten te genereren.

Naast de casestudy vindt er in dit onderzoek ook bureauonderzoek plaats. Bij dit gedeelte van het onderzoek wordt er een uitgebreide literatuurstudie gedaan. Er wordt gekeken naar wat andere al onderzocht hebben over het onderwerp. Ook wordt uit de literatuur een groot deel van de theorie over leefbaarheid en de cumulatieve causatie theorie gehaald, waar aan een groot deel van het onderzoek aan zal worden opgehangen.

3.2.2 Selectie casus

In dit onderzoek wordt de gemeente Overbetuwe als casus genomen. De problemen met de druk op de leefbaarheid werden in deze gemeente heel duidelijk waargenomen en vormden zo het uitgangspunt van dit onderzoek. Ook de affiniteit met het gebied droeg bij aan de selectie van de casus.

Na verdieping in de casus bleek dat de suggestie gewekt werd dat de druk op de leefbaarheid in de gemeente Overbetuwe mogelijk het gevolg kon zijn van de verstedelijking van Stadsregio Arnhem en Nijmegen en daarmee de selectieve aandacht van de gemeente voor de verschillende kernen. Hierbij komt dat de teruglopende leefbaarheid in kleine kernen nabij stedelijke netwerken een landelijk vaker voorkomend fenomeen is dat in dit gebied duidelijk waargenomen wordt. Wat de gemeente Overbetuwe interessant maakt voor onderzoek is dat binnen de gemeente de verschillen wat betreft leefbaarheid in de kernen vrij groot zijn en dat de gemeente precies tussen de steden Arnhem en Nijmegen ligt die samen Stadsregio Arnhem Nijmegen vormen. Hierdoor zal de mogelijke invloed van het stedelijke netwerk goed waargenomen kunnen worden en is de gemeente Overbetuwe erg geschikt als casus om het effect van de verstedelijking op de leefbaarheid te kunnen meten.

Om de druk op de leefbaarheid in de gemeente Overbetuwe in perspectief te kunnen plaatsen is een korte vergelijking met een andere gemeente nodig. Omdat in de gemeente Overbetuwe het effect van de verstedelijking op de leefbaarheid geanalyseerd zal worden, is het nodig een gemeente te selecteren die ver genoeg van de steden af ligt, waardoor die gemeente het effect van de verstedelijking niet zal ervaren. Er is bekend dat er landelijk problemen zijn met de leefbaarheid in kleine kernen als gevolg van de vergrijzing, ontgroening, krimpende bevolking, toegenomen mobiliteit, schaalvergroting en verandering van de consumenten behoeften. Vooral in Oost-Groningen is deze druk op de leefbaarheid goed waarneembaar. Omdat Oost-Groningen ook nog ver van stedelijke netwerken en zo ook ver van de verstedelijking af ligt, is een gemeente uit Oost-Groningen een goede casus om de gemeente Overbetuwe mee te vergelijken. Zo kan er na de vergelijking geconcludeerd worden of de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen werkelijk een negatieve invloed heeft op de leefbaarheid, en dus dat de leefbaarheid naast de al landelijke ontwikkelingen van veranderende bevolkingssamenstelling, toegenomen mobiliteit, schaalvergroting en veranderende consumenten behoeften, nog verder afneemt door de verstedelijking van een stedelijk netwerk in de nabijheid.

Binnen Oost-Groningen is er gekozen voor de gemeente Bellingwedde. Er is voor de gemeente Bellingwedde gekozen omdat er binnen deze gemeente geen sprake is van één grote kern, zoals in de gemeente Overbetuwe met de kern Elst wel het geval is. Er zou hierdoor geen 'aanzuiging' naar de grootste kern mogelijk zijn. Gemeente Bellingwedde heeft ongeveer een gelijke oppervlakte als de gemeente Overbetuwe, maar het aantal inwoners is veel kleiner. Slechts 9.236 in vergelijking met 46.249 in de Overbetuwe. Het aantal kernen in de gemeente is gelijk, beide gemeentes hebben 11 kernen. De gemeente Bellingwedde komt hierdoor van al de gemeente is Oost-Groningen het meest overeen met de gemeente Overbetuwe. Daardoor zal deze gemeente als vergelijking voor de gemeente Overbetuwe gebruikt worden.

3.3 Onderzoeksmateriaal

Ook is het van belang te verantwoorden hoe de relevante data, ofwel het onderzoeksmateriaal, in dit onderzoek verzameld is. In de eerste fase van het onderzoek, de fase waarin de bestaande kennis op dit gebied nader bestudeerd wordt, zijn de belangrijkste documenten over leefbaarheid in de gemeente Overbetuwe en de verstedelijking van de Stadsregio Arnhem Nijmegen geanalyseerd. Daarnaast is op 9 maart 2012 een bijeenkomst ter ere van het 25-jarige jubileum van de Verenigde Kleine Kernen Gelderland bijgewoond. Deze bijeenkomst stond in het teken leefbaarheid op het platteland en er zijn veel inspirerende sprekers aan het woord gekomen. Deze zijn ook terug te vinden in figuur 8 waarin een overzicht van alle interviews gegeven is. Ook is de presentatie van de dorpsontwikkelingsplan van Driel op 29 maart 2012 bijgewoond. Hier waren veel interessante mensen aanwezig, zoals onder ander mevrouw Koopmans, de heer Van Pijkeren en de heer Mather waarmee op de bijeenkomst afspraken zijn gemaakt voor interviews.

De tweede fase van het onderzoek staat in het teken van de casestudie, waarbij de informatie hoofdzakelijk verzameld zal worden middels kwalitatieve interviews. Om een zo compleet en divers mogelijk beeld van de leefbaarheid in de gemeente Overbetuwe te krijgen is het nodig om alle dorpen in de gemeente Overbetuwe te spreken te krijgen. Er is gekozen om dit bij voorkeur via de voorzitters van de dorpsraden van de verschillende kernen te doen. Als een afspraak met de dorpsraadvoorzitter niet lukt, zal er uitgeweken worden naar een ander lid van de dorpsraad. Voor een wat minder gekleurd beeld binnen de gemeente worden ook de wethouders van de gemeente Overbetuwe geïnterviewd. Hierbij wordt er gekozen voor mevrouw Koopmans, omdat zij het kleine kernen beleid in haar portefeuille heeft, en voor de heer Van Rooijen, omdat hij tevens lid is van de Stadsregioraad. Ook zal er een interview gehouden worden met de procesbegeleider de heer Van Pijkeren van de LVKK. Alle respondenten voor dit onderzoek zijn weergegeven in figuur 8.

Geïnterviewde	Functie	Datum	Bijzonderheden
Hans Verheijen Clemens Cornielje	Voorzitter LVKK Commissaris van de koningin	09-03-2012	Sprekers op het 25- jarig jubileum VKK Gelderland
Gera Koopmans	Wethouder gemeente Overbetuwe	19-04-2012	Portefeuille kleine kernen beleid
Dirk van Pijkeren	Procesbegeleider LVKK	23-04-2012	Dorpsbegeleider van Valburg en Driel
Paul Mather	Dorpsraadvoorzitter Driel	07-05-2012	
Cor van der Horst	Dorpsraadvoorzitter Oosterhout	10-05-2012	
Frank van Rooijen	Wethouder gemeente Overbetuwe	10-05-2012	Tevens lid van de Stadsregioraad
Wim de Jager	Dorpsraadvoorzitter Randwijk	06-06-2012	
Laurent Chavagne	Secretaris dorpsraad Slijk-Ewijk Loenen	09-06-2012	
Krijn Horlings	Dorpsraadvoorzitter Valburg Homoet	14-06-2012	
Gerard Rothoff	Dorpsraadvoorzitter Herveld-Andelst	19-06-2012	
Peter Maassen	Dorpsraadvoorzitter Zetten Hemmen	20-06-2012	
Henry Selman	Lid dorpsraad Heteren	25-06-2012	
Fred Bootsma	Voorzitter wijkplatform Elst	06-07-2012	
Carin Wüstefeld	Wijkcoördinator gemeente Overbetuwe	30-07-2012	

Figuur 8. Overzicht interviews

Deze interviews zullen allen gedaan worden aan de hand van een semigestructureerde interview, zodat respondenten de mogelijkheid krijgen te benadrukken wat zij van belang vinden en de onderzoeker kan doorvragen op thema's die voor dit onderzoek van belang zijn. Er is een interviewgide opgesteld, als ondersteuning voor de interviewer. Deze is te vinden in Bijlage I.

Vervolgens zullen de interviews letterlijk getranscribeerd worden. Via een zelfontworpen codeboek zullen de transcripten geanalyseerd worden. Het codeboek sluit aan bij het conceptueel model dat de relatie tussen de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen en de aantasting van de leefbaarheid in de kernen van het westelijke deel van de gemeente Overbetuwe uitgebreid aangeeft. Het codeboek werkt volgens het principe dat alles wat bijvoorbeeld over leefbaarheid gaat de kleur geel krijgt en alles wat over de ongelijkheid tussen de kernen gaat de kleur groen. De gemarkeerde delen zullen later gegroepeerd worden per kleur, verwerkt worden tot interviewverslag en vervolgens de basis vormen voor de verdere analyse van dit onderzoek. Doordat de gemarkeerde delen overeenkomen met de elementen van het conceptueel model, zal er door middel van de groepering per kleur al

en redelijk logisch verhaal in de analyse kunnen ontstaan. Het codeboek is weergegeven in figuur 9.

Element conceptueel model	Kleur	Element conceptueel model	Kleur
Leefbaarheid	Geel	Maatregel gemeente Overbetuwe	Rood
Ongelijkheid/verschillen leefbaarheid kernen	Groen	Demografische ontwikkelingen Overbetuwe	Paars
Meningsverschil kernen overheden	Donkergroen	Cumulatieve causatie	Grijs
Oorzaken verschillen/achteruitgang leefbaarheid kernen	Blauw	Verstedelijking Stadsregio	Roze
Selectieve aandacht overheden	Donkerblauw		

Figuur 9. Codeboek

Om privacy redenen zijn de transcripten en de interviewverslagen niet opgenomen in de bijlagen.

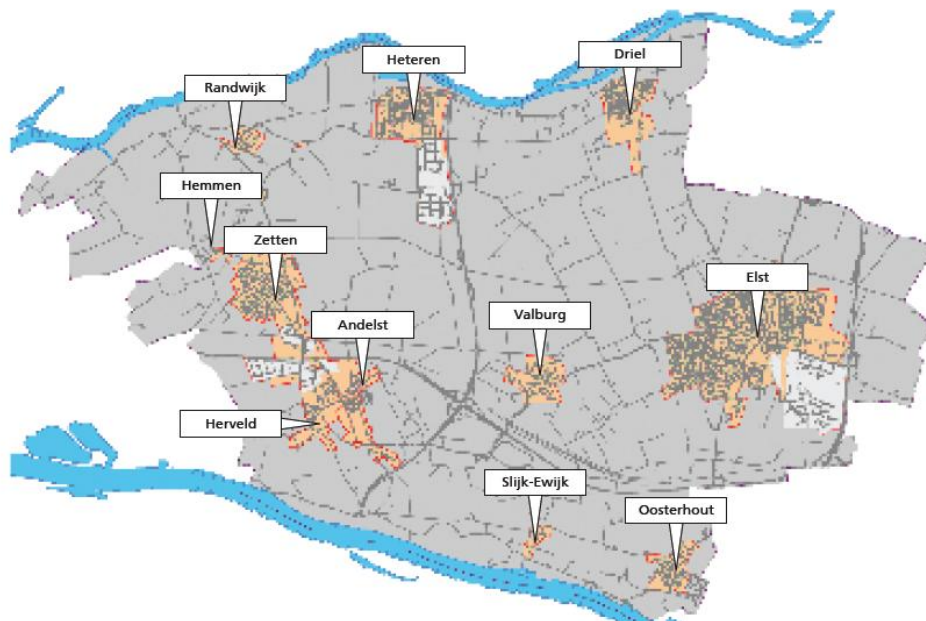
4. Feitelijke gegevens gemeente Overbetuwe

Om een duidelijk beeld van de gemeente Overbetuwe te schetsen zullen eerst wat feitelijke gegevens uiteengezet worden.

4.1 Ligging gemeente Overbetuwe

De gemeente Overbetuwe ligt in Gelderland, midden in het gebied van de Stadsregio Arnhem Nijmegen. De Neder-Rijn vormt de noordgrens van de gemeente. Aan de zuidkant is dat de Waal. Het oostelijk deel van de gemeente vormt het intermediaire gebied van de Stadsregio en is redelijk dynamisch. Het westelijk deel van de gemeente heeft een meer landelijk karakter (Gemeente Overbetuwe⁷, 2012, p.1).

De gemeente Overbetuwe bestaat uit elf kernen. Dit zijn Andelst, Driel, Elst, Hemmen, Herveld, Heteren, Oosterhout, Randwijk, Slijk-Ewijk Loenen, Valburg Homoet en Zetten (Gemeente Overbetuwe⁷, 2012, p.1). De dorpen Andelst en Herveld zijn eigenlijk geen twee aparte dorpen meer, er is voor de twee dorpen ook maar één dorpsraad en ook de inwoners vinden het één dorp. Er zal dus in het vervolg gesproken worden over Herveld-Andelst. Hemmen is zeer klein en valt onder de kern Zetten. Dan zijn er nog twee erkende buurtschappen Loenen en Homoet. Loenen valt onder de kern Slijk-Ewijk en Homoet valt onder de kern Valburg. Op onderstaande afbeelding geeft een overzicht van de gemeente Overbetuwe met de afzonderlijke kernen.

Figuur 10. Overzichtskaart van Overbetuwe met afzonderlijke kernen (Noij et al., 2009, p. 11).

4.2 Korte beschrijving per kern

Elst

In het oosten van Overbetuwe ligt het kleinstedelijke Elst, met 21.230 inwoners het grootste dorp binnen de gemeente (Gemeente Overbetuwe⁶, 2012, p.1). De gemiddelde leeftijd van de Elstenaren ligt lager dan bij de omliggende dorpen, de piek ligt tussen de 35 en 55 jaar. Dit komt doordat de laatste jaren veel jonge gezinnen zich in de nieuwe woonwijken van Elst hebben gevestigd. De verwachting is dat Elst ook de komende jaren nog zal groeien (Noij et al., 2009, p. 54).

Oosterhout en Slijk-Ewijk

Oosterhout en Slijk-Ewijk zijn met respectievelijk 2.321 en 488 inwoners relatief kleine Dorpen (Gemeente Overbetuwe⁶, 2012, p.1), die ook gezien hun ligging ten zuidoosten van het knooppunt van de snelwegen A50 en A15, een aparte positie innemen. De bouwmogelijkheden zijn beperkt. In Oosterhout is plaats voor bijna 150 woningen, in Slijk-Ewijk zijn geen nieuwe woningen gepland (Noij et al., 2009, p.54).

Valburg en Homoet

Net als Oosterhout en Elst heeft Valburg relatief jonge inwoners. Valburg heeft 1.647 inwoners en Homoet heeft er slechts 79 (Gemeente Overbetuwe⁶, 2012, p.1). In Valburg en Homoet staan momenteel ongeveer 700 woningen en er is ruimte voor circa 170 nieuwe woningen in de periode tot 2020. In Valburg is een gebrek aan (zorg-) voorzieningen waardoor ouderen vaak naar omringende dorpen trekken waar deze voorzieningen wel zijn (Noij et al., 2009, p.55).

Zetten en Hemmen

Zetten en Hemmen liggen in het westelijke gedeelte van Overbetuwe. De gemiddelde leeftijd van de inwoners ligt hoger dan in welke andere kern dan ook. Voor Hemmen geldt dat circa 25% van de inwoners ouder is dan 65 jaar. Zetten is na Elst de grootste kern met 5.1.91 inwoners. Hemmen heeft slecht 190 inwoners (Gemeente Overbetuwe⁶, 2012, p.1). De kern Zetten heeft een subregionale functie voor het westelijke deel van de gemeente (Noij et al., 2009, p.55).

Herveld- Andelst

Andelst en Herveld vloeien min of meer in elkaar over, toch zijn er verschillen. In Herveld is een lage vergrijzing, terwijl Andelst met een relatief hoge vergrijzing het tegenovergestelde is. Herveld heeft 3.035 inwoners en Andelst 1.700 (Gemeente Overbetuwe⁶, 2012, p.1). Zoals al besproken willen de dorpen als één kern gezien worden. In Herveld staat het woonzorgcentrum De Hoge Hof met 77 eenheden voor verpleging en verzorging en een kleine honderd aanleunwoningen (Noij et al., 2009, p.56).

Randwijk

Randwijk is een kern met relatief jonge inwoners (een groot aandeel kinderen tot 15 jaar) en tegelijkertijd een relatief hoge vergrijzing. Randwijk is met 1.447 inwoners vrij klein (Gemeente Overbetuwe⁶, 2012, p.1). Randwijk is een dorp met redelijk hoog percentage van mensen met het protestants-orthodoxe geloof, ook in Zetten in dit percentage hoger dan in de rest van de Overbetuwse kernen (Noij et al., 2009, p.56).

Heteren

Heteren ligt in het noorden van Overbetuwe en valt qua inwoneraantal, 5.096, in de middenmoot (Gemeente Overbetuwe⁶, 2012, p.1). De kern Heteren heeft ten opzichte van Driel en Randwijk een hoger voorzieningenniveau en vervult hierin voor de noordelijke kernen een subregionale rol. In Heteren staat het woonzorgcentrum Liefkenshoek met ruim 73 eenheden voor verpleging en verzorging en twintig aanleunwoningen (Noij et al., 2009, p.57).

Driel

Driel ligt in het noorden van Overbetuwe en is qua inwoneraantal, 3.883, een middenmoter (Gemeente Overbetuwe⁶, 2012, p.1). Opvallend voor Driel is een hoog percentage huurwoningen, namelijk 42%. Driel heeft de afgelopen jaren een sterke terugloop in het voorzieningenniveau gezien (Noij et al., 2009, p.57).

4.3 Enkele gegevens op een rij

Inwoneraantallen

Op onderstaand figuur.. is de ontwikkeling van het aantal inwoners per dorp te zien. Er is te zien dat er bijna in alle kernen een positief migratiesaldo is. Alleen uit de kernen Oosterhout, Valburg, Slijk-Ewijk en Homoet zijn bewoners vertrokken. De kern Elst heeft verreweg de grootste groei qua inwoneraantal.

aantal inwoners per dorp

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	verschil
Elst	16706	16740	16851	17080	18002	18320	18662	19743	20488	20651	20975	21230	4524
Zetten	4449	4604	4963	4968	5059	5150	5209	5200	5250	5278	5245	5191	742
Heteren	4684	5047	5112	5114	5156	5176	5196	5141	5139	5145	5101	5096	412
Driel	3490	3429	3382	3371	3333	3327	3296	3250	3366	3600	3687	3833	343
Herveld	2483	2577	2600	2603	2673	2727	2859	2879	2862	2972	3000	3035	552
Oosterhout	2344	2343	2357	2364	2404	2396	2374	2356	2340	2310	2351	2321	-23
Andelst	1690	1678	1681	1687	1662	1663	1618	1705	1735	1695	1710	1700	10
Valburg	1689	1673	1712	1716	1722	1726	1703	1685	1678	1673	1667	1647	-42
Randwijk	1425	1437	1453	1477	1476	1496	1494	1483	1487	1468	1454	1447	22
Slijk-Ewijk	501	539	519	515	522	505	501	488	483	493	485	488	-13
Hemmen	170	167	160	172	181	178	186	191	190	195	193	190	20
Homoet	86	89	90	93	91	84	82	89	87	86	87	79	-7
												0	
hele gemeente	39717	40323	40880	41160	42281	42748	43180	44210	45105	45566	45955	46257	6238

Figuur 11. Ontwikkeling aantal inwoners per dorp (Gemeente Overbetuwe⁶, 2012, p.1).

Inwoneraantallen per leeftijdscategorie

Uit figuur 12 valt op te maken dat Randwijk inderdaad een groot percentage jongeren heeft. Ook Heteren is volgens de gegevens een vrij jonge kern. Hemmen heeft het kleinste percentage jongeren en tegelijk ook het grootste percentage ouderen dus Hemmen is ver weg de meest vergrijsde kern. De kernen met de grootste middenmoten zijn Valburg, Oosterhout en Driel.

Kern	0-20 jaar	%	20-65 jaar	%	Ouder 65 jaar	%	Totaal
Elst	5.792	27	12.424	59	3.014	14	21.230
Zetten	1.508	29	2.991	58	692	13	5.191
Heteren	1.521	30	3.026	59	549	11	5.096
Driel	987	26	2.421	63	425	11	3.833
Herveld	842	28	1754	58	439	12	3.035
Oosterhout	555	24	1456	63	310	13	2.321
Andels	465	27	1058	62	177	11	1.700
Valburg	444	27	1030	63	173	10	1.647
Randwijk	444	31	861	59	142	10	1.477
Slijk-Ewijk	125	26	303	62	60	12	488
Hemmen	40	21	111	58	39	21	190
Homoet	21	27	47	59	11	14	79
Totaal	12.744		27.482		6.031		46.257

Figuur 12. Inwoneraantallen per leeftijdscategorie (bewerking van: (Gemeente Overbetuwe⁶, 2012, p.1)).

Hoeveelheid woningen

In figuur 13 is het aantal woningen per kern aangegeven. Het overgrote deel van de woningen bevindt zich in Elst. Dit is ook logisch omdat daar de meeste mensen wonen. De kern Driel heeft het grootste percentage huur, aangezien het percentage van de kern Hemmen nogal vertekent door de lage hoeveelheid woningen. Ook in Elst in redelijk veel huur omdat in Elst volgens de regionale taakstelling ook ruimte moet worden geboden aan mensen met een lager inkomen.

	aantal woningen 2008	% huur
Heteren	1.910	28%
Driel	1.290	42%
Randwijk	510	32%
Elst	8.110	37%
Oosterhout	730	32%
Valburg-Homoet	700	25%
Slijk-Ewijk	190	26%
Zetten	2.000	36%
Herveld-Andelst	1.700	29%
Hemmen	70	72%
Overbetuwe	17.260	35%

Figuur 13. Hoeveelheid woningen per kern (Noij et al., 2009, p. 53).

Winkels en voorzieningen

Het onderstaande figuur toont de clustering van voorzieningen in de Overbetuwe en de onderlinge verbondenheid van de verschillende kernen. Er is te zien dat er drie clusters zijn; west, noord en oost. Binnen deze clusters is er sprake van een grote onderlinge verbondenheid tussen de kernen. Ook is er te zien dat de kern Elst een regionale functie heeft, en de kernen Heteren en Zetten een subregionale functie. De andere kernen beperken zich tot een lokale functie en zijn dus voor voorzieningen in een bepaalde mate afhankelijk van de kernen met een (sub)regionale functie.

Figuur 14. Clustering voorzieningen en onderlinge verbondenheid kernen (Noij et al., 2009, p. 36).

Zoals in figuur 14 te zien is zijn de voorzieningen dus vooral geclusterd in de dorpen Elst, Zetten en Heteren. Al is de hoeveelheid voorzieningen in Heteren in verhouding tot de voorzieningen van de bijna even grote kern Zetten onder de maat. Het overgrote deel van de voorzieningen bevindt zich in de kern Elst.

Ook voor het detailhandelaanbod in de gemeente Overbetuwe geldt dezelfde verdeling. Van het aantal verkooppunten in de gemeenten bevindt precies de helft zich in de kern Elst. De rest van de verkooppunten vindt men vooral verdeeld over de kernen Zetten, Heteren en in kleine mate ook in Driel.

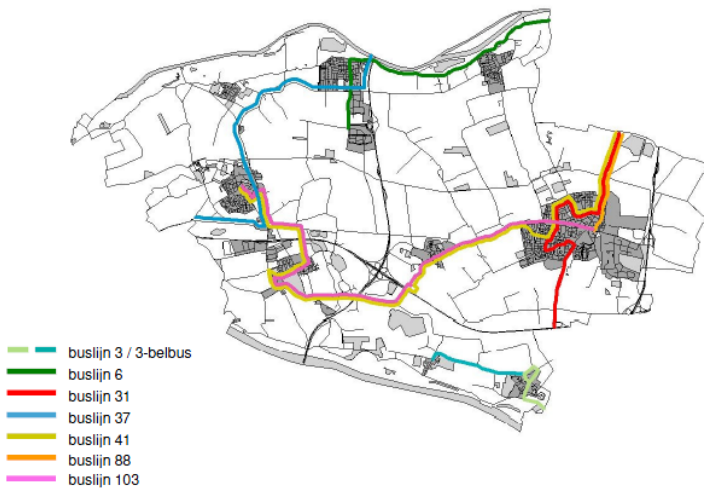
	Dagelijkse artikelen		Mode Et luxe artikelen		Vrije tijd		In en om het huis		Overige detailhandel		Totaal	
	vkp	wvo	vkp	wvo	vkp	wvo	vkp	wvo	vkp	wvo	vkp	wvo
Andelst	0	0	1	0	0	0	7	1.700	0	0	8	1.700
Driel	7	900	3	500	0	0	7	1.000	1	100	18	2.500
Elst	22	6.500	45	7.300	9	1.400	41	31.700	9	2.100	126	49.000
Hemmen	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	1	100
Herveld	5	1.200	3	300	0	0	4	400	1	0	13	1.900
Heteren	4	1.000	5	300	2	1.300	12	5.600	0	0	23	8.200
Homoet	0	0	0	0	0	0	2	200	0	0	2	200
Oosterhout	2	300	1	100	0	0	2	200	0	0	5	600
Randwyk	2	100	0	0	1	100	1	300	0	0	4	500
Slyk Ewyk	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100
Valburg	3	300	1	200	0	0	6	1.000	0	0	10	1.500
Zetten	9	2.800	15	1.900	2	300	15	2.500	0	0	41	7.500
Totaal Overbetuwe	55	13.200	75	10.700	14	3.100	97	44.600	11	2.200	252	73.800

Figuur 15. Detailhandelaanbod gemeente Overbetuwe per kern (Boxum, Beek, Graaf & Huffelen, 2009, p. 10).

Helaas zijn er binnen de gemeente Overbetuwe geen gegevens voorhanden die de ontwikkeling van de voorzieningen en het winkelaanbod over de laatste 20 jaar weer kunnen geven (mevrouw Wüstefeld, persoonlijke communicatie, 30 juli 2012). Het is bij de wijkcoördinator van de gemeente Overbetuwe mevrouw Wüstefeld echter wel bekend dat het winkelbestand van de kernen Driel, Oosterhout en Heteren de laatste jaren fors gekelderd is. Maar in het geval van de kern Heteren, die ook een subregionale functie heeft, is de gemeente momenteel intensief bezig met de realisatie van een krachtiger centrum door een nieuw winkelcentrum.

Openbaarvervoer

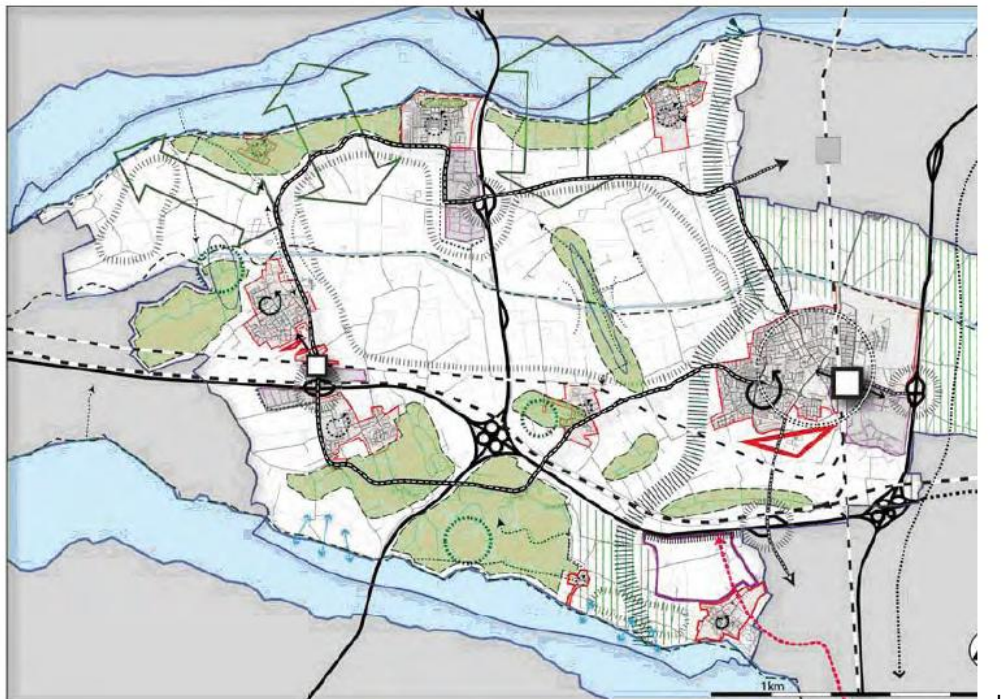
Figuur 16 geeft de buslijnen in de gemeente Overbetuwe weer. Er valt op dat alleen de kernen Zetten en Valburg met een directe buslijn met de regionale kern Elst verbonden zijn. Al rijdt deze buslijn maar één keer in het uur en alleen overdag. Ook Heteren en Zetten zijn met een gelijksoortige lijn verbonden. Heteren en Driel hebben wel een redelijke goede buslijn naar Arnhem. De kernen Slijk-Ewijk en Oosterhout zijn met de rest van de gemeente slecht verbonden door middel van een belbus. Al heeft Oosterhout sinds kort ook een redelijk goede buslijn naar Nijmegen.

Figuur 16. Buslijnen gemeente Overbetuwe (Lier & Brink, 2004, p.20)

Toekomstvisie gemeente Overbetuwe

Het onderstaande figuur geeft de toekomstvisie van de gemeente Overbetuwe weer. De dikke gestreepte lijn geeft de scheiding tussen het oostelijke en het westelijke deel van de gemeente weer. Zo is duidelijk te zien dat de kernen Elst en Oosterhout in het oostelijke deel, en dus in het intermediaire gebied van de Stadsregio, vallen. De overige kernen vallen in het westelijke deel al zitten de kernen Driel en Slijk-Ewijk dicht tegen de grens van het intermediaire gebied aan. De rode contouren rond de kernen geven aan waar nog ruimte is voor uitbreiding van de kern. Zo is bij de kern Driel de ruimte voor de nieuwe wijk de Breekenhof al aangegeven. Er is duidelijk te zien dat de nadruk ligt op de ontwikkeling van Elst in zuidelijke richting.

Figuur 17. Toekomstvisiekaart gemeente Overbetuwe (Noij et al., 2009, p. 52).

5. Analyse resultaten

5.1 Interpretatie leefbaarheid

Zoals in het theoretisch kader al besproken is, kan leefbaarheid op veel verschillende manieren gedefinieerd worden. Er is in het theoretisch kader dan ook gekozen om in dit onderzoek een eenduidige definitie van het begrip leefbaarheid te hanteren. Deze definitie is als volgt: *Leefbaarheid is een kenmerk van een goede samenleving waarin de voorwaarden en behoeften die de mens aan de leefomgeving stelt, zo goed mogelijk aansluiten bij de werkelijke leefomgeving. Hierbij wordt voornamelijk gekeken naar de bestaanszekerheid, het woonklimaat, het sociaal klimaat, de verzorgingssituatie en het bestuurlijk klimaat.*

Ook is het begrip leefbaarheid geoperationaliseerd in de volgende objectieve zaken: de aanwezigheid van voorzieningen, de bereikbaarheid, de sociaal-economische achtergrond van de bewoners en de rust en de ruimte van de omgeving. Maar ook in de subjectieve zaken als de landschappelijke waarde, het gevoel van veiligheid en de sociale cohesie in een dorp (Leer et al., 2012, p. 4).

Nu is er in de verschillende interviews met dorpsraden ook naar de definitie van leefbaarheid gevraagd en wat de dorpsraden in dat kader het belangrijkste vinden voor hun dorp. Hieruit kwam naar voren dat het grootste deel van de dorpsraden voor een goede leefbaarheid het meeste belang hecht aan het voorzieningenniveau en de sociale cohesie. Over het algemeen werden landschappelijke waarde, bereikbaarheid en rust en ruimte door de dorpsraden niet aan de leefbaarheid gerelateerd.

Voorzieningenniveau

Volgens de meeste voorzitters van de dorpsraden is de leefbaarheid in een dorp niet goed als er onvoldoende voorzieningen zijn om de bewoners te onderhouden en de sociale cohesie mee te versterken. Er moet volgens meerdere voorzitters in een kern sprake zijn van een centraal punt met voorzieningen waar men elkaar kan ontmoeten. Volgens de voorzitter van dorpsraad Herveld-Andelst (persoonlijke communicatie, 19 juni 2012) moeten er in een kern basisvoorzieningen aanwezig zijn om de kern leefbaar te houden. Onder basisvoorzieningen vallen naar zijn mening een supermarkt, een school en een mogelijkheid om te pinnen. Ook de voorzitter van dorpsraad Zetten Hemmen (persoonlijke communicatie, 20 juni 2012) vindt het voor de leefbaarheid belangrijk dat men de boodschappen in eigen dorp kan halen. Volgens de voorzitter van dorpsraad Oosterhout (persoonlijke communicatie, 10 mei 2012) moet het voorzieningenniveau op lokale schaal geregeld worden, een verdeling op regionaal niveau vindt hij niet menselijk en niet bereikbaar voor veel dorpsbewoners, het is op die manier alleen beter beheersbaar voor de overheden. De voorzitter van wijkplatform Elst (persoonlijke communicatie, 6 juli 2012) noemt een dorp zelfs dood als er geen voorzieningen zijn.

De dorpsvoorzitters van Driel (persoonlijke communicatie, 7 mei 2012) en Valburg Homoet (persoonlijke communicatie, 14 juni 2012) koppelen echter het voorzieningenniveau los van leefbaarheid. De voorzitters suggereren dat het niet meer van deze tijd is om het voorzieningenniveau aan leefbaarheid te koppelen. Hierbij wordt door de dorpsvoorzitter van Driel wel een kanttekening geplaatst, namelijk dat deze loskoppeling vooral geldt voor jonge volwassen met een auto en nieuwe inwoners van de kern. Het is voor veel jonge volwassen met een auto vaak geen probleem om de boodschappen een paar kilometer verderop te doen. Ook voor nieuwe inwoners is dit vaak geen probleem omdat zij tenslotte voor het bestaande lage voorzieningenniveau hebben gekozen. Echter is voor veel oude autochtone

bewoners het voorzieningenniveau nog wel gerelateerd aan leefbaarheid. Zij zijn van vroeger uit een hoger voorzieningenniveau gewend en zijn ook niet dermate mobiel dat het doen van boodschappen in een andere kern geen problemen oplevert. Vaak is deze doelgroep behoorlijk negatief over de leefbaarheid in de kern aangezien het voorzieningenniveau in veel kleine kernen de laatste jaren drastisch gekelderd is.

Alleen de voorzitter van dorpsraad Randwijk (persoonlijke communicatie, 6 juni 2012) vindt het voor de leefbaarheid niet heel belangrijk dat er voldoende voorzieningen zijn. Er zijn in Randwijk al jaren geen winkels meer dus men is al van oudsher gewend om voor boodschappen en andere benodigdheden naar een andere kern te gaan, aldus de voorzitter van dorpsraad Randwijk. Wel spreekt men in Randwijk de wens uit om ooit een kleine buurtsuper te hebben om niet voor elk wisselwasje heen en weer naar Zetten te moeten. Dit zou volgens de voorzitter dan toch een zeer positieve invloed hebben op de leefbaarheid.

Figuur 18. De vroegere doe-het-zelf zaak in Driel, nu woning (Mullem, 2012)

Sociale cohesie

Alle dorpsraden vinden de sociale cohesie, oftewel de samenhang, op zich een hele belangrijke factor voor de leefbaarheid. Hierbij doelen de dorpsraden vooral op het 'ons kent ons' gevoel in een kern. De voorzitter van dorpsraad Oosterhout (persoonlijke communicatie, 10 mei 2012) meldt dat dit 'ons kent ons' gevoel zeer belangrijk is in een kern. Men vindt het prettig om binnen een dorp de mede dorpsbewoners te kennen en elkaar te kunnen groeten. In de ogen van de dorpsraden is hiervoor een actief verenigingsleven en de aanwezigheid van cafeetjes randvoorwaarde. Door samen dingen te doen wordt het 'wij gevoel' in een kern versterkt.

De dorpsraden vinden dat het sociale aspect van de aanwezigheid van verenigingen in een kleine kern een grotere rol heeft dan het sociale aspect van verenigingen in een grote kern of in een stad. Een lid van de dorpsraad Heteren (persoonlijke communicatie, 25 juni 2012) benadrukt het belang van verenigingen in de kern zelf. Aangezien het openbaar vervoer naar de grotere kernen slecht is, zijn veel kinderen aangewezen op de kern zelf. Daardoor is het belangrijk dat elke kern wat voor zijn inwoners te bieden heeft. Ook de voorzitter van dorpsraad Slijk-Ewijk Loenen (persoonlijke communicatie, 9 juni 2012) vindt verenigingen in een kern belangrijk voor de leefbaarheid, maar hierbij vermeldt hij wel dat de huidige verenigingen veelal gericht zijn op de autochtone bevolking in een kern en weinig te

bieden hebben voor de nieuwkomers. De nieuwkomers trekken voor hun vertier richting de stad. Het zou volgens hem voor de sociale cohesie beter zijn een meer integrale aanpak bij de verenigingen te volgen.

Wat opvalt is dat veel dorpsraden een grote instroom van nieuwe inwoners als een zeer negatieve ontwikkeling op de leefbaarheid zien. Dit heeft met name te maken met de invloed op de sociale cohesie. Volgens de voorzitter van dorpsraad Oosterhout (persoonlijke communicatie, 10 mei 2012) wordt de sociale cohesie in het dorp aangetast als er te veel inwoners tegelijk bijkomen. Deze nieuwe inwoners komen allemaal met een andere historie het dorp binnen en integreren vaak niet meteen in het dorp. Een grote instroom van nieuwe inwoners wordt gezien als een bedreiging en niet als kans. Terwijl een gelijkmatig kleine instroom van nieuwkomers wel als een kans wordt gezien.

Landschappelijke waarde, veiligheid, rust&ruimte, bereikbaarheid en sociaal economische klasse

Wat door de dorpsraden minder aan leefbaarheid wordt gekoppeld is landschappelijke waarde, gevoel van veiligheid, rust en ruimte, bereikbaarheid en sociaal economische achtergrond. Alleen de voorzitters van de dorpsraden van Randwijk (persoonlijke communicatie, 6 juni 2012), Driel (persoonlijke communicatie, 7 mei 2012) en Valburg Homoet (persoonlijke communicatie, 14 juni 2012) halen het belang van een schone, rustige en veilige omgeving aan. Hierbij geven zij echter al wel aan dat, dat hun subjectieve mening betreft. De voorzitters van de dorpsraden van Driel en Valburg zijn zich ervan bewust dat sommige inwoners van de kernen niet naar deze elementen van leefbaarheid kijken en vooral op het voorzieningenniveau en de sociale cohesie gefixeerd zijn. De voorzitter van dorpsraad Randwijk denkt dat men in Randwijk juist gaat wonen omdat de omgeving schoon, veilig en rustig is. In Randwijk zijn, zoals vermeld, al jaren geen winkels meer en toch komen er nieuwe bewoners bij, dus volgens de voorzitter hecht men hier minder waarde aan een goed voorzieningenniveau en meer aan de landschappelijke waarde.

Als enige haalt de voorzitter van dorpsraad Slijk-Ewijk Loenen (persoonlijke communicatie, 9 juni 2012) het belang van de sociaal-economische achtergrond aan. Volgens hem is de autochtone bevolking van een kern vaak lager opgeleid dan de nieuwkomers. Er is volgens de voorzitter een duidelijke fysieke scheiding tussen deze twee bevolkingsgroepen binnen Slijk-Ewijk. De hoofdstraat bestaat uit veelal grote panden die bewoond worden door hoger opgeleide nieuwkomers. De wijk met sociale woningbouw bestaat uit vrijwel alleen autochtone bewoners. Deze scheiding is niet goed voor de sociale cohesie en daarmee ook niet voor de leefbaarheid.

Wat opvallend is, is dat geen enkele dorpsraad de bereikbaarheid noemt als een factor voor de leefbaarheid. Pas na enig doorvragen merkt men op dat de bereikbaarheid van de kern of de verbinding met het openbaar vervoer te wensen over laat en dat een betere bereikbaarheid positieve invloed zou hebben op de leefbaarheid.

Interpretatie leefbaarheid door dorpsraden

Gelet op het voorgaande, kan voor de interpretatie van leefbaarheid door de dorpsraden de hoofdlijn geschetst worden dat men vooral veel belang hecht aan de aanwezigheid van voorzieningen en een goede sociale cohesie. Bij de aanwezigheid van voorzieningen moet wel vermeld worden dat de koppeling van het voorzieningenniveau en de leefbaarheid het sterkst geldt voor de oude autochtone bewoners en bewoners uit kernen die verder van de grote kern Elst af liggen, met uitzondering van Randwijk. Zo vinden de dorpsraadvoorzitters van Zetten Hemmen, Herveld-Andelst en Heteren het zeer belangrijk dat men de

boodschappen in eigen kern kan blijven doen en zien de dorpsraadvoorzitters van Valburg en Driel het voor jonge mobiele inwoners niet als probleem om dit in een andere kern te doen. Voor de sociale cohesie zijn de dorpsraden van mening dat een goed verenigingsleven en een punt van ontmoeting hiervoor randvoorwaarde is.

Ondanks dat door sommige voorzitters van dorpsraden wel het belang van rust en ruimte, sociale veiligheid en landschappelijke waarde genoemd wordt, kan hierbij ook de kanttekening geplaatst worden dat dit vaak een subjectieve mening is en dat zeker niet alle inwoners van een kern deze factoren aan de leefbaarheid zullen koppelen. Kennelijk spelen deze factoren voor de inwoners geen grote rol wat betreft de leefbaarheid.

Nu is de vraag of de interpretatie van leefbaarheid door de dorpsraden te koppelen is aan de definitie van leefbaarheid die in het theoretisch kader is vastgesteld. De definitie luidde: *Leefbaarheid is een kenmerk van een goede samenleving waarin de voorwaarden en behoeften die de mens aan de leefomgeving stelt, zo goed mogelijk aansluiten bij de werkelijke leefomgeving. Hierbij wordt voornamelijk gekeken naar de bestaanszekerheid, het woonklimaat, het sociaal klimaat, de verzorgingssituatie en het bestuurlijk klimaat.* Het eerste gedeelte van de definitie komt met de interpretatie van de dorpsraden overeen, de dorpsraadvoorzitters willen immers ook dat de voorwaarden en behoeften die men aan de leefomgeving stelt zo goed mogelijk aansluiten bij de werkelijke leefomgeving. Door de dorpsraden wordt echter het meest gekeken naar het sociaal klimaat en de verzorgingssituatie. Met het sociaal klimaat wordt gedoeld op de sociale cohesie en de verzorgingssituatie houdt vooral het voorzieningenniveau in. Ook wordt er belang gehecht aan het bestuurlijk klimaat, dat wil in dit geval zeggen in hoeverre de dorpsraden inspraak hebben in het beleid van de gemeente Overbetuwe. De dorpsraden kijken in veel mindere mate naar de bestaanszekerheid of het woonklimaat. Dit zou kunnen komen doordat men in de gemeente Overbetuwe vrijwel altijd beschikt over bestaanszekerheid en dat ook over het algemeen het woonklimaat vrij goed is. Men zou daardoor in de gemeente Overbetuwe minder kijken naar deze elementen van leefbaarheid en zich vooral fixeren op de elementen van leefbaarheid die in de gemeente volgens de dorpsraden te wensen over laten.

Interpretatie leefbaarheid wethouders en procesbegeleider

Aangezien door het bovenstaande nu duidelijk is hoe de dorpsraden het begrip leefbaarheid interpreteren is het nu nodig om ook een helder beeld te krijgen van de interpretatie van leefbaarheid door de bestuurders van de gemeente.

Er is gekozen voor een interview met de procesbegeleider van de vereniging kleine kernen de heer Van Pijkeren (persoonlijke communicatie, 23 april 2012), die onder andere de dorpsontwikkelingsplannen van Valburg en Driel begeleid heeft. Volgens de procesbegeleider is leefbaarheid het gevoel wat mensen hebben in hun dorp. Leefbaarheid heeft deels te maken met de sociale cohesie en deels met de mogelijkheden die er zijn om daar prettig te wonen. Het voorzieningenniveau behoort volgens hem tot die mogelijkheden. De sociale cohesie wordt volgens hem versterkt door verenigingen. Veel verenigingen in een kern betekent vaak een grote betrokkenheid bij het dorp, en dus ook een grote betrokkenheid bij de leefbaarheid. Forensen zijn over het algemeen minder vaak lid van verenigingen en hierdoor vaak minder betrokken bij de leefbaarheid in het dorp. In dit opzicht interpreteert de procesbegeleider het begrip leefbaarheid dus hetzelfde als de dorpsraden. Ook geeft de heer Van Pijkeren aan, net als de dorpsvoorzitters van Driel en Valburg, dat vooral de aanwezigheid van voorzieningen vooral door de oudere autochtone inwoners aan leefbaarheid gekoppeld wordt. Andere groepen, zoals bijvoorbeeld forensen, zullen voorzieningen minder belangrijk vinden. De waardering van leefbaarheid is te koppelen aan

bepaalde bevolkingsgroepen. Zo zal jeugd de leefbaarheid slecht vinden als er voor hen niks te doen is en ze zich niet op hun gemak voelen, en vinden ouderen de leefbaarheid slecht als er geen zorg- en/of winkelvoorzieningen zijn.

Ook met de bestuurders van de gemeente Overbetuwe is een interview gehouden. Volgens mevrouw Koopmans (wethouder gemeente Overbetuwe, persoonlijke communicatie, 19 april 2012) kan de definitie van leefbaarheid per kern erg verschillen. Leefbaarheid wordt door de kernen en de mensen zelf bepaald. Het gaat om de tevredenheid binnen een kern. Als mensen tevreden leven in hun dorp, met weinig voorzieningen, dan is de leefbaarheid toch heel goed. Een voorbeeld hiervan is Randwijk. Mevrouw Koopmans maakt dan ook geen directe koppeling tussen leefbaarheid en het voorzieningenniveau. Dit zou op een meningsverschil tussen de dorpsraden en het gemeentebestuur kunnen duiden aangezien de dorpsraden de leefbaarheid wel erg afhankelijk vinden van het voorzieningenniveau. Wel acht mevrouw Koopmans de sociale cohesie in een dorp van invloed op de leefbaarheid. In elke kern moet er een plek voor sociale ontmoeting zijn. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van een vereniging; als deze er niet is moet de gemeente zich daar sterk voor maken. Dat kan in de vorm van een buurtwinkel of een cultuurhuis, maar dan wordt meer gekeken naar de ontmoetings- en sociale functie daarvan. Dit is wel in overeenstemming met de mening van de dorpsraden; ook zij vinden de sociale cohesie in hun kern erg belangrijk voor de leefbaarheid.

De heer Van Rooijen (wethouder gemeente Overbetuwe, persoonlijke communicatie, 10 mei 2012) koppelt de definitie van leefbaarheid vooral aan de beleving. Als men het gevoel heeft dat er op de plaats waar men woont tegemoet wordt gekomen aan zijn of haar woonwensen zal de leefbaarheid voor die persoon op die plek goed zijn. De definitie van de heer Van Rooijen komt erg dicht in de buurt van de definitie die er in het theoretisch kader opgesteld is. Woonwensen zijn heel divers en kunnen per persoon verschillen. De een vindt rust en ruimte belangrijk, de ander goede verbindingen met de stad, weer een ander hecht veel waarde aan een levendig cultureel leven of aan veel sportfaciliteiten. Door die verschillende woonwensen kan de leefbaarheid in een kern voor de een dan ook heel anders zijn dan voor de ander. De heer Van Rooijen merkt ook dat iedere kern een eigen karakter en een eigen kerngroep heeft. Dit is redelijk in overeenstemming met de mening van de dorpsraden, aangezien er in verschillende dorpen er binnen het dorp verschillend tegen de leefbaarheid wordt aangekeken. Hiermee wordt er in het geval van de dorpsraden vooral gedoeld op de scheiding tussen de nieuwe en de autochtone bewoners.

Door het bovenstaande kan gesteld worden dat de procesbegeleider de meeste overeenkomsten heeft met de interpretatie van de leefbaarheid door de dorpsraden. Dit is te verklaren uit het feit dat de heer van Pijkeren nauw samenwerkt met de verschillende dorpen en dus meer op de hoogte is van de werkelijke wensen van het dorp. De wethouders zijn beide van mening dat leefbaarheid per individu verschillend is en dus ook per kern kan verschillen. Ook het belang van sociale cohesie voor de leefbaarheid in een kern wordt door hen genoemd. Op dit punt zijn de wethouders en de kernen het dus eens. Het verschil tussen de dorpsraden en de wethouders bij de interpretatie van leefbaarheid ligt in het voorzieningenniveau. De wethouders vinden het voor de leefbaarheid niet perse noodzakelijk dat het voorzieningenniveau in elke kern optimaal is. Als men tevreden is met weinig is de leefbaarheid ook goed. Hier is de kern Randwijk het als enige mee eens. De andere kernen in de gemeente hechten voor de leefbaarheid toch wel belang aan een goed voorzieningenniveau.

Als er een koppeling gemaakt wordt met de theorie over leefbaarheid kan er nu dus gesteld worden dat vooral het eerste deel van de definitie *'Leefbaarheid is een kenmerk van*

een goede samenleving waarin de voorwaarden en behoeften die de mens aan de leefomgeving stelt, zo goed mogelijk aansluiten bij de werkelijke leefomgeving' hier opgaat. Maar hierin verschillen volgens de wethouders die voorwaarden en behoeften wel per persoon. Het tweede deel van de definitie *'Hierbij wordt voornamelijk gekeken naar de bestaanszekerheid, het woonklimaat, het sociaal klimaat, de verzorgingssituatie en het bestuurlijk klimaat'* is dus verschillend per persoon en uiteindelijk dus ook per kern.

5.2 Mening leefbaarheid in eigen kern

Dit onderzoek is uitgegaan van een negatieve ontwikkeling van de leefbaarheid in de kleine kernen van de gemeente Overbetuwe. Dit uitgangspunt is mede gevormd door de vele meningen van bewoners van de verschillende kernen en de waargenomen aanzienlijke daling van het voorzieningenniveau en winkelaanbod in de kernen Driel, Heteren en Oosterhout. Nu is ook aan de verschillende dorpsraadvoorzitters en wethouders gevraagd wat zij vinden van (de ontwikkeling van) de leefbaarheid in de verschillende kernen en wat zij denken wat de mening van de meerderheid van de inwoners is wat betreft de leefbaarheid.

De meningen wat betreft de leefbaarheid in de gemeente Overbetuwe lopen sterk uiteen. Het grootste deel van de kernen is ondanks de negatieve geruchten die het uitgangspunt van dit onderzoek waren, toch best tevreden met de leefbaarheid, hieronder vallen de kernen Elst, Zetten Hemmen, Herveld-Andelst, Valburg Homoet, en Randwijk. De kern Heteren is gematigd. De kernen Driel, Oosterhout en Slijk-Ewijk Loenen zijn echter opvallend negatief wat betreft de leefbaarheid.

Positieve leefbaarheid

De meest positieve geluiden wat betreft de leefbaarheid komen uit Elst. Volgens de voorzitter van wijkplatform Elst (persoonlijke communicatie, 6 juli 2012) vinden bijna alle inwoners van Elst het zeer fijn wonen in Elst. Er zijn vaak goede contacten met de buurt en het voorzieningenniveau is prima. Wat de voorzitter als de grootste kwaliteit van Elst noemt is dat de inwoners mee kunnen profiteren van de voorzieningen van de steden Arnhem en Nijmegen zonder dat het dorpse karakter van het dorp wordt aangetast. Elst zelf heeft een zeer gevarieerd en groot winkelaanbod en ook wordt er voldoende gekeken naar de aanleg van groenvoorzieningen. Elst heeft een actief verenigingsleven met als grote trots de grote voetbalclub Spero. De voorzitter voelt zich in de gemeente zeer gehoord want met veel ideeën uit het wijkplatform wordt er iets gedaan. Het enige minpunt wat de voorzitter aanhaalt is de verkeersproblematiek rond het station, maar daar is de gemeente momenteel mee bezig.

Ook de kern Zetten Hemmen is erg positief over de leefbaarheid. Volgens de voorzitter van dorpsraad Zetten Hemmen (persoonlijke communicatie, 20 juni 2012) is Zetten een dorp dat bijna zelfvoorzienend is. Voor veel dingen hoeft je niet meer perse het dorp uit. Zetten heeft na Elst het grootste winkelbestand van de gemeente Overbetuwe en veel kernen aan de westzijde van de A50 maken gebruik van dit winkelbestand en het voorzieningenaanbod in Zetten. Er wordt een kleine druk op de middenstand in Zetten waargenomen maar dit valt volgens de voorzitter te wijten aan de crisis. Zetten heeft veel actieve verenigingen waaronder de scouting en voetbalclub Excelsior waar ook veel andere kernen gebruik van maken. Zetten heeft samen met Heteren en Elst een bovenlokale functie en de voorzitter heeft het idee dat deze bovenlokale functie de leefbaarheid in Zetten goed doet. Voor de jongeren in Zetten is er echter vaak geen mogelijkheid om in Zetten te blijven wonen. De gemeente Overbetuwe heeft er volgens de voorzitter voor gekozen om met name

het Westeraam in Elst te ontwikkelen. Hierdoor zijn veel jongeren gedwongen om naar Elst te verhuizen. Dit is niet goed voor de leefbaarheid omdat hierdoor vooral ouderen in Zetten Hemmen achterblijven. Dit versterkt het gevoel 'alles gaat naar Elst' wat ook in Zetten waarneembaar is, maar volgens de voorzitter is dit puur een gevoel en kan dit niet cijfermatig onderbouwd worden.

Figuur 19. Het centrum van Zetten met een redelijk groot winkelbestand (Mullem, 2012).

De kern Herveld-Andelst is ook positief over de leefbaarheid in de kern. De voorzitter van dorpsraad Herveld-Andelst (persoonlijke communicatie, 19 juni 2012) benadrukt dat Herveld-Andelst in vergelijking met de andere kleine kernen in de gemeente Overbetuwe een relatief groot voorzieningenniveau heeft. Alle basisvoorzieningen zijn op korte afstand aanwezig. Men hoeft voor de basisbehoeften niet het dorp uit, hetgeen veel inwoners als positief voor de leefbaarheid ervaren. Wat speciaal is aan Herveld-Andelst is dat het winkelhart op het dorpsplein in Herveld niet direct door de gemeente gesitueerd of gestuurd is. Het winkelhart is door ondernemers in samenwerking met de woonstichting gecreëerd. Er is nu zelfs één keer per week een klein marktje op het dorpsplein. Een aantal jaar geleden waren er wel meer bakkers, maar het is volgens de voorzitter nu een kwestie van met de tijd meegaan dat er nu in plaats van drie bakkers één supermarkt is. Ook zijn er in Herveld-Andelst genoeg verenigingen waar iedereen zijn of haar hart aan kan ophalen en een goed sociaal leven kan leiden. Wel is er zowel in deze kern als in Zetten de beleving dat de gemeente met andere ogen naar de kleine kernen kijkt dan naar Elst. De voorzitter heeft het gevoel dat er meer geld in aan de grotere kern Elst besteed wordt dan aan de kleinere kernen.

Wat de kernen Elst, Zetten Hemmen en Herveld-Andelst met elkaar gemeen hebben is dat ze alle drie een voorzieningenniveau hebben dat goed op orde is en dat er voldoende verenigingen zijn om de sociale cohesie te onderhouden. Aangezien er bij de interpretatie van leefbaarheid bleek dat het grootste deel van de dorpsraden voor de leefbaarheid het meeste belang hechten aan het voorzieningenniveau en de sociale cohesie, kan hiermee verklaard worden dat de leefbaarheid in de kernen Elst, Zetten Hemmen en Herveld-Andelst als positief wordt ervaren.

Positieve leefbaarheid door nabijheid en onderlinge verbondenheid

Ook uit de kern Valburg Homoet komen zeer positieve geluiden naar voren wat betreft de leefbaarheid. Dit is afwijkend ten opzichte van de andere kleinere kernen aangezien Valburg over niet al te veel voorzieningen beschikt maar kennelijk toch tevreden is met de mate van leefbaarheid. Volgens de voorzitter van de dorpsraad Valburg Homoet (persoonlijke communicatie, 14 juni 2012) is de leefbaarheid in Valburg zo goed omdat het er schoon en veilig leven is en er een grote sociale samenhang is. Er zijn voldoende verenigingen die de sociale cohesie op orde kunnen houden en ook de nieuwe brede school zou een positief effect hebben op de samenhang. Er zijn in Valburg wel wat winkels, maar dit zijn vooral speciaal-zaakjes. Dat is ook een ontwikkeling die procesbegeleider Van Pijkeren (persoonlijke communicatie, 23 april 2012) ziet. In veel kernen trekken volgens hem eerst de winkels weg die veel omzet nodig hebben zoals supermarkten; de kleinere winkeltjes met een meer specialistisch aanbod kunnen langer in de kern blijven zitten. Dat er in het dorp zelf niet veel voorzieningen aanwezig zijn maakt volgens de voorzitter voor de leefbaarheid niet veel uit aangezien Valburg vlakbij Elst en Zetten ligt en de bewoners van Valburg gebruik maken van de voorzieningen in die kernen. De inwoners van Valburg hebben volgens de voorzitter dus voldoende beschikking over voorzieningen. De voorzitter proeft ook wel enige aversie van de Valburgenaren tegen de kern Elst maar hij vindt dat dit nergens op gebaseerd is. Valburg zou volgens hem net zo veel van de groei van Elst profiteren als Elst zelf. De aversie zou aangewakkerd zijn met de realisatie van de brede school. Dit stond in Valburg al jaren op de planning maar toch ging Elst door de komst van het Westeraam ineens voor. Volgens de voorzitter is dit planologisch helemaal te verklaren maar zou de gemeente naar de burgers wel wat meer kunnen communiceren.

Een andere vreemde eend in de bijt is de kern Randwijk. Ook in deze kern is het volgens de voorzitter van de dorpsraad Randwijk (persoonlijke communicatie, 6 juni 2012) erg goed gesteld met de leefbaarheid ondanks dat er bijna geen voorzieningen in het dorp aanwezig zijn. Men woont in Randwijk zeer landelijk, het is er rustig en er is veel groen en natuur. Al enkele jaren heeft het dorp, afgezien van één hobbyzaak, geen voorzieningen meer. Volgens de voorzitter is men aan dit lage voorzieningenniveau gewend geraakt en vind men het niet erg om naar Zetten te gaan voor de boodschappen. Toch is het een wens uit het dorpsontwikkelingsplan om in Randwijk een klein winkeltje te krijgen, dit zou de leefbaarheid nog meer verhogen. Randwijk ligt weliswaar wat excentrisch, toch is er een sterke binding met de dorpen Zetten en Herveld-Andelst en maken de inwoners gebruik van de voorzieningen in deze kernen. Randwijk is een dorp met redelijk hoog percentage van mensen met het protestants-orthodoxe geloof, ook in Zetten is dit percentage hoger dan in de rest van de Overbetuwe kernen. Dit zou de onderlinge verbondenheid versterken. Een nadeel in Randwijk is dat er slechts beperkte voorzieningen zijn voor ouderen die zorg nodig hebben; daarvoor moet men toch echt naar Zetten. De sociale cohesie in Randwijk is heel goed, alleen ontbreekt op dit moment in het dorp een punt om samen te komen. Er is een wel een dorps huis maar dat is om juridische redenen gesloten. De voorzitter hoopt samen met het dorp dat er snel een oplossing komt om het dorps huis weer te openen. Doordat Randwijk vrij klein is, kent iedereen elkaar en dit zorgt voor een sterke samenhang. Ook zijn er wat verenigingen in Randwijk, waaronder een schietvereniging die momenteel veel nieuwe leden heeft.

Wat de kernen Valburg Homoet en Randwijk met elkaar gemeen hebben is dat ze beide over weinig voorzieningen beschikken maar dat de onderlinge verbondenheid met de kernen Zetten (voor Randwijk) en Elst (voor Valburg) heel groot is. Doordat men gebruik maakt van elkaars voorzieningen is men toch tevreden met het voorzieningenniveau en

doordat men in deze kernen meer waarde hecht aan rust, ruimte en natuur is ondanks het lage voorzieningenniveau de leefbaarheid goed. Hier draagt de goede sociale cohesie die in beide kernen aanwezig is natuurlijk aan bij.

De in hoofdstuk 4 besproken figuur 14 geeft de verdeling in de drie clusters west, noord en oost weer. Daarin is ook te zien dat Randwijk binnen cluster west een sterke verbinding heeft met Zetten en dat Valburg binnen cluster Oost een sterke verbinding heeft met Elst.

Gematigde leefbaarheid

De kern Heteren is gematigd over de leefbaarheid. Volgens een lid van de dorpsraad Heteren (persoonlijke communicatie 25 juni 2012) is het vooral slecht gesteld met het voorzieningenniveau. Dit is nog lang niet op het peil wat het eigenlijk zou moeten zijn als er gekeken wordt naar de omvang van het dorp. Er is niet echt een centrum in Heteren en dit wordt als een grote zorg beschouwd. Ook de sociale cohesie laat volgens de dorpsraad te wensen over. Dit zou komen doordat Heteren een forensendorp is waardoor de meeste inwoners niet echt een band met het dorp hebben. Deze mensen hebben voor Heteren als woonplaats gekozen omdat het vrij centraal en naast een snelweg ligt. Over het algemeen hebben forensen minder de behoefte aan een actief verenigingsleven en zullen daardoor minder bijdragen aan de sociale cohesie in het dorp. Ook wordt de bereikbaarheid van het openbaar vervoer vanaf Heteren als slecht ervaren. Volgens de dorpsraad is men in Heteren zeer afhankelijk van een auto. Toch wordt er de laatste tijd een positief effect op leefbaarheid waargenomen. Dit komt door de realisatie van een nieuw sportcomplex met verenigingen, een verkooppunt voor brood en vlees en de nieuwe brede school. Ook zijn er plannen om een heel nieuw winkelcentrum in Heteren te realiseren. De dorpsraad is hier nog wat sceptisch over maar moet toch toegeven dat de leefbaarheid vooruit is gegaan. In Heteren is sterk het gevoel 'alles gaat naar Elst' waarneembaar. Voor de herindeling was Heteren de grootste plaats van de voormalige gemeente Heteren, waar ze nu door de herindeling binnen de grotere gemeente Overbetuwe van hun plek zijn gestoten door Elst en Zetten. Ook de realisatie van het nieuwe dure gemeentehuis in Elst leidt in Heteren tot veel protest. De dorpsbewoners hebben erg het gevoel dat ze achtergesteld worden en dat de gemeente met al hun aandacht voor Elst en het nieuwe gemeentehuis een trekpleister van Elst wilt maken waardoor de kleine kernen worden vergeten.

Dat de leefbaarheid in Heteren als gematigd gezien wordt, kan verklaard worden door de interpretatie van leefbaarheid door de dorpsraden. Aangezien er voor de leefbaarheid de meeste waarde aan het voorzieningenniveau en de sociale cohesie wordt gehecht en het voorzieningenniveau en de sociale cohesie in Heteren te wensen over laten, wordt de leefbaarheid niet als positief gezien. Momenteel wordt er echter wel een positieve ontwikkeling waargenomen waardoor de dorpsraad iets meer gematigd is.

Negatieve leefbaarheid

Een complexere kern is Driel. Ook in deze kern is de voorzitter van de dorpsraad geïnterviewd (persoonlijke communicatie, 7 mei 2012). De voorzitter merkt een sterke scheiding tussen de autochtone bewoners en de nieuwkomers binnen het dorp, en zelfs binnen de dorpsraad. De voorzitter zelf woont pas een aantal jaar in Driel en kan dus gerekend worden tot de nieuwkomers. Hij vindt de leefbaarheid in Driel redelijk goed, men kan er rustig wonen en door de nieuw aangelegde weg N837 is er vanuit Driel een zeer snelle verbinding naar Arnhem en de A50. In Driel schort het volgens hem wel aan de sociale cohesie. Er zijn geen gezellige cafeetjes waar men elkaar kan ontmoeten en de

voorzitter heeft ook het idee dat de verenigingen die er nog zijn, sterk zijn vergrijsd. Het voorzieningenniveau is in Driel de laatste jaren drastisch gedaald, maar volgens de voorzitter komt dat doordat de inwoners van Driel hun boodschappen niet in de kern zelf doen. Omdat de voorzitter een nieuwkomer is, heeft hij toen hij in Driel kwam wonen gekozen voor dit lagere voorzieningen niveau en vindt het geen probleem zijn boodschappen elders te doen. De autochtone bewoners zijn het hier echter totaal niet mee eens. Zij vinden dat Elst de voorzieningen van Driel heeft 'afgesnoept'. De aversie tegen Elst, die ook in de andere kernen waarneembaar is, is in Driel veruit het grootst. Maar dit geldt alleen voor de autochtone bewoners, de nieuwkomers vinden juist dat ze van Elst kunnen profiteren. Een ander gevoelig punt in Driel is de nabijheid van Arnhem, vooral nu Arnhem de nieuwe wijk de Schuytgraaf vrijwel tegen Driel heeft aangelegd, voelt Driel door de stedelijke druk de behoefte om voor zichzelf op te komen meer dan ooit. Dit doet men door veel te klagen. Hierbij komt ook nog eens dat volgens de bewoners de nabijheid van Arnhem zorgt voor een toename van criminaliteit en hangjongeren in Driel. Ook zorgt de import van nieuwkomers duidelijk voor een scheiding binnen het dorp. De autochtone bewoners kijken met veel argwaan naar de nieuwkomers. Dit heeft een zeer negatief effect op de al niet zo goede sociale cohesie in de kern. In tegenstelling tot de nieuwkomers zijn de autochtone bewoners ook totaal niet te spreken over de nieuw aangelegde weg N837. Door deze nieuwe weg is een van de oude verbindingen met Elst, de Elster Grindweg, geblokkeerd. Hierdoor zijn alle bewoners gedwongen om over de Grote Molenstraat te rijden. Hierdoor voelen veel Drielenaren zich in de steek gelaten door de gemeente en hebben veel inwoners het gevoel dat Elst en de stad Arnhem met de N837 voorgaan.

Figuur 20. Een vertrekkende winkelier uit Driel (Mullem, 2012).

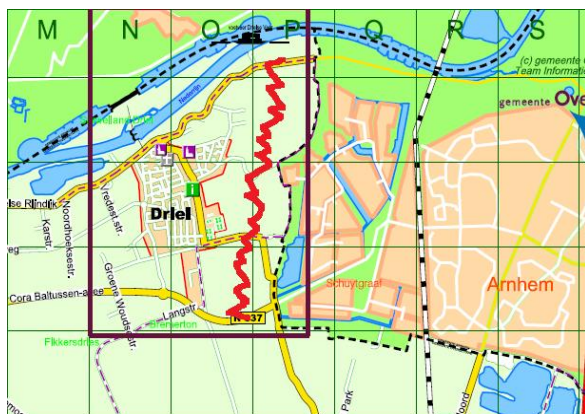
In de kern Oosterhout is sprake van een zelfde soort probleem (persoonlijke communicatie, 10 mei 2012). Echter is men in deze kern nog iets negatiever over de leefbaarheid dan in Driel. Volgens de toekomstvisie van de gemeente Overbetuwe (Colen, et al. 2009, p. 31/32) valt Oosterhout samen met Elst in de stedelijke zone van de gemeente. Volgens de voorzitter is het dorp zelf het hiermee totaal niet eens. Oosterhout moet volgens de inwoners een landelijke functie blijven uitdragen, maar dit wordt door de gemeente niet ondersteund. Zo wordt er momenteel een nieuwe wijk in Oosterhout gedropt, dit wordt door de inwoners als de doodsteek van Oosterhout gezien. Een grote hoeveelheid import is volgens de

voorzitter een bedreiging voor de sociale cohesie in het dorp. Net als in de kern Driel loopt het voorzieningenniveau in Oosterhout drastisch terug. Er zijn volgens de voorzitter in korte tijd al verschillende winkels gesloten en er volgen er nog meer. Momenteel bevindt zich nog een kleine buurtsuper in het centrum van Oosterhout, maar door de komst van de Albert Heijn XL in de gelijknamige nieuwe wijk van Nijmegen zal deze buurtsuper niet lang meer kunnen blijven bestaan. Ook hier geldt dat dit vooral voor de oude autochtone bewoners een probleem is. Nog een ander groot punt van ergernis is het tekort aan voorzieningen voor ouderen binnen het dorp. Men is op hogere leeftijd gedwongen om naar Elst te verhuizen. Ook ontbreekt er een apotheek in het dorp en is er geen punt van ontmoeting. In tegenstelling tot Driel is de sociale cohesie in Oosterhout nog wel goed, bijna alle inwoners zitten wel bij één of meer verenigingen en daardoor is er een grote saamhorigheid in het dorp. De muziekvereniging vervult een belangrijke sociale functie binnen het dorp. Ook de aanwas van jongeren bij de verenigingen verloopt goed, doordat veel ouders in de nieuwe wijk Oosterhout van Nijmegen hun kinderen op een vereniging in een dorp willen hebben. Deze ontwikkeling geldt voor de basisschool van Oosterhout. Ondanks deze goede ontwikkelingen wordt er toch met argwaan naar de nieuwkomers gekeken en overheerst vooral het gevoel van onbegrepenheid en niet gehoord worden door de gemeente.

De kern Slijk-Ewijk Loenen is binnen de gemeente Overbetuwe het meest negatief over de leefbaarheid in de kern. Volgens de secretaris van dorpsraad Slijk-Ewijk Loenen (persoonlijke communicatie, 9 juni 2012) is de gemeente Overbetuwe vooral bezig om van Elst een soort mini stadje te creëren, om zich te beschermen tegen de mogelijke inlijving bij Arnhem en Nijmegen en wordt er nauwelijks naar de kleine kernen gekeken. In Slijk-Ewijk zijn al jaren geen voorzieningen meer, maar de secretaris is ervan overtuigd dat deze voorzieningen toch in een bepaalde mate in Slijk-Ewijk terug kunnen komen. Dit zal wel gecentraliseerd moeten zijn. De secretaris noemt het idee uit het dorpsontwikkelingsplan om het al bestaande dorpshuis een meer generale functie te geven waarbij er plek is voor ouderen, kinderopvang maar ook voor enkele primaire boodschappen. Naast het slechte voorzieningenniveau is de secretaris ook niet te spreken over de sociale cohesie binnen het dorp. Er is binnen het dorp een sterke scheiding tussen de vaak wat hoger opgeleide nieuwkomers en de autochtone bewoners. Ook de verenigingen van Slijk-Ewijk zijn vooral gericht op de autochtone bewoners. Deze verenigingen hebben niets te bieden voor de nieuwkomers wat er voor zorgt dat de nieuwkomers hun heil ergens anders, vaak in de stad, gaan zoeken. Slijk-Ewijk voelt zich erg genegeerd door de gemeente en heeft sterk het gevoel dat er alleen maar naar Elst gekeken wordt.

Wat de kernen Driel, Oosterhout en Slijk-Ewijk Loenen met elkaar gemeen hebben is dat ze allen een zeer negatieve kijk op de leefbaarheid in de kern hebben. Dit geldt in vooral Driel en in kleine mate voor Oosterhout vooral voor de autochtone bewoners. Deze waargenomen negatieve leefbaarheid kan wederom verklaard worden met de definitie voor leefbaarheid die door de dorpsraden is vastgesteld, waarin het meeste belang aan het voorzieningenniveau en de sociale cohesie wordt gehecht. Het voorzieningenniveau is namelijk in geen van de kernen op niveau en de sociale cohesie in Driel en Slijk-Ewijk laat te wensen over. De sociale cohesie in Oosterhout is nog wel goed, alleen is er grote zorg of deze ook goed blijft vanwege de grote hoeveelheid import in het dorp.

Nog een andere verklaring voor de negatief waargenomen leefbaarheid is de nabijheid van de steden Arnhem (voor Driel) en Nijmegen (voor Oosterhout).

Figuur 21. Druk Arnhem op Driel
(Gemeente Overbetuwe³, 2012, p.1).

Figuur 22. Druk Nijmegen op Oosterhout
(Gemeente Overbetuwe³, 2012, p.1).

Zoals op bovenstaande afbeeldingen te zien is hebben de kernen Driel en Oosterhout het meeste te maken met de stedelijke druk van Arnhem en Nijmegen. Driel en Oosterhout zijn bang om ingelijfd te worden door de steden en willen daardoor hun eigen identiteit versterken. Dit is echter niet wat er momenteel gebeurt door de afname van het voorzieningenniveau en de ongewenste import en daardoor ervaren Driel en Oosterhout al snel dat ze benadeeld zouden worden door de gemeente.

Een verklaring voor de negatieve houding van Slijk-Ewijk zou het vroegere plan voor het Multifunctioneel Transport Centrum (MTC) met een omvang van 400 hectare kunnen zijn. Dit industrieterrein zou bestaan uit een containeropslagplaats en een haven tussen Oosterhout en Slijk-Ewijk (zie onderstaande afbeelding). Er zou een brug over de snelweg worden gebouwd, zodat men containers van de boot naar de trein kon brengen en andersom. Dit industrieterrein zou bijna letterlijk in de tuin van de bewoners van Slijk-Ewijk zijn gekomen, maar door hevig protest ging het plan uiteindelijk niet door. Ondanks het uiteindelijk afgeketste plan voelt Slijk-Ewijk zich bedreigd door Nijmegen. Dit is de reden dat men de identiteit van Slijk-Ewijk wil versterken. Dat leidt net als bij Driel en Oosterhout mogelijk tot een versneld benadeeld gevoel door de gemeente.

Figuur 23. Multifunctioneel Transport Centrum Slijk-Ewijk (Gemeente Overbetuwe³, 2012, p.1).

5.3 Alle gemeentelijke aandacht naar Elst?

Uit de bovenstaande meningen over de leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe komt vaak een aversie tegen de kern Elst naar voren. De kernen hebben het gevoel dat ze ongelijk behandeld worden en dat alle gemeentelijke aandacht naar Elst gaat.

Ook de wethouder Van Rooijen (persoonlijke communicatie, 10 mei 2012) merkt een zekere aversie tegen Elst. Veel dorpen hebben het gevoel achtergesteld te worden in vergelijking met Elst, maar dit is volgens de wethouder in werkelijkheid niet het geval. Het is ook zinloos om tegen deze klaagzang in het geweer te komen of hier beleid op aan te passen. In Elst wonen gewoon meer mensen, dus is er in Elst ook meer geld nodig.

Volgens de wethouder Koopmans (persoonlijke communicatie, 19 april 2012) is er niet echt sprake van een ongelijkheid tussen de verschillende kernen. Volgens haar is het binnen de gemeente Overbetuwe meer een emotionele kwestie. De emotie in de kleine kernen is vaak dat in Elst alles kan en in de kleine kernen niets mogelijk is. De bewoners voelen zich achtergesteld, maar dit is volgens mevrouw Koopmans meer de beleving van deze mensen dan dat er daadwerkelijk een groot verschil in de leefbaarheid is. Over het algemeen hebben de voorzieningen volgens haar een redelijk goede verdeling. Ook gaan de voorzieningen waar de gemeente verantwoordelijk voor is, zoals sportcomplexen, niet achteruit. Maar waar wordt de emotie van 'alles naar Elst' door veroorzaakt?

5.3.1 Meest zichtbare investeringen in Elst

Nieuwbouwwijk Westeraam

Een belangrijk punt in de emotie 'alles naar Elst' is dat de meest zichtbare investeringen in en rondom Elst plaatsvinden. Zo is men momenteel bezig met de laatste fase van de grote nieuwe woonwijk Westeraam. In de wijk zijn ook veel voorzieningen ondergebracht, zoals een brede school, zorgkruispunt, buurtsupermarkt en winkelondersteunende horeca (Westeraam.info, 2012, p.1). Doordat Elst die voorzieningen voor de voltooiing van de nieuwe wijk nodig had kreeg de realisatie van deze voorzieningen meer prioriteit dan de realisatie van voorzieningen in de andere kernen. Zo had Valburg al jaren het plan voor de brede school klaar liggen maar moest uiteindelijk worden gewacht totdat de brede school in Elst gerealiseerd was (Dorpsraadvoorzitter Valburg Homoet, persoonlijke communicatie, 14 juni 2012). De dorpsraadvoorzitter zelf ziet hier de noodzaak wel van in maar hierdoor wordt het verongelijkte gevoel onder sommige inwoners van Valburg wel versterkt.

Nog een andere reden waarom de woonwijk Westeraam voor scheve ogen in de gemeente zorgt is dat binnen de gemeente vooral gekozen is om bij Elst uit te breiden in de vorm van de woonwijk Westeraam. Hier zit ook beleid van de Stadsregio achter omdat Elst ook de regionale groei moet opvangen en de andere kernen vooral de autonome groei. Volgens verschillende dorpsraden worden starters hierdoor echter gedwongen om richting Elst te trekken omdat binnen hun eigen kern geen woningen vrij zijn. De voorzitter van dorpsraad Zetten Hemmen (persoonlijke communicatie, 20 juni 2012) vindt dit een slechte zaak omdat hierdoor de andere dorpen vergrijzen. Hij pleit dan ook voor groei in iedere kern.

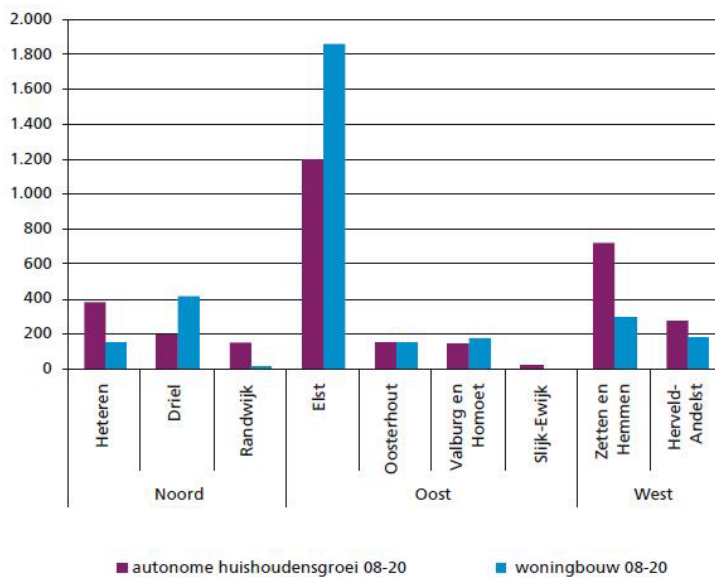
Toch probeert de gemeente autonome groei voor iedere kern mogelijk te maken. Op onderstaand figuur 24 zijn de woningbouwprojecten weergegeven waarbij de voorbereiding van de bestemmingsplanprocedures ver gevorderd is.

Figuur 24. Woningbouwprojecten (Noij et al., 2009, p. 79).

In dit figuur is te zien dat ook in Zetten en Herveld-Andelst woningbouwprojecten voor de toekomst lopen. Maar of dit toereikend is om de autonome huishoudensgroei het hoofd te bieden is weer een andere vraag. Er is namelijk in de legenda van figuur .. ook al te zien dat er voor de kern Elst veel meer woningen gepland staan dan voor Zetten en Herveld-Andelst.

Het volgende figuur 25 toont de autonome huishoudensgroei (de migratie-nulprognose) in relatie tot de nieuwbouwplannen in de periode 2008-2020. In dit figuur is te zien dat vooral in Elst veel woningen bijgebouwd worden; hier is dus ruimte voor de regionale taakstelling. Uit het figuur kan ook geconcludeerd worden dat in de dorpen Zetten Hemmen, Herveld-Andelst en Randwijk vooralsnog te weinig nieuwbouwplannen zijn om de autonome huishoudensgroei op te vangen. In cluster Noord, wat de dorpen Heteren, Driel en deels ook Randwijk omvat, loopt het totaal van bouwplannen ongeveer gelijk met de huishoudensgroei. In dit cluster zijn er per kern dus wel wat verschillen, maar dit hangt samen met de ruimtelijke mogelijkheden (Noij et al., 2009, p. 46).

Figuur 25. De autonome huishoudensgroei en woningbouw per kern 2008-2020 (Noij et al., 2009, p. 46).

Cluster West met als belangrijkste dorpen Zetten Hemmen en Herveld-Andelst heeft dus in dit opzicht recht van spreken. Men zou ook in deze dorpen meer mogelijkheden moeten scheppen om de autochtone huishoudensgroei op te kunnen vangen. Op het gebied van woningbouw kan dus voor de dorpen Zetten en Herveld-Andelst de aversie tegen Elst verklaard worden. Ook in Heteren kan de aversie deels verklaard worden doordat men daar verplicht wordt zich in Driel te vestigen onder het mom van de ruimtelijke mogelijkheden. Het is verklaarbaar dat daar scheve gezichten door ontstaan.

Park Lingezeigen

Een andere ontwikkeling die vooral rond Elst geconcentreerd is, is Park Lingezeigen. Park Lingezeigen moet in de toekomst een belangrijk ontspanningsgebied voor de hele regio vormen (Koopmans, wethouder gemeente Overbetuwe, persoonlijke communicatie 19 april 2012). Zowel de realisatie van Park Lingezeigen als de realisatie van Westeraam, is gebaseerd op het beleid van de Stadsregio vanwege het regionale belang van het park. Volgens de wethouder zouden de andere dorpen ook van dit ontspanningsgebied kunnen profiteren. De andere kernen zien dit echter niet zo, de kernen hebben meer behoefte aan kleine ommetjes nabij hun eigen kern. Zo vindt het lid van dorpsraad Heteren (persoonlijk communicatie, 25 juni 2012) het erg jammer dat er in of vlakbij Heteren niet echt een gebied is waar men lekker kan wandelen. Park Lingezeigen ligt voor de bewoners van Heteren te ver weg. Ook de dorpsraad van Valburg Homoet (persoonlijke communicatie, 14 juni 2012) zet zich in voor het creëren van ommetjes rond de eigen kern.

Hoewel de kern Driel nabij Park Lingezeigen ligt zien niet alle inwoners Park Lingezeigen als een positieve ontwikkeling op de leefbaarheid in Driel (dorpsvoorzitter Driel, persoonlijke communicatie, 7 mei 2012). Als reden noemen ze de nieuwe weg N837 waardoor de inwoners van Driel min of meer van het park worden afgesneden. Enkele inwoners van Driel zijn er zelfs van overtuigd dat mede door de realisatie van Park Lingezeigen de Elster Grindweg, de voorheen extra ontsluiting van Driel, afgesloten is. In de ogen van de Drielenaren profiteren dus vooral de inwoners van Elst van het park.

Figuur 26. Ligging Park Lingezegen (Hoekstra, Olthof, Groot & Kesteren, 2006, p. 26).

Voor de ontwikkeling van Park Lingezegen geldt dus dat er een meningsverschil is over wie het meeste profijt bij deze natuurontwikkeling zou hebben. In de ogen van de wethouders en de beleidsmakers profiteert de gehele regio van het park, terwijl in de ogen van de bewoners van de kleine kernen vooral de Elsternaren van dit park profiteren.

Nieuw Huis der Gemeente

Een ander veel omstreden grote ontwikkeling in Elst is het nieuwe gemeentehuis. Toen de gemeenten Elst, Heteren en Valburg op 1 januari 2001 zijn gefuseerd tot de gemeente Overbetuwe (Brouwer, 2008, p.5) werd het plan opgevat om voor de hele gemeente één nieuw gemeentehuis te realiseren in de grootste kern Elst. Momenteel zijn er nog drie locaties wat onduidelijk zou zijn voor de inwoners en waarmee men niet de service kan bieden die de gemeente zou willen bieden. Het nieuwe Huis der Gemeente komt bij het station in Elst te staan. Redenen voor deze locatie zijn de bereikbaarheid, de mogelijkheden om binnen het bestemmingsplan te bouwen en de snelheid waarmee gebouwd kan worden. Met de gemeenteraad is afgesproken dat het nieuwe Huis der Gemeente maximaal € 29,2 miljoen mag kosten, inclusief de aankoop van de grond (Gemeente Overbetuwe⁴, 2012, p.1).

Figuur 27. Protestbord in de gemeente Overbetuwe (Mullein, 2012).

Veel inwoners van de gemeente, met name de inwoners uit de kleine kernen, zijn het niet eens met de ambitieuze plannen van de gemeente. Zij vinden dat men in tijden van crisis geen nieuw gemeentehuis van bijna € 30 miljoen kan bouwen. Bovendien zou er in de laatste bijeenkomst over de uitvoeringsplannen van de dorpsontwikkelingsplannen gezegd

zijn dat er voor de uitvoeringsplannen van de DOP's geen ruimte meer zit in de begroting van de gemeente (secretaris dorpsraad Slijk-Ewijk, persoonlijke communicatie, 9 juni 2012). Hierdoor hebben verschillende dorpsraden het gevoel dat er voor niets veel moeite in de ontwikkeling van de DOP's is gestoken en dat uiteindelijk de ontwikkeling in Elst voorgaat. Volgens de secretaris van de dorpsraad Slijk-Ewijk is het voor de wethouders niet interessant om geld in de kleine kernen te steken omdat men er als wethouder niet mee kan pronken; met een prestigieus gemeentehuis kan dit wel. Ook de voorzitter van dorpsraad Randwijk (persoonlijke communicatie, 6 juni 2012) vindt het in deze tijd onverantwoord om zo'n duur gebouw te bouwen. Volgens de oppositie is 97% van de inwoners van de gemeente tegen de bouw van het nieuwe gemeentehuis. De oppositie heeft naar aanleiding van het nieuwe gemeentehuis het Comité Verantwoord Beleid Overbetuwe opgericht. Zij voeren actief actie tegen het gemeentehuis en in de hele gemeente zijn posters, zie figuur 28, opgehangen.

Figuur 28. Huis der Gemeente Nee (Comité Verantwoord Beleid Overbetuwe, 2012, p.1)

De voorzitters van de dorpsraden van Elst, Valburg Homoet en Zetten Hemmen zijn wat gematigder over het gemeentehuis. Volgens de voorzitter van dorpsraad Zetten Hemmen (persoonlijke communicatie, 20 juni 2012) is door de oppositie naar voren gebracht dat de bouw van het nieuwe gemeentehuis ten koste zou gaan van de kernen om achterban te winnen, maar voor het kernenbeleid staat nog steeds hetzelfde bedrag gereserveerd. De voorzitter merkt wel op dat de gemeente hierover beter zou moeten communiceren om negatieve gevoelens onder de inwoners te voorkomen.

Volgens wethouder Van Rooijen (persoonlijke communicatie, 10 mei 2012) heeft de besluitvorming over de financiering van het gemeentehuis al veel eerder plaatsgevonden. Al bij de fusie van de gemeenten op 1 januari 2001 is er vastgelegd dat er een nieuw gemeentehuis nodig was. Men heeft hiervoor ruimte gemaakt in de begroting dus dat geld is beschikbaar. Er zou absoluut geen sprake van zijn dat dit geld van het kleine kernen beleid afgesnoept zou worden. De heer van Rooijen is ervan overtuigd dat het nieuwe gemeentehuis er komt.

Ook voor deze ontwikkeling komt het op een meningsverschil tussen de kleine kernen en de wethouders neer. Om op dit gebied de aversie tegen Elst in te kunnen dammen zou de gemeente meer moeten communiceren met de inwoners.

Nieuwe Albert Heijn Elst

De ontwikkeling die op het gebied van het voorzieningenniveau de meeste frustratie oproept is de ontwikkeling van de nieuwe Albert Heijn in het centrum van Elst. De grootste Albert Heijn van de Betuwe zal midden 2012 klaar zijn. Met een oppervlak van 3500 m² zal de supermarkt een grote regionale trekker gaan worden voor Elst. De consumenten zullen aangenaam verrast worden en bovendien is er boven de nieuwe supermarkt een parkeerplaats voor 200 auto's. Aan de voorzijde van de winkel komen ook nog 9 winkelunits waarvan er al 5 verhuurd zijn en er 4 onder optie staan (Driessen, 2011, p.1). Aan de overkant van het nieuwe winkelcomplex wordt ook nog een oud café omgebouwd tot Japans restaurant, met daarboven zes appartementen.

Figuur 29. Nieuwe Albert Heijn in Elst met winkels (Driessen, 2011, p.1)

De realisatie van het nieuwe winkelpand, de Burchtstaete, loopt op schema en is door het architectonische ontwerp een verrijking voor het centrum van Elst. Dit zien ook de inwoners van de andere kernen van de gemeente Overbetuwe wat de aversie tegen de kern Elst verder aanwakkert.

Volgens de wethouder Koopmans (persoonlijke communicatie, 19 April 2012) is het voorzieningenniveau in de vorm van winkels in een kern vooral afhankelijk van ondernemers. Als gemeente kun je ondernemers niet sturen, dit is ook iets wat wethouder Van Rooijen (persoonlijke communicatie, 10 mei 2012) onderschrijft. Ondernemers kunnen nu eenmaal meer winst behalen als ze zich in een grotere kern vestigen, aldus de wethouders.

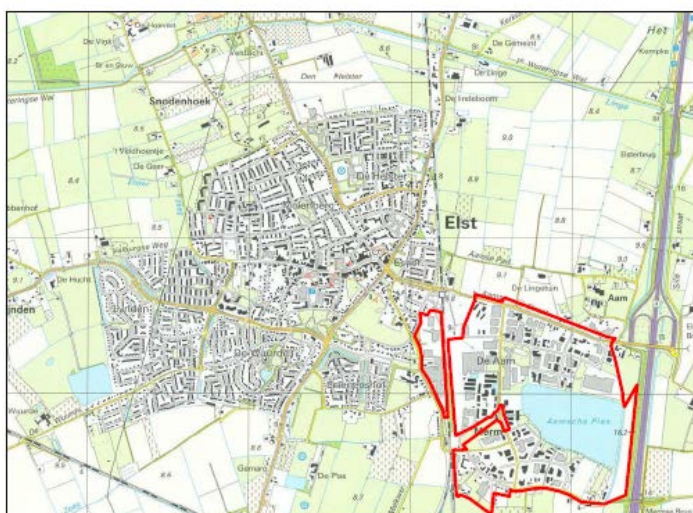

Figuur 30. Realisatie nieuwe Albert Heijn met winkelunits in volle gang (Mullem, 2012).

De meeste dorpsraadvoorzitters zien ook in dat het wegtrekken van winkels uit de kernen meer een ondernemersvraagstuk is en dat men dit probleem niet bij de gemeente neer kan leggen. Volgens de voorzitter van dorpsraad Driel (persoonlijke communicatie, 7 mei 2012) is deze ontwikkeling ook vaak het gevolg van schaalvergroting en toegenomen mobiliteit. Niet alle inwoners van de kleinere kernen denken er zo over. Zij vinden dat Elst een aanzuigende werking heeft en dat daardoor de voorzieningen uit de kleinere kernen wegtrekken.

Bedrijventerrein De Aam

De gemeente Overbetuwe beschikte in 2008 over ruim 250 hectare netto bedrijventerrein. Bedrijventerreinen bevinden zich bij de kernen Andelst, Heteren, Elst en Zetten. Op de bedrijventerreinen De Aam en Merm in Elst zijn bedrijven gevestigd die voornamelijk uit Elst en omstreken komen. De gemeente heeft op bestaande en in voorbereiding zijnde bedrijventerreinen nog veel potentieel als het gaat om groei van bedrijvigheid, waarbij met name op de kern Elst wordt gefocust. Belangrijke factoren daarbij zijn de ligging van de gemeente in het stedelijk gebied met daarbij de belangrijke infrastructuuraders en het potentieel aan arbeidskrachten vanwege de bouwopgaven binnen en direct buiten de gemeente. Daarnaast is op oudere bedrijventerreinen gestart met herstructurering (Gemeente Overbetuwe⁵, 2012, p.12).

Figuur 31. Globale begrenzing bedrijventerrein De Aam (Gemeente Overbetuwe⁵, 2012, p.12).

Nu zijn er door de crisis veel industrieterreinen 'on hold' gegaan en mag daar niet meer uitgebreid worden, dit geldt ook voor de gemeente Overbetuwe. De terreinen Poort van Midden-Gelderland Noord in Heteren, De Schalm en Andelst-Oost zijn volledig uitgegeven (Gemeente Overbetuwe⁵, 2012, p.13) en hier mag volgens het bestemmingsplan ook geen uitbreiding meer plaatsvinden. Volgens het lid van dorpsraad Heteren (persoonlijke communicatie, 25 juni 2012) staat overigens een groot deel van de panden op industrieterrein Poort van Midden-Gelderland leeg. Dit is bij bedrijventerrein De Aam in Elst niet het geval. De gemeentes van de Stadsregio hebben bepaald dat bedrijventerrein De Aam zelfs mag uitbreiden. Het nieuwe stuk van De Aam is bedoeld voor bedrijven die nu binnen de gemeente Overbetuwe niet kunnen uitbreiden. In tweede instantie kunnen bedrijven uit de regio er terecht die ook 'op slot' zitten (Gemeente Overbetuwe⁵, 2012, p.15). De herstructurering en uitbreiding van bedrijventerrein de Aam moet een hoogwaardig

entreegebied voor Elst aan de A325 opleveren, met een grootschalige/perifere detailhandel vestiging (Mulders et al., 2011, p. 5).

Deze ontwikkeling zorgt binnen de gemeente natuurlijk voor scheve gezichten omdat de bedrijven die op hun oude locatie niet meer kunnen uitbreiden nu gedwongen zijn zich naar Elst te verplaatsen. Dit zou de al gesuggereerde aanzuigende werking van Elst alleen maar verder versterken.

5.3.2. Elst aanzuigende werking?

Het bovenstaande maakt duidelijk dat er heel wat grote ontwikkelingen in of rondom Elst plaatsvinden. Maar is het werkelijk zo dat Elst een aanzuigende werking heeft die ten koste gaat van de andere kernen in de Overbetuwe? Deze vraag zal in de komende paragraaf beantwoord worden.

Aanzuigende werking bewoners?

Allereerst de aanzuigende werking van Elst. Een groot punt van kritiek in de gemeente is dat er vooral in Elst woningen worden bijgebouwd en dat er in de andere kernen geen ruimte is voor autonome groei. Hierdoor zijn volgens de voorzitter van dorpsraad Zetten Hemmen (persoonlijke communicatie, 20 juni 2012) de starters in Zetten en Herveld-Andelst gedwongen om zich in Elst te vestigen. Ook zouden bewoners uit andere kernen naar Elst toe trekken vanwege het hoge voorzieningenniveau. Nu was het plan de verhuisgegevens van binnen gemeente Overbetuwe te gebruiken, maar helaas heeft de gemeente Overbetuwe, volgens wijkcoördinator mevrouw Wüstefeld (persoonlijke communicatie, 30 juli 2012), deze gegevens niet voorhanden. Daarom zal hier in figuur 32 een deel van de al weergegeven tabel in hoofdstuk 4 nogmaals gebruikt worden.

	2001	2012	verschil
Elst	16706	21230	4524
Zetten	4449	5191	742
Heteren	4684	5096	412
Driel	3490	3833	343
Herveld	2483	3035	552
Oosterhout	2344	2321	-23
Andelst	1690	1700	10
Valburg	1689	1647	-42
Randwijk	1425	1447	22
Slijk-Ewijk	501	488	-13
Hemmen	170	190	20
Homoet	86	79	-7
			0
hele gemeente	39717	46257	6238

Figuur 32. Aantal inwoners per kern (Gemeente Overbetuwe⁶, 2012, p.1).

Het bovenstaande figuur geeft inderdaad een groot positief migratiesaldo in de kern Elst aan. Maar ook in het merendeel van de andere kernen van de gemeente Overbetuwe is het migratiesaldo positief. Een snelle rekensom aan de hand van het bovenstaande figuur geeft aan dat er uit de kleine kernen in de gemeente Overbetuwe in totaal (23+42+13+7) 85 inwoners zijn vertrokken in de periode van 2001 tot en met 2012. Als al deze mensen volgens de hypothese naar Elst zouden trekken verklaart dit echter maar $((85 \cdot 100) / 4524)$ 1,88% van de toename van het aantal inwoners in Elst. Dit betekent dus dat het merendeel van de nieuwe inwoners van de kern Elst van buiten de gemeente Overbetuwe komt. Dus ondanks dat in de voorgaande paragraaf is aangetoond dat in de dorpen Zetten Hemmen, Herveld-Andelst en Randwijk te weinig nieuwbouwplannen zijn om de autonome huishoudensgroei op te vangen, blijkt uit deze gegevens niet dat de inwoners van de kernen massaal richting Elst trekken. Er valt juist te zien dat de kernen Zetten Hemmen, Herveld-

Andelst en Randwijk een toename hebben qua inwoneraantal. Hieruit volgt de conclusie dat Elst geen aanzuigende werking heeft die ten koste gaat van de andere kernen. Deze conclusie wordt bevestigd door de woonvisie Overbetuwe 2010-2015 (Noij et al., 2009, p. 42). Hierin staat dat de nieuwe woningen van het Westeraam in de kern Elst vooral zijn gericht op de regionale groei en minder op de autonome groei van de kernen in de gemeente. Stadsregio Arnhem Nijmegen heeft nog tot zeker 2040 een regionale groei prognose en de nieuwkomers zullen vaak een woning zoeken in het landelijk maar centraal gelegen Elst. De nieuwe woningen in Elst dragen dus bij aan de regionale ambities.

Aanzuigende werking winkels?

Vervolgens wordt gekeken naar de aanzuigende werking op het gebied van voorzieningen. De voorzieningen waarvoor de gemeente verantwoordelijk is, hebben volgens wethouder Koopmans (persoonlijke communicatie, 19 april 2012) een redelijk goede verdeling. Zoals bij de feitelijke informatie al besproken is heeft de kern Elst een regionale functie en hebben de kernen Heteren en Zetten een subregionale functie. De andere kernen beperken zich tot een lokale functie. In de kernen Elst, Heteren en Zetten komen dan ook de functies met een wat hoger schaalniveau. Zo heeft Heteren pas nog een heel nieuw sportcomplex gekregen en staat er ook voor Zetten een nieuwe gymzaal op de planning. De gemeente maakt zich er volgens de wethouder sterk voor dat de voorzieningen voor alle inwoners van de gemeente Overbetuwe bereikbaar zijn. Wethouder Van Rooijen (persoonlijke communicatie, 10 mei 2012) geeft aan dat de verdeling van de winkels over de verschillende kernen meer een ondernemersvraagstuk is. Daar waar de meeste winst behaald kan worden, dus daar waar de mensen kopen, gaat een ondernemer zitten. Het is voor de gemeente onmogelijk dit te sturen.

Dat de winkels uit de kleinere kernen wegtrekken is volgens de dorpsraadvoorzitter van Driel (persoonlijke communicatie, 7 mei 2012) meer te wijten aan het koopgedrag van de dorpsbewoners zelf. Het merendeel van de bewoners van de kleine kernen gaat volgens de voorzitter vaak hun boodschappen in Elst of in Arnhem doen omdat daar meer keuze is en het vaak ook goedkoper is. Dit is ook iets wat de beide wethouders onderschrijven.

Onderstaand figuur 33 laat de koopkrachtorientatie van inwoners vanuit Elst en de rest van de gemeente Overbetuwe zien in de dagelijkse sector. De gemeente Overbetuwe bindt 85% van de koopstromen in de dagelijkse sector. De overige 15% vloeit af naar winkelgebieden buiten de gemeente. Inwoners uit Elst doen 89% van de dagelijkse aankopen in Elst. 1% gaat naar andere kernen in de gemeente, terwijl 10% de dagelijkse boodschappen buiten de gemeente doet. Vanuit de overige kernen in de gemeente Overbetuwe gaat 11% naar Elst en 19% koopt in winkelgebieden buiten de eigen gemeente. Dit betekent dat binnen de gemeente Overbetuwe voor de dagelijkse boodschappen een voorkeur voor Elst is, maar dat nog steeds 71% van de bewoners van de andere kernen in de gemeente de boodschappen elders in de gemeente doet.

Bestemming↓	Herkomst→		
	Elst	Elders gemeente Overbetuwe	Totaal gemeente Overbetuwe
Elst	89%		46%
Elders gemeente Overbetuwe	1%	71%	39%
Elders Nederland	10%	19%	15%

Figuur 33. Koopkrachtbinding dagelijkse artikelen (Boxum et al., 2009, p. 12).

Figuur 34 laat de koopkrachtbinding van de inwoners van Elst en de rest van de gemeente Overbetuwe in de niet-dagelijkse sector zien. In de niet-dagelijkse sector, vaak het winkelen, vloeit 53% van de koopkracht in de gemeente Overbetuwe af buiten de eigen gemeente. 35% van de koopkracht wordt gebonden door Elst, 18% door de rest van de gemeente. De grote oriëntatie op Elst is te verklaren door het grootste winkelaanbod in het centrum van Elst en aanvullend veel grootschalig aanbod op De Aam (Boxum et al., 2009, p. 12).

Bestemming↓	Herkomst→		
	Elst	Elders gemeente Overbetuwe	Totaal gemeente Overbetuwe
Elst	51%	22%	35%
Elders gemeente Overbetuwe	2%	20%	12%
Elders Nederland	47%	58%	53%

Figuur 34. Koopkrachtbinding niet-dagelijkse artikelen (Boxum et al., 2009, p. 12).

Er is binnen de gemeente dus een redelijk grote oriëntatie op de kern Elst die verklaard wordt door het grote winkelaanbod. Door de al bestaande oriëntatie op de kern Elst zullen ondernemers een voorkeur hebben om zich in Elst te vestigen en niet kiezen voor de kleinere kernen. Door toenemende schaalvergroting en vergroting van de mobiliteit, wordt het voor ondernemers alleen maar aantrekkelijker zich in Elst te vestigen. Men kan door het grote winkelaanbod ook vaak profiteren van schaalvoordelen. Dit verklaart ook waarom winkels uit de kleinere kernen wegtrekken en de voorkeur geven aan een grotere plaats.

Op het gebied van winkels heeft Elst dus wel een aanzuigende werking. Dit komt doordat Elst van nature al een groot winkelaanbod heeft (wethouder Van Rooijen, persoonlijke communicatie, 10 mei 2012). Maar dit is niet iets waar de gemeente iets tegen kan doen. Het is een kwestie van het koopgedrag van de inwoners en winstmaximalisatie van de ondernemers.

Er is dus sprake van een verschil in groeitempo binnen de gemeente Overbetuwe. Elst groeit harder dan de overige kernen. Maar deze groei is vooral afkomstig van buitenaf en uit de aanwas van Elst zelf, niet zozeer vanuit de andere kernen in de gemeente Overbetuwe. Al trekt dit hoge groei tempo wel een grote diversiteit aan winkels en dat zorgt weer voor een grotere oriëntatie van de koopkracht op Elst vanuit de rest van de gemeente Overbetuwe.

5.4 Oorzaak grote ontwikkeling Elst, relatie verstedelijking Arnhem Nijmegen

Maar hoe komt het dat juist in Elst een grote ontwikkeling plaatsvindt en dat het centrum van Elst het grootste winkelaanbod van de gemeente Overbetuwe heeft? Hier kunnen twee oorzaken voor aangewezen worden, namelijk de ligging van Elst ten opzichte van de infrastructuur en de ligging van Elst in het hart van Stadsregio Arnhem Nijmegen.

Ligging Elst ten opzichte van de infrastructuur

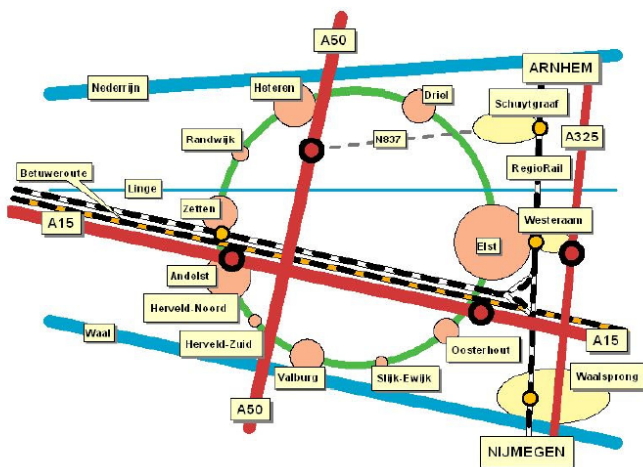
Onderstaand figuur 35 geeft de positionering van Elst ten opzichte van de ontsluitingsroutes en spoorverbinding weer. Er is te zien dat Elst over een station beschikt en een goede aansluiting heeft op de A15 (en daarmee de A50) en de A325.

Het station in Elst is een regionaal vervoersknooppunt. Elst verbindt omliggende kernen met locaties in de richting van Arnhem en Nijmegen. Momenteel ligt er tevens een P+R locatie die al goed functioneert, wat de focus op Elst vanuit de gemeente Overbetuwe al duidelijk zichtbaar maakt. Daarnaast zijn er in de toekomst HOV-lijnen (hoogwaardig

openbaar vervoer) gepland die de netwerk functie van Elst zullen vergroten. Knooppunt Elst komt te liggen aan de HOV-lijn Velp-Arnhem-Elst-Nijmegen (Mulders et al., 2011, p. 7).

De A15, de A50 en de A325 zijn belangrijke verbindingen. De A15 is een belangrijke verbinding richting het westen van Nederland en bovendien zou de doortrekking van de A15 een verbinding met Duitsland mogelijk maken. De A50 zorgt voor een belangrijke verbinding in de verticale richting van Eindhoven tot Zwolle. De A325 is de belangrijkste verbinding tussen Arnhem en Nijmegen.

Het figuur maakt duidelijk dat de kern Elst over de beste verbindingen binnen de gemeente Overbetuwe beschikt. Een goede bereikbaarheid versterkt de aantrekkelijkheid van het gebied. Hierdoor is de kern Elst zeer aantrekkelijk voor bewoners maar ook voor bedrijven en winkels die zich in een goed bereikbaar gebied willen vestigen. Doordat de bereikbaarheid van de andere kernen van de gemeente Overbetuwe minder is, zullen nieuwe bewoners, bedrijven en winkels dus eerder voor de kern Elst kiezen.

Figuur 35. Totaalvisie verkeer Overbetuwe (Lier & Brink, 2004, p.44)

Ligging Elst in hart Stadsregio Arnhem Nijmegen

De kern Elst heeft niet alleen een goede ligging ten opzichte van de infrastructuur, de kern bevindt zich ook nog eens in het hart van Stadsregio Arnhem Nijmegen (figuur 36).

Stadsregio Arnhem Nijmegen is een samenwerkingsverband van 20 gemeenten en werkt aan de hand van concrete projecten aan een aantrekkelijke, goed bereikbare en internationaal concurrerende regio. De kern van de stadsregio wordt gevormd door een ketting van steden wat ook wel het stedelijke uitloopgebied genoemd wordt. In figuur.. is duidelijk te zien dat Elst zich midden in dit stedelijke uitloopgebied bevindt. De stadsregio wil dit stedelijke uitloopgebied goed gaan ontwikkelen om zo op internationaal niveau een rol te kunnen spelen, net als de Randstad (Modder, 2011, p. 26).

Figuur 36. Poorten naar de regio en stedelijke uitloopgebieden (Lier & Brink, 2004, p.25)

Door de ligging van Elst in de Stadsregio worden veel ontwikkelingen versneld gerealiseerd. De Stadsregio is nog zeker tot 2040 een groeiende regio, dus heeft de Stadsregio nog tot 2040 een verstedelijkingsopgave wat versnelde ontwikkelingen in Elst met zich meebrengt. (Modder, 2011, p.28). Zo wordt de van nature al goed ontwikkelde infrastructuur in Elst nog verder ontwikkeld om de groei van de Stadsregio op te kunnen vangen. Ook andere ontwikkelingen krijgen een boost doordat er nu naast het belang van de gemeente Overbetuwe ook het belang van de Stadsregio Arnhem Nijmegen achter zit. Zo is er momenteel ook een grootschalig plan ontwikkeld voor Elst centraal, hierin valt onder andere de bouw van het nieuwe Huis der Gemeente en nieuwe kantoorbebouwing.

Er kan dus geconcludeerd worden dat de ontwikkelingen bij Elst plaatsvinden door de goede ligging van Elst ten opzichte van de infrastructuur en door de centrale plek die Elst inneemt in het stedelijke uitloopgebied van Stadsregio Arnhem Nijmegen.

Volgens wethouder Koopmans (persoonlijke communicatie, 19 april 2012) en wethouder Van Rooijen (persoonlijke communicatie, 10 mei 2012) kan de hele gemeente mee profiteren van de groei en de verstedelijking van de Stadsregio en daarmee de groei van Elst. Elst zal in de toekomst een nog belangrijkere functie krijgen en er zal een krachtig centrum ontstaan waar de andere kernen in de gemeente ook van kunnen profiteren.

Het is door het de leefbaarheidschets in paragraaf 5.2 duidelijk dat niet alle kernen de mening van de wethouders delen. De kleine kernen, met name Oosterhout, Driel en Slijk-Ewijk hebben het idee dat Elst juist de voorzieningen van hen 'afsnoot'. De kernen Zetten (dorpsraadvoorzitter, persoonlijke communicatie, 20 juni 2012) en Herveld-Andelst (dorpsraadvoorzitter, persoonlijke communicatie, 19 juni 2012) hebben het idee dat zij te ver van Elst af liggen om het 'afsnoot-effect' van Elst te kunnen merken, maar de keerzijde daarvan is dat zij volgens hun mening ook te ver van Elst af liggen om te kunnen profiteren van de grootse ontwikkelingen in Elst.

5.5 Vergelijking met gemeente Bellingwedde in Oost-Groningen

Maar hoe zou het met de kleine kernen gesteld zijn als de gemeente Overbetuwe niet nabij het stedelijke netwerk van de Stadsregio Arnhem Nijmegen gelegen zou hebben, zou er dan wel een groot aantal voorzieningen in de kernen gebleven zijn of zouden de kernen zich juist in een (nog) negatievere spiraal begeven?

Om deze vraag te beantwoorden zal een korte vergelijking met de gemeente Bellingwedde in Oost-Groningen gemaakt worden. Er is voor de gemeente Bellingwedde gekozen omdat deze gemeente zich niet nabij een stedelijk netwerk bevindt en er ook geen sprake is van één grote kern, zoals in de gemeente Overbetuwe met de kern Elst wel het geval is. Er zou hierdoor geen 'aanzuiging' naar de grootste kern mogelijk zijn. Gemeente Bellingwedde heeft ongeveer een gelijke oppervlakte als de gemeente Overbetuwe, maar het aantal inwoners is veel minder. Slechts 9.236 in vergelijking met 46.249 in de Overbetuwe. Het aantal kernen in de gemeente is gelijk, beide gemeentes hebben 11 kernen.

In de regio Oost-Groningen en dus ook in de gemeente Bellingwedde zijn veel interne problemen met betrekking tot leefbaarheid. De grootste oorzaak voor deze problemen is de grote leegloop van het gebied. De gemeente Bellingwedde heeft in tegenstelling tot de gemeente Overbetuwe te maken met een krimpende bevolkingsomvang. Op 1 februari 2012 had Bellingwedde 9.236 inwoners, in 2000 waren dit er nog 9.549 (Vliet, Staffhorst, Doornbos, Heins & Zunderdorp, 2010, p.17).

Krimp heeft een aantal vervelende gevolgen. Zo ontstaat er leegstand. Dit komt

vooral voor bij woningen in het niet aantrekkelijke deel van de huur- en koopsector waardoor verpaupering en verloedering van de woonomgeving optreedt (Provincie Groningen, 2009, p.5). Dit gaat ook ten koste van de sociale cohesie. Van leegstand is in de gemeente Overbetuwe geen sprake, ook in de kernen die vinden dat de leefbaarheid negatief is zijn zelfs nog bouwplannen.

Figuur 37. Een van de weinige voorzieningen in de gemeente Bellingwedde (Googlemaps, 2012).

Een ander naar gevolg van krimp is het wegtrekken van jongeren en mensen met kansen naar de stedelijke gebieden. Aangezien het dichtstbijzijnde stedelijke gebied van de gemeente Bellingwedde de stad Groningen is, dat 50 kilometer van de gemeente verwijderd ligt, gaat men niet forensen en verhuist naar Groningen. In de gemeente Overbetuwe is de gemiddelde afstand naar het stedelijk gebied slechts 15 kilometer waardoor men voor stedelijke voorzieningen niet perse zou hoeven verhuizen. In de gemeente Bellingwedde blijven de ouderen, de werklozen en de kanslozen achter. Er treedt segregatie op. De goedkope woningen trekken kwetsbare huishoudens van elders aan, waardoor de segregatie wordt versterkt (Provincie Groningen, 2009). Ook dit heeft weer effect op de sociale cohesie in de kern. In de gemeente Overbetuwe wordt ook geklaagd over de afnemende sociale cohesie, maar de problemen in de gemeente Overbetuwe zijn in geen geval te vergelijken met de problemen in de gemeente Bellingwedde. De problemen met de sociale cohesie zijn hier van veel grotere orde.

Nog een ander gevolg is dat het draagvlak van de weinige voorzieningen die er nog over zijn, weg valt. Dit treedt net als in de gemeente Overbetuwe al op door schaalvergroting, maar wordt door krimp versterkt. Er zijn in de gemeente Bellingwedde zelfs kernen waar basisscholen opgeheven moeten worden omdat er niet genoeg leerlingen zijn. De kinderen uit de kern zijn hierdoor gedwongen lange afstanden naar hun school af te leggen (Vliet, Staffhorst, Doornbos, Heins & Zunderdorp, 2010, p.20). In deze gemeente is de druk op het voorzieningenniveau dus nog veel meer waarneembaar dan in de gemeente Overbetuwe. Mensen moeten langere afstanden afleggen en hogere kosten maken om elders voorzieningen te bezoeken (Provincie Groningen, 2009). Dit is een cumulatief proces. Hoe meer mensen er wegtrekken, hoe kleiner het draagvlak, hoe hoger de kosten en hoe meer mensen en voorzieningen er ook weer vertrekken.

In dit geval is er al duidelijk het backwash-effect van de cumulatieve causatie theorie in het gebied waarneembaar. Het gebied komt namelijk in een negatieve spiraal terecht

doordat de inwoners en bedrijven zich naar een regio met betere voorwaarden begeven. Nu is de vraag of er ook in het westelijke deel van de gemeente Overbetuwe sprake is van een backwash-effect wat in de theorie gesuggereerd werd. In verhouding met de gemeente Bellingwedde doet de gehele gemeente Overbetuwe het namelijk bijzonder goed. Er is geen sprake van een bevolkingsterugloop waardoor de druk op de leefbaarheid die in de gemeente Overbetuwe waargenomen wordt, een stuk minder drastisch is dan in de gemeente Bellingwedde. Misschien zou er zelfs wel gesteld kunnen worden dat de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen er juist voor zorgt dat de leefbaarheid in de kleine kernen niet nog meer onder druk komt te staan. En indirect dat de ontwikkeling van stedelijke netwerken nabij kleine kernen dus wel een positief effect op de leefbaarheid zouden hebben.

5.6 Cumulatieve causatie

Zoals in het theoretisch kader besproken is zou er voor deze case een koppeling gemaakt kunnen worden met de cumulatieve causatie theorie. Er werd verondersteld dat door de vorming van een stedelijk netwerk tussen Arnhem en Nijmegen het gebied tussen de steden Arnhem en Nijmegen gaat fungeren als een intermediair gebied van de Stadsregio en dat daardoor het gebied verstedelijkt. Dit is te koppelen aan het spread-effect van de cumulatieve causatie theorie. Dit verstedelijkte gebied, in deze case het oostelijke deel van de gemeente Overbetuwe met als centrum de kern Elst, zou weer nieuwe mensen en voorzieningen aantrekken. Ook mensen en voorzieningen vanuit de westelijke kernen van de gemeente Overbetuwe. Dit zou zorgen voor de ongelijkheid binnen de gemeente. Het wegtrekken van mensen en voorzieningen uit de westelijke kernen zou zorgen voor een druk op de leefbaarheid in de kernen aan de westelijke zijde. Dit negatieve effect op de leefbaarheid werd gekoppeld aan het backwash-effect van de cumulatieve causatie theorie.

Maar is de leefbaarheid in de westelijke kernen van de gemeente Overbetuwe werkelijk zo negatief dat men kan spreken van een backwash-effect? De vergelijking met de gemeente Bellingwedde maakt duidelijk dat het met de leefbaarheid in de gemeente Overbetuwe eigenlijk helemaal niet zo slecht gesteld is. Ook blijken de kernen die het verst verwijderd zijn van het stedelijke netwerk, Zetten Hemmen (dorpsraadvoorzitter, persoonlijke communicatie, 20 juni 2012), Herveld-Andelst (dorpsraadvoorzitter, persoonlijke communicatie, 19 juni 2012) en Randwijk (dorpsraadvoorzitter, persoonlijke communicatie, 6 juni 2012) best tevreden met de leefbaarheid in hun kern. Terwijl verondersteld werd dat daar juist het backwash-effect het sterkst op zou treden. De dorpsraadvoorzitters zien wel de ontwikkeling dat het voorzieningenniveau verandert, zo waren er 20 jaar geleden nog enkele bakkers en kan men nu alleen nog brood halen in de supermarkt. Maar dit is volgens de dorpsvoorzitters het effect van schaalvergroting en toegenomen mobiliteit en gaat dit niet ten koste van de leefbaarheid in hun dorp.

Volgens de wethouders van de gemeente Overbetuwe (mevrouw Koopmans, persoonlijke communicatie, 19 april 2012) (de heer Van Rooijen, persoonlijke communicatie, 10 mei 2012) zou de hele gemeente kunnen profiteren van de ontwikkeling van de Stadsregio en daarmee de ontwikkeling van Elst. De dorpsvoorzitters van de dorpen Zetten Hemmen, Herveld-Andelst en Randwijk vinden dat ze te ver van Elst af liggen om echt van die ontwikkeling te kunnen profiteren. Al zien ze wel het nut in van de ontwikkeling; door de grote ontwikkelingen bij Elst krijgt de gemeente meer inkomsten en kan er ook in de westelijke kernen meer geïnvesteerd worden. Zo is in Randwijk 'het centrum' intensief verfraaid en krijgt Zetten een nieuwe gymzaal. Ook de wat gematigde kern Heteren (lid dorpsraad, persoonlijke communicatie, 25 juni 2012) ziet momenteel veel in de kern geïnvesteerd worden. Zo heeft Heteren een heel nieuw sportcomplex en een brede school

gekregen en wordt er nog gewerkt aan een nieuw centrumplan. De kern Valburg Homoet (dorpsraadvoorzitter, persoonlijke communicatie, 14 juni 2012) heeft van de kernen in de gemeente Overbetuwe na de kern Elst, het meeste profijt in van de ontwikkelingen bij Elst. Er is in de leefbaarheidschets in paragraaf 5.2 al geconcludeerd dat de leefbaarheid in Valburg zo goed is door de nabijheid en grote onderlinge verbondenheid met Elst. Dit zou ook de positieve houding ten opzichte van de ontwikkelingen kunnen verklaren. Het bovenstaande zou kunnen betekenen dat in deze kernen niet het backwash-effect optreedt maar juist het spread-effect. Dit zou erop neer komen dat de kernen van de gemeente Overbetuwe allemaal profiteren van de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen.

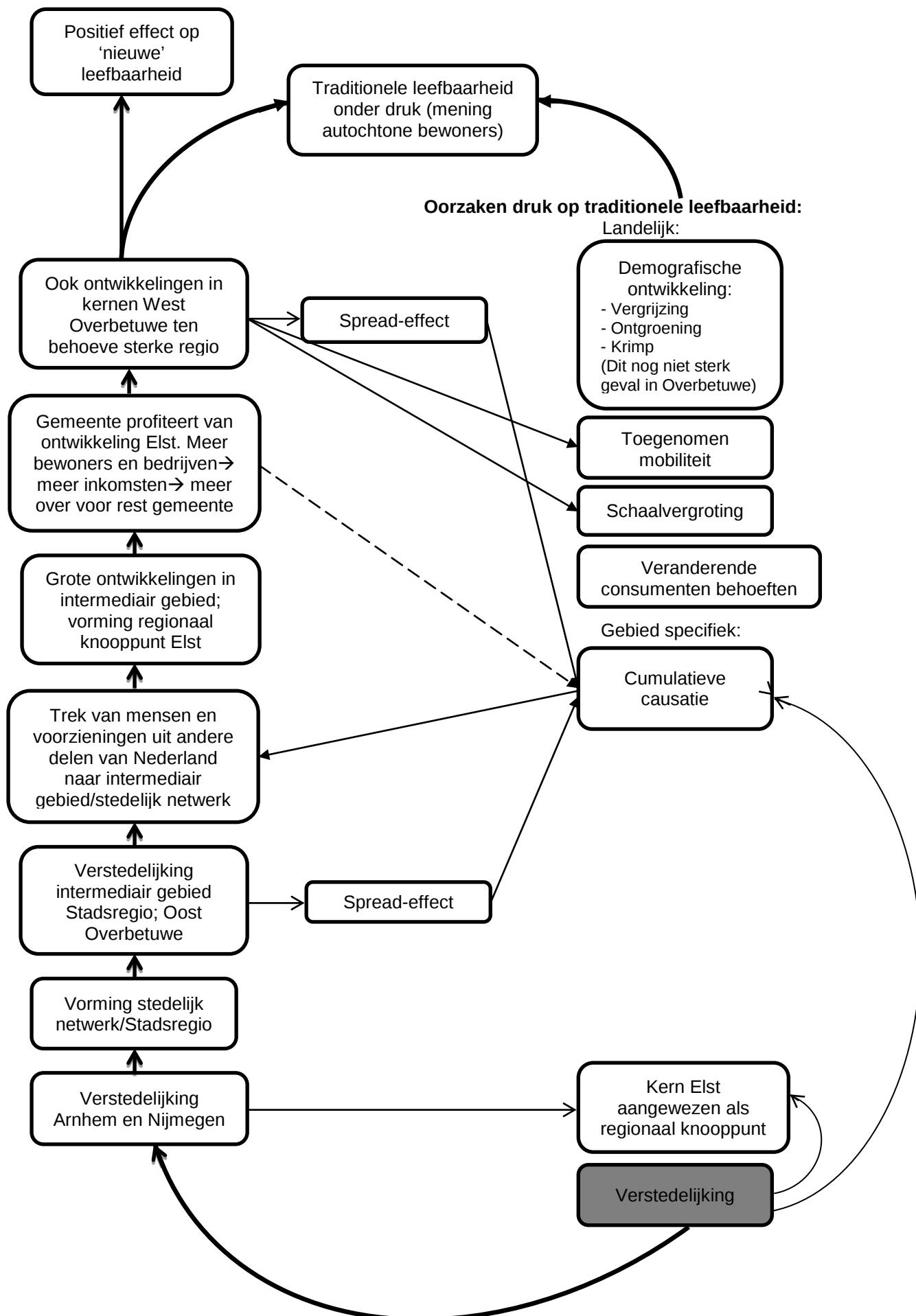
Echter zien (vooral de autochtone bewoners van) de kernen Slijk-Ewijk (secretaris dorpsraad, persoonlijke communicatie, 9 juni 2012), Oosterhout (dorpsraadvoorzitter, persoonlijke communicatie, 10 mei 2012) en in iets mindere mate Driel (dorpsraadvoorzitter, persoonlijke communicatie, 7 mei 2012) het profijt van de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen en de intermediaire zone met Elst totaal niet. Zij kijken met grote argwaan naar de steeds dichterbij komende steden en de grote ontwikkelingen in Elst. Deze ontwikkelingen in Elst zorgen er in de ogen van veel bewoners voor dat de voorzieningen uit eigen kern wegtrekken. Dit is ook deels waar maar de grootste oorzaak voor het wegtrekken van deze voorzieningen moet gezocht worden in het koopgedrag van de bewoners van de kernen. Zoals in de leefbaarheidschets in paragraaf 5.2 al besproken werd, zou de negatieve houding van de kernen te verklaren zijn door de nabijheid van de steden Arnhem (voor Driel) en Nijmegen (voor Oosterhout) en de vroegere plannen voor het MTC bij Slijk-Ewijk. Deze kernen hebben hierdoor sterk de behoefte hun identiteit te behouden en te versterken en zien de verstedelijking als een serieuze bedreiging hierop. Al moet wel vermeld worden dat de verstedelijking ook voor deze kernen positieve gevolgen heeft gehad. De redelijk doodgebloede basisschool in Oosterhout is nieuw leven ingeblazen door de komst van de gelijknamige wijk van Nijmegen en ook de verenigingen in Oosterhout doen het zeer goed. In Driel is men momenteel bezig met de realisatie van een nieuwe woonwijk de Breekenhof en is Driel beter ontsloten door de N837, al zijn de meningen over deze nieuwe weg zeer verdeeld. Ook in deze kernen kan men dus in lichte mate spreken van het spread-effect van de cumulatieve causatie theorie. Al zullen niet alle inwoners het hiermee eens zijn. Alleen in de kern Slijk-Ewijk zijn nog niet echt nieuwe ontwikkelingen gaande, dit zou ook de zeer negatieve houding van de dorpsraad kunnen verklaren. Dat er momenteel nog niet veel in Slijk-Ewijk geïnvesteerd is komt waarschijnlijk door de kleine omvang van de kern en de excentrische ligging. Maar volgens wethouder Koopmans (persoonlijke communicatie, 19 april 2012) maakt de gemeente zich hard voor gepaste ontwikkeling in elke kern.

De bovenstaande conclusie komt niet overeen met de hypothese dat de stedelijke ontwikkeling van Arnhem en Nijmegen zou zorgen voor een negatief effect op de leefbaarheid in de kleine kernen van de gemeente Overbetuwe. Uit de analyse volgt namelijk dat de kleine kernen juist profiteren van deze verstedelijking. Ook klopt met de bovenstaande informatie het conceptueel model niet meer. Op de volgende bladzijde in figuur .. is het aangepaste conceptueel model weergegeven.

Het aangepaste conceptueel model geeft aan dat de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen en de vorming van de Stadsregio zorgen voor een verstedelijking van het intermediaire gebied en daarmee een verstedelijking van het oostelijke deel van de gemeente Overbetuwe. Volgens de cumulatieve causatie theorie kan de verstedelijking van het oostelijke deel van de Overbetuwe verklaard worden door het spread-effect. Doordat Arnhem en Nijmegen groeien en verder verstedelijken profiteert het oostelijke deel van de

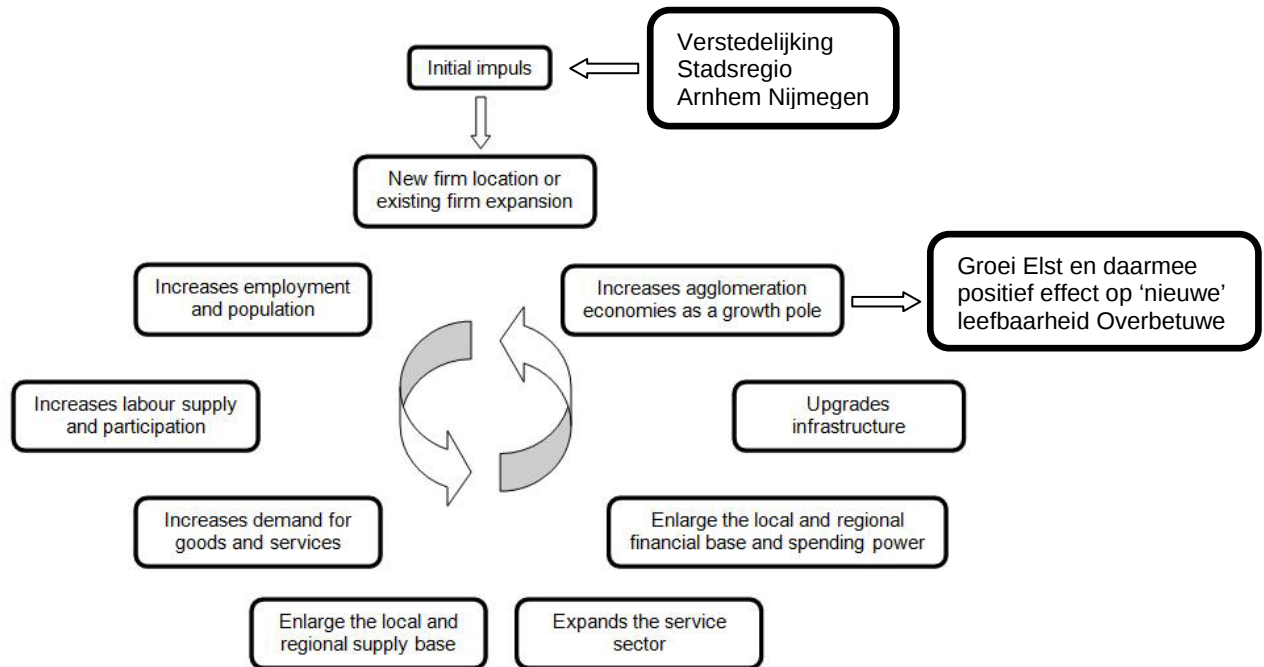
gemeente en met name de kern Elst van deze groei. Door de groei van het intermediaire gebied en de kern Elst wordt dit voor mensen en bedrijven een aantrekkelijk vestigingsgebied. Door de toegenomen aantrekkelijkheid van het gebied vinden er grote ontwikkelingen plaats en wordt Elst gevormd tot een regionaal knooppunt binnen de Stadsregio Arnhem Nijmegen. Deze grote ontwikkelingen zorgen volgens de cumulatieve causatie theorie weer voor meer inkomsten wat weer geïnvesteerd kan worden in de regio ten behoeve van een nog sterkere concurrentie positie. Dit zorgt ervoor dat ook in de westelijke kernen van de gemeente Overbetuwe geïnvesteerd wordt. Deze investeringen zijn uiteindelijk ook een spread-effect van de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen.

Ondanks het positieve spread-effect van de verstedelijking staat de traditionele leefbaarheid in sommige kernen van de gemeente Overbetuwe wel onder druk. Dit is een landelijk fenomeen dat veroorzaakt wordt door de demografische ontwikkeling (vergrijzing, ontgroening en krimp), toegenomen mobiliteit, schaalvergroting en veranderende consumenten behoeften. In de casus gemeente Overbetuwe is nog niet in sterke mate sprake van de demografische ontwikkeling, maar van de andere veroorzakers des te meer. Dit zorgt ervoor dat de traditionele leefbaarheid in de vorm van veel kleine winkeltjes en een hechte gemeenschap onder druk staat. Deze druk wordt nog eens vergroot doordat door het spread-effect van de verstedelijking de mobiliteit en de schaalvergroting nog verder toenemen. De positieve spread-effecten richten zich natuurlijk op de toekomst, en de toekomst is betere bereikbaarheid en economische groei. Men zal de spread-effecten niet inzetten voor het onderhouden van de traditionele leefbaarheid, dat is op den duur toch onhoudbaar. Op deze manier zorgt de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen dus voor een druk op de traditionele leefbaarheid, maar deze verstedelijking zorgt ook voor de ontwikkelingsmogelijkheden in de gemeente die de 'nieuwe' leefbaarheid weer verhogen.

Figuur 38. Aangepaste conceptueel model onderzoek

Als de bovenstaande conclusie gekoppeld wordt aan het figuur voor cumulatieve regionale groei, dat hieronder nogmaals is weergegeven, zou gesteld kunnen worden dat in het geval van de casus gemeente Overbetuwe, de verstedelijking van de Stadsregio Arnhem Nijmegen de 'initial impuls' is geweest voor de groei van de kern Elst en daarmee ook de 'initial impuls' is geweest voor het positieve effect op de 'nieuwe' leefbaarheid in de gemeente Overbetuwe.

Figuur 39. Cumulatieve regionale groei gekoppeld aan onderzoeksgebied (Chrisholm in Pike et al., 2006, p. 74).

6. Conclusie en aanbevelingen

6.1 Conclusie

In de conclusie zal antwoord gegeven worden op de vijf hoofdvragen uit het onderzoek. De eerste hoofdvraag luidde als volgt: *Wat wordt er verstaan onder het begrip leefbaarheid in de (kleine) kernen van de gemeente Overbetuwe?*

Er is gebleken dat de kernen van de gemeente Overbetuwe het begrip leefbaarheid vooral relateren aan het voorzieningenniveau en de sociale cohesie. Er wordt voor de leefbaarheid minder belang gehecht aan de landschappelijke waarde, gevoel van veiligheid, bereikbaarheid en rust & ruimte. Volgens de dorpsraadvoorzitters moet het voorzieningenniveau goed zijn om de inwoners van een kern te kunnen onderhouden en om de sociale cohesie te versterken. De koppeling van het voorzieningenniveau met de leefbaarheid geldt het sterkst voor de oudere autochtone bewoners. Aangezien hun mobiliteit erg laag is en zij vanuit vroeger gewend zijn aan een goed voorzieningenniveau; de traditionele leefbaarheid. De sociale cohesie wordt belangrijk geacht voor het 'ons kent ons' gevoel in de kern. De dorpsraden zijn van mening dat een goed verenigingsleven en een punt van ontmoeting hier randvoorwaarde aan zijn. Wat opvalt is dat een grote stroom nieuwe inwoners als een zeer negatieve effect op de sociale cohesie gezien wordt. Slechts door enkele dorpsraadvoorzitters wordt het belang van landschappelijke waarde, gevoel van veiligheid, bereikbaarheid en rust & ruimte genoemd. Kennelijk spelen deze factoren voor wat betreft de leefbaarheid voor de inwoners van de gemeente Overbetuwe geen grote rol.

De wethouders van de gemeente Overbetuwe zijn van mening dat leefbaarheid per individu verschillend is en dus ook per kern van verschillen. Net als de dorpsraden hechten de wethouders voor de leefbaarheid veel belang aan de sociale cohesie binnen de kernen en maakt de gemeente zich volgens hen sterk voor een ontmoetingsplek in elke kern. De wethouders vinden het voor de leefbaarheid niet perse noodzakelijk dat het voorzieningenniveau in elke kern optimaal is. Als men tevreden is met weinig, is de leefbaarheid ook goed. Hier zit tussen de dorpsraden en de wethouders dus een groot verschil in de interpretatie van leefbaarheid. Nog een ander verschil is dat de wethouders in veel grotere mate het belang van landschappelijke waarde, gevoel van veiligheid, bereikbaarheid en rust & ruimte onderkennen.

De tweede hoofdvraag was de volgende: *Wat zijn de verschillen wat betreft leefbaarheid tussen de verschillende kernen in de gemeente Overbetuwe? En waardoor worden deze verschillen veroorzaakt?*

De meningen wat betreft de leefbaarheid in de gemeente Overbetuwe lopen sterk uiteen. Het grootste deel van de kernen is ondanks de negatieve geruchten die het uitgangspunt van dit onderzoek waren, toch best tevreden met de leefbaarheid, hieronder vallen de kernen Elst, Zetten Hemmen, Herveld-Andelst, Valburg Homoet, en Randwijk. De kern Heteren is gematigd. De kernen Driel, Oosterhout en Slijk-Ewijk Loenen zijn echter opvallend negatief wat betreft de leefbaarheid.

Wat de kernen Elst, Zetten Hemmen en Herveld-Andelst met elkaar gemeen hebben is dat ze alle drie een voorzieningenniveau hebben dat goed op orde is en dat er voldoende verenigingen zijn om de sociale cohesie mee te onderhouden. Aangezien er bij de interpretatie van leefbaarheid bleek dat aan deze factoren voor de leefbaarheid het meeste belang werd gehecht, wordt hiermee de positief waargenomen leefbaarheid verklaard.

De kernen Valburg Homoet en Randwijk ervaren ook een positieve leefbaarheid, ondanks dat beide kernen over weinig voorzieningen beschikken. Een verklaring hiervoor is

de nabijheid van de kern Elst met een regionale functie voor de kern Valburg, en de nabijheid van de kern Zetten met een subregionale functie voor de kern Randwijk. Deze kernen hebben een grote onderlinge verbondenheid en maken gebruik van elkaars voorzieningen. Doordat men gebruik maakt van elkaars voorzieningen is men toch tevreden met het voorzieningenniveau en doordat men in deze kernen als een van de weinige wel waarde hecht aan rust, ruimte en natuur is ondanks het lage voorzieningenniveau de leefbaarheid goed. Hier draagt de goede sociale cohesie die in beide kernen aanwezig is natuurlijk aan bij.

De kern Heteren is gematigd over de leefbaarheid. Dit komt doordat het volgens de dorpsraad slecht gesteld is met het voorzieningenniveau. Deze is veel te laag in verhouding tot de omvang van het dorp. Ook de sociale cohesie laat te wensen over. De oorzaak hiervan is de grote hoeveelheid forensen in de kern die een minder sterke band met het dorp hebben. De laatste tijd wordt echter een positief effect op de leefbaarheid waargenomen. Dit komt door de realisatie van een nieuw sportcomplex en de plannen voor een nieuw winkelcentrum. Hierdoor is de dorpsraad iets meer gematigd.

De kernen Driel, Oosterhout en Slijk-Ewijk Loenen ervaren een negatieve leefbaarheid. Dit geldt in het geval van Driel en in mindere mate voor Slijk-Ewijk Loenen vooral voor de autochtone bewoners van de kern. De negatieve leefbaarheid kan verklaard worden door de interpretatie van leefbaarheid waarin het meeste belang aan het voorzieningenniveau en de sociale cohesie wordt gehecht. Het voorzieningenniveau is namelijk in geen van de kernen op niveau en de sociale cohesie in Driel en Slijk-Ewijk laat te wensen over. De sociale cohesie in Oosterhout is nog wel goed, alleen is er grote zorg of deze ook goed blijft vanwege de grote hoeveelheid import in het dorp. Nog een andere verklaring voor de negatieve leefbaarheid is de nabijheid van Arnhem (voor Driel) en Nijmegen (voor Oosterhout) en de vroegere plannen voor het MTC bij Slijk-Ewijk. Hierdoor zijn de kernen bang om ingelijfd te worden en willen daardoor hun identiteit versterken, wat helaas door het afnemende voorzieningenniveau en de druk op de sociale cohesie niet lukt.

De derde hoofdvraag luidde als volgt: *Waardoor wordt de aversie vanuit de verschillende kernen in de gemeente Overbetuwe tegen de kern Elst veroorzaakt?*

Volgens de wethouders van de gemeente Overbetuwe is de aversie tegen Elst vooral gebaseerd op de emotie van 'alles gaat naar Elst'. Deze emotie ontstaat doordat de meest zichtbare investeringen in Elst plaatsvinden. Zo wordt er in Elst de grote nieuwe woonwijk Westeraam aangelegd, ligt Elst midden in park Lingezegen, wordt het nieuwe Huis der Gemeente in Elst gerealiseerd, vind in het centrum van Elst een grote ontwikkeling plaats door de komst van de nieuwe Albert Heijn met 9 nieuwe winkelunits en mag bedrijventerrein de Aam als enig bedrijventerrein van de gemeente nog uitbreiden.

Deze ontwikkelingen zorgen voor scheve gezichten binnen de gemeente en de bewoners krijgen het idee dat Elst een aanzuigende werking heeft die ten koste gaat van de ontwikkeling in de rest van de kernen. Maar als er naar de migratiecijfers van de gemeente gekeken wordt blijkt dat het aantal inwoners in slechts 4 van de 11 overige kernen maar met een klein percentage afneemt. In de andere 5 kernen neemt het inwoneraantal juist toe. Het inwonersaantal in Elst neemt wel verreweg het meest toe, maar dit is te verklaren uit het feit dat er in de kern Elst ruimte wordt geboden aan de regionale groei ambities. Dit betekent dat het merendeel van de nieuwe inwoners van Elst van buitenaf komt en dat de kern Elst dus geen aanzuigende werking heeft wat betreft inwoners vanuit de andere kernen uit de gemeente Overbetuwe.

De kern Elst heeft op het gebied van winkels wel een aanzuigende werking. Dit komt

doordat Elst van nature al een redelijk groot winkelaanbod heeft, waardoor er binnen de gemeente een redelijk grote oriëntatie op de kern Elst is. Door deze oriëntatie op de kern Elst zullen ondernemers een voorkeur hebben om zich in Elst te vestigen en niet kiezen voor de kleinere kernen. Door toenemende schaalvergroting en vergroting van de mobiliteit, wordt het voor ondernemers alleen maar aantrekkelijker zich in Elst te vestigen. Men kan daar door het grote winkelaanbod ook vaak profiteren van schaalvoordelen. Dit verklaart waarom winkels uit de kleinere kernen wegtrekken en de voorkeur geven aan een grotere plaats. Helaas is dit een kwestie van het koopgedrag van de inwoners en winstmaximalisatie van de ondernemers en kan de gemeente dit niet sturen.

De vierde hoofdvraag was de volgende: *Wat is de oorzaak van de grote ontwikkeling van de kern Elst? En welke rol speelt de verstedelijking van Stadsregio Arnhem Nijmegen hierin?*

De grote ontwikkelingen in de gemeente Overbetuwe vinden plaats bij Elst, doordat Elst de beste ligging heeft ten opzichte van de infrastructuur in vergelijking met de andere kernen van de gemeente Overbetuwe. De kern Elst beschikt over een station en heeft een goede aansluiting heeft op de A15 (en daarmee de A50) en de A325. Een goede bereikbaarheid versterkt de aantrekkelijkheid van het gebied, zowel voor bewoners maar ook voor bedrijven en winkels die zich in een goed bereikbaar gebied willen vestigen.

Naast de goede ligging van Elst ten opzichte van de infrastructuur bevindt Elst zich ook nog eens in het hart van Stadsregio Arnhem Nijmegen. De Stadsregio wil het stedelijke uitloopgebied waarin Elst zich bevindt zo goed mogelijk ontwikkelen om zo op internationaal vlak ook een rol te kunnen spelen. De ontwikkelingen in Elst krijgen dus een extra boost omdat ook het belang van de Stadsregio erbij betrokken is.

De laatste hoofdvraag was de volgende: *Welke rol speelt de verstedelijking van Stadsregio Arnhem Nijmegen op de leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe?*

De veronderstelling voor dit onderzoek was dat de verstedelijking van Stadsregio Arnhem Nijmegen een negatief effect op de leefbaarheid van de westelijke kernen van de gemeente Overbetuwe zou hebben. Dit zou verklaard worden door het backwash-effect van de cumulatieve causatie theorie. De verstedelijking van de steden Arnhem en Nijmegen zou door middel van het spread-effect zorgen voor een verstedelijking van het oostelijke deel van de gemeente. Het oostelijke deel zou vervolgens door de verstedelijking mensen en voorzieningen aantrekken uit het westelijke deel van de gemeente. Het westelijke deel zou hierdoor in een negatieve spiraal raken, het backwash-effect, wat zou zorgen voor een druk op de leefbaarheid.

Maar de vergelijking met de gemeente Bellingwedde maakt duidelijk dat het helemaal niet zo slecht gesteld is met de leefbaarheid in de westelijke kernen van de gemeente Overbetuwe. Ook blijkt dat de kernen die het verst verwijderd zijn van het stedelijke netwerk nog best tevreden zijn met de leefbaarheid, terwijl verondersteld werd dat daar het backwash-effect juist het sterkst zou optreden. Er wordt zelfs gesteld dat alle kernen in de gemeente Overbetuwe van de verstedelijking kunnen profiteren doordat de gemeente door de ontwikkeling bij Elst meer inkomsten krijgt en zo ook meer in de gemeente kan investeren. Hier zijn eigenlijk alle kernen het over eens, behalve autochtone bewoners van de kernen Driel, Oosterhout en Slijk-Ewijk. Al moet wel vermeld worden dat de verstedelijking ook voor deze kernen positieve gevolgen heeft gehad.

Er kan hierdoor geconcludeerd worden dat de verstedelijking van de Stadsregio Arnhem en Nijmegen geen negatief effect heeft gehad op de leefbaarheid in de westelijke kernen van de gemeente Overbetuwe en dus ook dat hier het backwash-effect niet optreedt.

Er kan zelfs geconcludeerd worden dat de hele gemeente eigenlijk van de verstedelijking profiteert. Dit kan verklaard worden door het spread-effect. Wel kan vastgesteld worden dat de traditionele leefbaarheid onder druk staat. Dit is een landelijk fenomeen dat veroorzaakt wordt door de demografische ontwikkeling (vergrijzing, ontgroening en krimp), toegenomen mobiliteit, schaalvergroting en veranderende consumenten behoeften. Deze druk wordt nog eens vergroot doordat door het spread-effect van de verstedelijking, de mobiliteit en de schaalvergroting nog verder toenemen. Op deze manier zorgt de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen dus voor een druk op de traditionele leefbaarheid, maar deze verstedelijking zorgt ook voor de ontwikkelingsmogelijkheden in de gemeente die de 'nieuwe' leefbaarheid weer verhogen.

6.2 Kritische reflectie

Essentieel bij een goed onderzoek is een kritische reflectie over de werkwijze, de gevonden conclusies en de mogelijke verbeterpunten van dit onderzoek.

Dit onderzoek zou van een hogere kwaliteit zijn geweest met een uitgebreidere vergelijking met een gemeente die niet nabij een stedelijk netwerk ligt, in dit geval de gemeente Bellingwedde. Hierdoor zouden er meer gefundeerde uitspraken gedaan kunnen worden of de verstedelijking van Arnhem en Nijmegen daadwerkelijk een positief effect op de leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe heeft gehad. Er zou een zelfde soort uitgebreide analyse van de leefbaarheid van alle kernen in de gemeente Bellingwedde nodig zijn om een echt goede vergelijking te kunnen maken. Mogelijk zouden er nog in meer gemeentes, ook in gemeentes waar men totaal geen druk op de leefbaarheid waarneemt, een zelfde soort analyse plaats kunnen vinden. Er zouden dan ook uitspraken gedaan kunnen worden die meer generaliseerbaar zijn en zouden kunnen gelden voor alle gemeentes nabij stedelijk netwerken of juist ver van stedelijke netwerken af. Echter was er door het tijdbestek van dit onderzoek geen tijd voor meerdere uitgebreide analyses van de leefbaarheid in verschillende gemeentes.

Dit onderzoek zou ook van een hogere kwaliteit zijn geweest als er meer data over de gemeente Overbetuwe beschikbaar waren geweest. In het specifiek hierbij de data over interne migratie in de gemeente Overbetuwe, en data over de ontwikkeling van het voorzieningenniveau en het winkelaanbod in de verschillende kernen. Na meerdere mislukte pogingen met zoeken op het internet is er contact opgenomen met de wijkcoördinator van de gemeente Overbetuwe mevrouw Wüstefeld. Helaas kon ook zij niet aan deze data komen. De reden dat de gemeente Overbetuwe geen statistische data in het bezit heeft, is dat de gemeente niet over een afdeling beschikt die statistische gegevens beheert of verzamelt. Wel heeft mevrouw Wüstefeld enkele tips gegeven waar soort gelijke data wel te vinden zouden kunnen zijn. Hierdoor kunnen er toch enige uitspraken gedaan worden over de interne migratie, het voorzieningenniveau en het winkelaanbod. Maar het besef is er dat deze data niet van een hoge kwaliteit zijn en dat de data van het voorzieningenniveau en het winkelaanbod niet de ontwikkeling aangeven waar dit onderzoek bij gebaat zou zijn.

De verwerking van de interviews die in het methodologische hoofdstuk beschreven staat bleek te uitgebreid en kostte te veel tijd. Alleen het transcriberen was al zeer arbeidsintensief en om daarna vervolgens het interview te 'coderen' bleek na het vijfde interview te veel werk. Daardoor zijn het zesde tot en met het twaalfde interview op een andere manier verwerkt. De interviews zijn nog steeds volledig getranscribeerd, maar nu is het 'coderen' achter wege gelaten. Doordat de verschillende elementen van de analyse nu redelijk vast in het hoofd stonden kon het 'coderen' nu ook via onderstrepen op een geprinte

versie. Dit scheelde veel tijd. Vandaar dat er van deze interviews dus ook niet nog een los interview verslag gemaakt is.

Tijdens de analyse van de verschillende interviews bleek dat sommige elementen uit het conceptueel model samenvielen. Zo werden de verschillen qua leefbaarheid tussen de kernen van de gemeente Overbetuwe vaak ik één adem genoemd met de oorzaken van deze verschillen. Het bleek voor de analyse ook handiger om de verschillen tussen de kernen ook gelijk te verklaren met behulp van de oorzaken. Daardoor is de tweede hoofdvraag later geherformuleerd tot: *Wat zijn de verschillen wat betreft leefbaarheid tussen de verschillende kernen in de gemeente Overbetuwe? En waardoor worden deze verschillen veroorzaakt?* Er wordt beseft dat dit een samengestelde vraag is en dat er voor deze vraag niet eenduidig naar informatie kan worden gezocht, maar voor de verwerking van dit onderzoek was een samengestelde vraag beter werkbaar. Hetzelfde geldt ook voor de vierde hoofdvraag.

Ook bleek tijdens de analyse dat de aversie tegen de kern Elst een grotere rol binnen het onderzoek kreeg dan dat er van te voren verwacht was. Kennelijk is dit wat er werkelijk in de kernen van de gemeente Overbetuwe speelt. Ook de uiteindelijke conclusie, dat de gemeente Overbetuwe eigenlijk profiteert van de verstedelijking in plaats van dat het een negatief effect zou hebben op de leefbaarheid was niet de verwachting. Het besef is er ook dat niet alle inwoners van de gemeente Overbetuwe het hiermee eens zullen zijn. Zij houden vast aan de traditionele leefbaarheid die inderdaad onder druk staat, welke toch in enige mate versterkt wordt door de verstedelijking. Deze inwoners zullen niet zien dat deze traditionele leefbaarheid door landelijke ontwikkelingen onhaalbaar is geworden en ook zullen zij de positieve effecten van de verstedelijking niet zien als positief maar eerder als een bedreiging.

6.3 Aanbevelingen verder onderzoek

Zoals in de conclusie te lezen is heeft de verstedelijking van Stadsregio Arnhem Nijmegen een positieve invloed gehad op de leefbaarheid van de kernen van de gemeente Overbetuwe. De traditionele leefbaarheid staat echter wel onder druk waar een aantal vooral oudere autochtone inwoners van de gemeente Overbetuwe erg over klagen. Een van de grootste klachten is dat men zich niet gehoord voelt en dat men het idee heeft dat de afstand tussen de burger en de overheid steeds groter wordt.

Nu zal er na aanleiding van een lezing van de heer Cornielje (persoonlijke communicatie, 9 maart 2012) op het 25 jarig jubileum van de VKK Gelderland over overheidsparticipatie verder worden ingegaan op de genoemde ontwikkeling; de steeds groter wordende afstand tussen burger en de overheid. De lezing van Clemens Cornielje gaat over het belang van overheidsparticipatie voor de leefbaarheid in kleine kernen. De heer Cornielje ervaart net als veel bewoners uit kleine kernen dat de leefbaarheid in veel kleine kernen in de verdrukking komt. Volgens hem is overheidsparticipatie de oplossing om de leefbaarheid in de kleine kernen op te hogen. Burgers worden gezien als dé professionals van hun buurt (Arkesteijn, Beijer, Vlaanderen, Heek & Zuylen, 2012, p. 3). Burgers die maatschappelijk actief zijn houden hun gemeente vitaal. Er is nu de hoop dat gemeentes bij deze burgers aansluiten. "De overheid participeert, doet mee, is partner van de initiatieven van burgers." Door deze overheidsparticipatie zal de kloof tussen de burgers en de overheid verder gedicht worden. Er vindt een verschuiving plaats naar gelijkwaardigheid. Men gaat als overheid van verticaal, de regelgever, naar meer horizontaal waarin de overheid een partnerrol vervult. Van burgerparticipatie naar overheidsparticipatie.

Volgens de heer Verheijen, voorzitter LVKK (persoonlijke communicatie, 9 maart

2012) zit de ware kracht van Nederland in de eigen initiatieven van burgers. Dit is volgens hem een spiegel die leidt tot kans maximalisatie. Dorpsbelangenorganisaties dragen in belangrijke mate bij aan de sociale cohesie in de kern. Als de overheden meer aan overheidsparticipatie zouden doen, zou dit al kunnen leiden tot een verhoging van de leefbaarheid aan de hand van initiatieven van de burgers.

Uit dit onderzoek is gebleken dat de gemeente Overbetuwe al aan een soort van overheidsparticipatie doet door middel van de dorpsontwikkelingsplannen. Maar het zou voor verdere verbetering van de leefbaarheid lonen om als gemeente Overbetuwe binnen deze dorpsontwikkelingsplannen een meer horizontale partnerrol te vervullen. Hierdoor zal de waargenomen kloof tussen burger en overheid mogelijk verkleind worden. Er zou verder onderzoek gedaan kunnen worden in hoeverre deze overheidsparticipatie zou kunnen bijdragen aan een verdere verhoging van de leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe.

Literatuurlijst

- Abercrombie, N., Hill, S. & Turner, B. S. (1984). *Dictionary of sociology*. Harmondsworth, UK: Penguin.
- Arkesteijn, E., Beijer, A. de., Vlaanderen A., Heek, P. van. & Zuylen, J. van. (2012). *Werkplaats 14, Overheidsparticipatie*. Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij. Arnhem: Coers en Roest.
- Boelhouwer, P.J. & Vries, P. de. (1996). *De leefbaarheid in stedelijk Gelderland gepeild*. Delft: Delftse Universitaire Pers.
- Boxum, J., Beek, P. van., Graaf, R.J. de. & Huffelen, T. van. (2009). *Euregionaal Koopstromenonderzoek 2009, Stadsregio Arnhem Nijmegen. Deelrapport gemeente Overbetuwe*. Goudappel Coffeng: VNA055/Gfr
- Bree, P. van. (2006). *Rimpels in de ruimtelijke ordening. Verbetering van leefbaarheid in dorpen*. Boxtel: Eneas, uitgeverij van vakinformatie.
- Brouwer, J. (2008). *Historie gemeente Overbetuwe*. Elst
- Colen, B., Dinnissen, V., Jaarsma, P., Gorkink, M., Kemp, M. et al. (2009). *Overbetuwe verbindt, ontwerp toekomstvisie+ 2020*. Gemeente Overbetuwe, Arcadis.
- Comité Verantwoord Beleid Overbetuwe. (2012). *Huis der Gemeente Nee*. Vinddatum 30 juli 2012, op <http://www.hdgnee.nl/>
- Driessen, T. (2011). *Driessen Vastgoed BV, Driessen Vastgoed ontwikkelt in Elst het nieuwe winkelcentrum "Burchtstaete"*. Vinddatum 3 augustus 2012, op <http://81.26.222.106/~theodries/index.php/driessen>
- Esselink, R., Huijgen, G. & Lenderink, T. (2010). *Koopstromenonderzoek Oost-Nederland 2010 Hoofdrapportage*. I&O Research.
- Gemeente Overbetuwe¹. (2011). *Start twee projecten uit DOP Slijk-Ewijk*. Vinddatum 5 maart 2012, op http://www.overbetuwe.nl/Actueel/Archief_persberichten_2011/Start_twee_projecten_uit_DOP_Slijk_Ewijk
- Gemeente Overbetuwe². (2009). *Centrum Elst, nota van uitgangspunten*. Compositie 5, Stedenbouw bv: Breda.
- Gemeente Overbetuwe³. (2012). *Overzichtskaart gemeente Overbetuwe*. Vinddatum 30 juli 2012, op http://www.overbetuwe.nl/Gemeente/Meer_over_Overbetuwe/Waar_ligt_Overbetuwe
- Gemeente Overbetuwe⁴. (2012). *Overbetuwe krijgt nieuw Huis der Gemeente*. Vinddatum 30 juli 2012, op http://www.overbetuwe.nl/Actueel/Projecten/Huis_der_Gemeente/Overbetuwe_krijgt_nieuw_Huis_der_Gemeente

- Gemeente Overbetuwe⁵. (2012). *Bestemmingsplan Elst, bedrijventerrein De Aam*. Projectnummer 90152, SAB.
- Gemeente Overbetuwe⁶. (2012). *Feiten en cijfers*. Vinddatum 4 augustus 2012, op http://www.overbetuwe.nl/Gemeente/Meer_over_Overbetuwe/Feiten_en_cijfers
- Gemeente Overbetuwe⁷. (2012). *Waar ligt Overbetuwe?* Vinddatum 8 augustus 2012, op http://www.overbetuwe.nl/Sport_recreatie_en_toerisme/Recreatie_en_Toerisme/Toeristische_informatie/Plattegronden
- Groot, J.P. (1972). *Kleine plattelandskernen in de Nederlandse samenleving. Schaalvergroting en dorpsbinding*. Wageningen.
- Hoekstra, J., Olthof, B., Groot, K. & Kesteren, J. (2006). *Een park van formaat, Plantoelichting Park Over-Betuwe*. HNS Landschapsarchitecten: Utrecht.
- Jong, J. de. (2006). *Creatieve culturele verstedelijking. Een onderzoek naar ruimtelijk-economische structuurversterking binnen de bebouwingscontouren van de stad Enschede*. Universiteit Twente: Enschede
- Korthouwer, A.G. (2009). *Motie met betrekking tot leefbaarheid kleine kernen. Verhogen leefbaarheid kleine kernen*. PvdA Gemeenteraad van Overbetuwe.
- Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen¹. (2011). *Elan en Expertise, civiel society in praktijk. Meerjarenplan LVKK*. Zelhem.
- Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen². (2011). *Beleidsvisie 2011-2015. Andere overheid, andere burger samen aan de slag*. Vinddatum 6 maart 2012, op http://www.lvkk.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=151&Itemid=66
- Leer, R. van., Matijssen, E., Hado, R. & Janssens, M. (2012). *Leefbaarheid is mensenwerk. Onderzoek leefbaarheid Gemeente Borger Odoorn*. Assen: STAMM CMO
- Lier, P.C.T. van. & Brink, N. van den. (2004). *Gemeentelijk Mobiliteitsplan Overbetuwe 2003-2013*. Grondmij Advies & Techniek bv: Arnhem.
- Modder, J. (2011). *Gebiedsvisie A15-A12*. De Stadsregio Arnhem Nijmegen: Nijmegen
- Mul, J. (2010). *Te Koop: Leefbaarheid: Gevolgen van de verkoop van sociale huurwoningen op leefbaarheid en sociale stijging*. Universiteit Utrecht: Utrecht
- Mulder, K. (2008, 1 november). Werken aan leefbaarheid in kleine kernen. *De Gelderlander, Betuwe*.
- Mulders, A., Hendriks, K., Kamp, J. van. de., Tempelman, S., Mentink, M. & Augustijn, R. (2011). *Knooppuntnotitie Elst*. Stadsregio Arnhem Nijmegen, gemeente Overbetuwe: Nijmegen
- Noij, R., Grinsven, A. van., Willemsen, G.J., Kilian-Polhuijs, A., Tempelman, S., Giesbers, I. et al. (2009). *Woonvisie Overbetuwe 2010-2015, wonen is meer dan alleen stenen*.

Amsterdam, RIGO Research en Advies BV. Gemeente Overbetuwe.

Noll, H. (2002). *Towards a European system of social indicators: theoretical framework and system architecture*. In Social Indicators Research 58: p. 47-87. Kluwer Academic Publishers

Pike, A., Rodríguez-Pose, A. & Tomaney, J. (2006). *Local and Regional Development*. Tweede druk. New York: Routledge

Provincie Groningen. (2009). *Ruimtelijke Plannen. Krimp in Groningen*. Vinddatum 6 augustus 2012, op <http://www.vdab-talent.nl/Docenten-Info/H-Woord/krimpingroningen.pdf>

Vennix, J.A.M. (2009). *Theorie en praktijk van empirisch onderzoek*. Derde editie. Harlow: Pearson Education Limited

Verschuren, P. & Doorenwaard H. (2007). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Vierde druk. Den Haag: Uitgeverij Boom Lemma

Vereniging Kleine Kernen Gelderland. (2012). *Vitaal Platteland en leefbaarheid kleine kernen*. Vinddatum 5 maart 2012, op <http://www.vkkgelderland.nl/node/40>

Vliet, M., van. Staffhorst, B., Doornbos, H., Heins, H. & Zunderdorp, M. (2010). *Ondernemend met krimp! Handreiking economische bedrijvigheid bij bevolkingsdaling*. 's-Gravenhage: Ministerie van Economische Zaken.

Wal, C. de. (2010). *Hoofdstad Assen. Integrale structuurvisie Assen 2030*. Gemeente Assen: Assen.

Westeraam.info (2012). *Deelplannen*. Vinddatum 30 juli 2012, op <http://www.westeraam.info/deelplannen/>

Wilbers, P.G.I., Mooij, R.W., Lamers, J.A.M., Houben, F.M.P.H., Meer, J.W.M. van der., Fernhout, A. (2009). *Het stadse land. Ontwikkelingsplan Leader oostelijk Rivierengebied*. PG: Plaatselijk Groep Rivierengebied Oost

Bijlagen

Bijlage I

Interviewguide

Aanleiding onderzoek

Gemeente Overbetuwe: sprake van een ongelijkheid wat betreft leefbaarheid in de verschillende kernen binnen de gemeente Overbetuwe.

→ In Driel, Heteren, Oosterhout, Slijk-Ewijk waargenomen druk op leefbaarheid door terugloop voorzieningen.

→ Elst groeit wel en heeft een groot en divers winkelaanbod.

Deze tegenstelling + dalende leefbaarheid = probleem

Gemeente erkend: verschil oostelijk en westelijk deel.

Oostelijk: intermediair gebied Stadsregio Arnhem Nijmegen

Westelijk: landelijke functie

Gemeente wel stimuleren DOP's (dorpsontwikkelingsplannen), maar hogere overheden spreken probleem niet uit.

Suggestie gewekt: de verstedelijking van de Stadsregio en daarmee de selectieve aandacht van de gemeente zorgt voor een aantasting van de leefbaarheid in de kernen van het westelijke deel van de gemeente.

Vaker voorkomend fenomeen: krimp bij kernen nabij een stedelijk netwerk

Doel: verheldering brengen in wat precies de rol van de verstedelijking van de Stadsregio is, binnen de verminderde leefbaarheid in de kleinere kernen van de gemeente Overbetuwe. (mogelijke verklaring voor de verschillen binnen de gemeente?)

Vier delen:

1. Hoe wordt **leefbaarheid** door de kleine kernen gedefinieerd?
2. Wat zijn precies de **verschillen qua leefbaarheid** tussen de verschillende kernen in de gemeente Overbetuwe?
3. Waardoor worden de verschillen binnen de gemeente Overbetuwe **veroorzaakt**?
4. Wat is de **rol van de verstedelijking van de Stadsregio** in de dalende leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe?

De vragen:

*Hoofdvraag 1: Wat wordt er verstaan onder het **begrip leefbaarheid** in de (kleine) kernen van de gemeente Overbetuwe?*

- Hoe kan leefbaarheid het best **geoperationaliseerd** worden voor de analyse van de leefbaarheid in kleine kernen?

- Wat wordt er **verstaan** onder leefbaarheid in (kleine) **kernen**?

- **Welke factoren** worden door de dorpsraden het meest van belang geacht voor het begrip leefbaarheid?

- Wat is precies de **relatie** tussen leefbaarheid en het **voorzieningenniveau** en de **sociale cohesie**?
- Kan leefbaarheid in **elke kern hetzelfde geïnterpreteerd** worden? Waarvan is deze interpretatie afhankelijk?
- In hoeverre kan leefbaarheid gerelateerd worden aan **bepaalde bevolkingsgroepen**? (Kijken ouderen anders tegen leefbaarheid aan dan jongeren?)
- In hoeverre bestaat er een **meningsverschil** over de interpretatie van leefbaarheid tussen de kleine kernen en de overheden?

Samenvatten leefbaarheid

*Hoofdvraag 2: Wat zijn de **verschillen** wat betreft leefbaarheid tussen de verschillende kernen in de gemeente Overbetuwe?*

- Hoe **kijken de inwoners** van de kern tegen de leefbaarheid in de kern aan? Waardoor komt dit?
- In hoeverre is het **voorzieningenniveau** van de kern **dekkend** voor het aantal inwoners van de kern?
- In hoeverre en in welk aantal zijn de **verenigingen** in de kernen actief?
- In welke mate dragen de **voorzieningen** in het dorp (cafeetjes, plaatsen van ontmoeting, etc.) bij aan de sociale cohesie in de kern?
- Is een **concentratie** van voorzieningen in één kern **wenselijk**?
- In hoeverre bestaat er een **meningsverschil** over de mate van leefbaarheid in de kleine kernen, tussen de kleine kernen zelf en de overheden?

Samenvatten verschillen

*Hoofdvraag 3: Waardoor worden de verschillen in leefbaarheid tussen de verschillende kernen in de gemeente Overbetuwe **veroorzaakt**?*

- Hoe heeft de leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe zich de **laatste jaren ontwikkeld**?
- Wat worden er gezien als de **oorzaken** van de verminderde leefbaarheid in de kleine kernen van gemeente Overbetuwe?
- In hoeverre **verschilt het beleid** aanzien de leefbaarheid (voorzieningen niveau, sociale samenhang) tussen de verschillende kernen?
- Hoe is de **concentratie** van voorzieningen in **Elst ontstaan**?
- Waardoor wordt de **aversie** vanuit de verschillende kernen in de gemeente Overbetuwe tegen de kern Elst veroorzaakt?
- In hoeverre wordt **Elst gezien als de veroorzaker** van de druk op de leefbaarheid in de andere kernen van de gemeente Overbetuwe?
- Waar wordt door de gemeente het meeste in **geïnvesteerd**? En waarom?
- In hoeverre heeft Elst een **aanzuigende werking** wat betreft inwoners en voorzieningen?
- In hoeverre gaat de groei van de kern Elst **ten koste** van de leefbaarheid in de **andere kernen** van de gemeente Overbetuwe?
- Wat zijn de belangrijkste punten uit het **dorpsontwikkelingsplan**?
- In hoeverre wordt het dorpsontwikkelingsplan **werkelijk uitgevoerd**?

Samenvatten verschillen

*Hoofdvraag 4: Welke **rol** speelt de **verstedelijking van Stadsregio Arnhem Nijmegen** op de leefbaarheid in de kernen van de gemeente Overbetuwe?*

- In welke mate kan de verstedelijking van de Stadsregio Arnhem Nijmegen gezien worden als de **veroorzaker** van de grote **ontwikkeling van de kern Elst**?
- In welke mate kan de verstedelijking van de Stadsregio Arnhem Nijmegen gezien worden als **veroorzaker** van de **verminderde leefbaarheid** in de kleine kernen van de gemeente Overbetuwe?
- In hoeverre kan er een **koppeling** gemaakt worden met de **cumulatieve causatie theorie**? (Regio/Kern met verhoogde leefbaarheid, trekt leefbaarheid uit de andere kernen aan en zorgt voor backwash-effect in die kernen).
- In hoeverre kan er gesteld worden dat het **backwash-effect** van de cumulatieve causatie theorie optreedt in de westelijke kernen van de gemeente Overbetuwe?

Samenvatten rol Stadsregio en koppeling theorie

Bedankt, kort vertellen over verwerking interview.